

T.C
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

ALBERT CAMUS'DE İNSAN VE İNSANIN ANLAM ARAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nezahat DURMUŞ

Danışman
Doç. Dr. Hasan ÇİÇEK

VAN-2013

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	2
1. GİRİŞ.....	2
2. ALBERT CAMUS'NÜN HAYATI VE ESERLERİ	7
2.1. Hayatı	7
2.2. Eserleri	12
3. ALBERT CAMUS VE VAROLUŞÇU FELSEFE	13
3.1. Varoluşçuluk.....	13
3.2. Albert Camus ve Varoluşçuluk	15
3.3. J.P Sartre ve Camus	15
4. ALBERT CAMUS'NÜN VAROLUŞSAL SORUNLARA BAKIŞI	20
4.1. İnsanın Trajik ve Absürd (Saçma-uyumsuz) Durumu	22
4.2. Absürd (Saçma) Karşısındaki Tavırlar	26
4.2.1. Umut	26
4.2.2. İntihar	28
4.2.3. Başkaldırı.....	30
4.3. Absürd ve Trajik İnsan Tipleri.....	30
4.3.1. Don Juan.....	30
4.3.2. Aktör (Oyuncu).....	31
4.3.3. Fatih.....	31
4.3.4. Sanatçı	31
5. ALBERT CAMUS FELSEFESİNDE İNSAN	33
5.1. Camus'de İnsan Felsefesinin Gelişim Aşamaları	34
5.2. Başkaldıran İnsan	35
5.3. Olumsuz Başkaldırı Örnekleri	37
5.3.1. Doğaötesi (Metafizik) Başkaldırı	37
5.3.2. Tarihsel Başkaldırı.....	39
5.4. Olumlu Başkaldırı Örneği Olarak Sanat	44
6. ALBERT CAMUS'DE İNSANIN ANLAM ARAYIŞI.....	49
SONUÇ	59
KAYNAKLAR	62
ÖZET	65
ABSTRACT	66

ÖNSÖZ

İnsanlığın düşünsel serüveninde, insanın kendisini araştırma konusu yapması bazı dönemlerde belirginleşmiş, insan kendine ve problemlerine felsefi bir bakış açısıyla yönelmeyi gerekli görmüştür. Bu dönemlerden biri 20. yüzyıl; bu yüzyılda dikkati insana çeken bir akım da varoluşçuluktur.

İnsanın 20. yüzyılda varoluşçuluk akımıyla birlikte hız kazanan kendini anlama çabasında Albert Camus'nün yerinin kavranması düşünce tarihi bakımından önemlidir. Özellikle *Sisifos Efsanesi* ve *Başkaldıran İnsan* adlı felsefi denemeleriyle dikkat çeken Camus'nün insan anlayışını incelediğimiz bu çalışmada, edebiyatçı ve filozofun az bilinen, bilinmeyen veya yanlış anlaşılan düşüncelerine de açıklık getirmeye çalışılarak onun tanınmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Günümüzde kitle içinde kaybolan ve yaşamına bir anlam arayan insanın kendi varoluşunu nasıl gerçekleştirebileceği konusunda farklı düşünceler ileri süren Camus'nün önemine değinmek; ölüm-öldürme gibi kavramları temelden reddeden bir düşünürün, bu reddedişe neden olan düşüncelerini kavramaya çalışmak gereği vardır.

Bu bağlamda, bu çalışmada insanın anlam arayışı ve varoluşçuluk gibi konulara da değinerek insan felsefesine, Camus'nün düşünceleri doğrultusunda bir katkı sağlama çabası vardır. Kendisinden önce yaşamış ve kendi çağındaki varoluşçu düşüncelerden de etkilenmiş olan Camus, kuşkusuz kendine özgü değerlendirmeleriyle dikkat çekmektedir. Bu nedenle absürd (saçma-uyumsuz) kavramının bir sonuç değil başlangıç olması ve bu başlangıcın başkaldırı ile sonuçlanmasının gerekçeleri de bu incelemede irdelenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasına tartışmaları ve önerileriyle katkı sağlayan, çalışmam boyunca desteğini benden esirgemeyen, başta hocam Doç. Dr. Hasan ÇİÇEK olmak üzere, eşim Mevlüt DURMUŞ'a, meslektaşlarım Yeliz ERTAN, Öznur GÜNGÖR, Hatice GÜDÜCÜ, Selma GÜNEŞ ve Şengül BAĞCACI'ya teşekkür ederim.

Nezahat DURMUŞ

VAN-2013

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca, şu soruya cevap bulma mücadelesi veren sayısız filozof ve düşünür vardır: “İnsan nedir?” Bu nedenle bu sorunun düşünce tarihi boyunca birçok farklı tanımı yapılmıştır. Örneğin; Aristo insanı “medenîleşmiş ve bilgi edinme yeteneğine sahip hayvan” olarak tanımlamaktadır. Platon ise insanı “tüyleri olmayan iki ayaklı hayvan” olarak tarif eder. Yakın tarihte de insanı “âlet yapan hayvan” olarak tanımlayan düşünürler –Benjamin Franklin gibi– görüyoruz. Heidegger insanı “bir mesafe yarattığı” olarak tanımlar; “İnsan sürekli olarak kendisinin ötesindedir, varlığı her an geleceğe açılmaktadır. Gelecek henüz gelmemiştir ve geçmiş ise artık yoktur ve bu iki negatif –henüz değil ve artık yok– onun varlığına nüfuz eder. Sartre ise insanoğlunun “kendisini yaptığından başka bir şey olmadığını” ileri sürmektedir. Nietzsche, insanoğlunun “kendisine yabancı olduğunu ve kim olduğunu ve anlamının ne olduğunu keşfetmesi ya da yeniden keşfetmesi gerektiğini” savunmaktadır.

Temel olarak “insan nedir?” sorusunu sorduğumuzda karşımıza farklı ve birbiriyle bağdaşması oldukça zor üç cevap alabiliriz. Bu cevaplardan birincisini; teolojik geleneğin etkisiyle şekillenmiş (Adem-Havva, cennet-cehennem vb) cevaplar oluşturur. İkinci olarak karşımıza Antik Yunan’ın insan anlayışı (insanın akıl, logos, phronesis, ratio, mens sahibi varlık olarak insan) çıkar. Üçüncü olarak ise doğa bilimlerinin ve genetik psikolojinin insan düşüncesi, yani insanın yeryüzündeki gelişmenin, evrimin en son ürünü olduğu ve insanın doğadaki benzerlerinden yalnızca enerji ve yetilerinin karışımındaki karmaşıklık derecesiyle ayrıldığı görüşüdür¹. Max Scheler’e göre; bu görüşlere paralel olarak da üç ayrı antropoloji geleneği ortaya çıkmıştır: Teolojik antropoloji, felsefi antropoloji ve doğabilimsel antropoloji. Bütün bu antropoloji geleneklerine rağmen Scheler, ‘insanın ne olduğu’ konusunda net bir açıklama yapılamadığını da ekler. ‘İnsan, tarihin hiçbir döneminde kendisi için günümüzdeki kadar sorunlu olmamıştır’² diyerek günümüzdeki duruma ilişkin göndermede bulunur.

Varolanın, bütün olarak evrenin ve yaşamın anlam ve değeri insanla birlikte vardır ve buna anlamsızlık da dahildir. İnsanı çekip çıkardığımızda, insanı bu tartışmada ‘askıya’ aldığımızda, geriye kalanlarda ne anlamdan ne de anlamsızlıktan söz edebiliriz, geriye kalan sadece vardır. Anlamlı ya da anlamsız, değerli ya da değersiz, iyi ya da kötü değildir, doğa tek başına sadece vardır. Hatta insan ya da benzeri bir varlığın olmadığı bir evrende, dinsel inanışların insanlara öğrettiği cennet ve cehennem bile “gereksiz”, anlamsız olacaktır.³

Düşünme, insanı diğer canlı türlerinden ayıran en önemli niteliklerinden biri olmakla birlikte, bu eylemi yani düşünmeyi gerçekleştiren açısından bazı sorunlar vardır. Kendisine verilen bu üstün nitelik sayesinde insan hayatı, dünyayı, var olanı ve daha birçok şeyi anlamaya, bilmeye çalışır. Ne var ki, tam

¹Max Scheler, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, (Çev.: Harun Tepe), Ayraç Yayınları, 1998, 35.

²A.g.e.,38.

³Muttalip Özcan, *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma* (Giriş), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2006, 9.

“anladım” veya “bildim” dediği noktada ortaya çıkan bir başka gerçek –yaşamın sonlu olduğu gerçeği- onun bütün anladıklarını ve bütün bildiklerini altüst eder⁴. İnsan kendini bireysel olarak da sorgulamaya başlar, bu aynı zamanda insanı diğer canlılardan ayıran bir özelliktir.

Bir bütün olarak felsefi uğraş, insanın kendini tanıma çabası, insanın evrendeki yerinin ne olduğunu öğrenme isteği, yapıp etmelerine, koşuşturmalarına ve sonuçta yaşamına bir anlam verme uğraşdır. Diğer felsefi, bilimsel, sosyal ve teknolojik uğraşlar, bu temel arayışın sadece türevleridir⁵. Albert Camus’nün deyişiyle “dünyanın üç boyutlu olup olmadığı, düşüncenin dokuz mu yoksa on iki ulamı mı olduğu, sonra gelir. Bunlar oyundur”⁶.

Albert Camus’ye göre; somut yaşamın içinde kalarak, bir takım akıl oyunlarına başvurmadan, ‘sıçrama’ yapmadan, sahte umutlar yaratmadan, yaşamın gerçekten yaşanmaya değip değmediği konusunda bir yargıya varmak gerekiyor. Bunca koşuşturmanın, yapıp etmenin, çekilen acıların, savaşların, küçük çıkar oyunlarının, harcanan hayatların, verilen emeklerin insan için bir anlamı var mıdır, yok mudur?

Peki, insanın bu arayışları, koşuşturması, yapıp etmesi, savaşması, ölmesi sırasında kendine özel bir tercih şansı var mıdır? Yaşam, gerçekten yaşanmaya değer midir?

Camus, “Gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır; intihar. Yaşamın yaşanmaya değip değmediği konusunda bir yargıya varmak, felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir”⁷ der. Bu soru, yaşamın anlamını sorgulayan kişiler için olduğu kadar felsefenin çeşitli disiplinleri ve insanla ilgili çağdaş bilimlerin için de temel olan bir sorudur. Psikoloji, sosyoloji, sosyal antropoloji gibi insan bilimlerinin ya da günümüzde sosyal bilimler olarak adlandırılan disiplinlerin her biri belirli bir insan anlayışı veya görüşü üzerine kurulan bilimlerdir. Aynı şekilde her etik, her toplum ve siyaset felsefesi, hatta bilgi ve varlık felsefeleri bile belirli bir insan görüşünden hareketle yapılmakta, ‘insan nedir’ sorusuna ilişkin bir ön kabulden hareketle felsefi düşünceler oluşturulmaktadır. “Bu disiplin ya da bilimlerin bazıları temelinde yatan insan anlayışı veya insan görüşünün ne olduğunu açıkça ortaya koyarken bazıları da bunu örtük bir şekilde benimsemektedir. İster açık ister örtük olarak benimsensin, bu disiplin ve bilimlerin insanla ilişkili temel problemlere ait açıklamaları ve temellendirmeleri de, son tahlilde yine insana, onun yapısına ve niteliğine ilişkin belirli kabullere dayanmaktadır”⁸.

⁴ Ali Osman Gündoğan, *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1995, 9.

⁵ Özcan, *a.g.e.*, 9.

⁶ Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2004,15.

⁷ Camus, *a.g.e.*, 15.

⁸ Özcan, *a.g.e.*, 10.

Camus'nün 'başkaldırma' olarak tanımlayabileceğimiz temel görüşündeki ön kabulleri bazı yönlerden 'varoluşçu' akımlarla paralellik gösteriyor olsa da, bu görüşlerden ayrıldığı noktalar da dikkat çekicidir.

İnsan, ölümün kaçınılmazlığını; bu dünyadaki varlığının bir gün ölüm nedeniyle tamamen ortadan kalkacağını kavradığı zaman absürd duygusunu yaşar. Absürd insan, yalnız ve yabancılaşmış bir dünyada yaşayan insandır. Diğer yandan absürdün bilincine ulaşan insan, kendisine yol gösterebilecek değerleri aşkın bir alanda arayamayacağını, kendisi için bir başka dünya olmadığını da bilincinde olan insandır. Öyleyse onun dünyası sadece bu dünyadır, bütün kötülükleriyle, acılarıyla birlikte bu dünyadır. İnsan-dünya ilişkisinde ortaya çıkan absürd duruma karşı nasıl bir yaşama yolu seçileceği konusunda Camus'nün kendine özgü felsefesi ortaya çıkar: Bu da kötülüklerle karşı, en büyük kötülük olan ölüme karşı başkaldırı anlayışıdır. Bir başka dünyayı umut etmek ve intihar absürd durumdan sadece kaçış olarak kabul edildiği için Camus' nün yaşamı-bu dünyadaki yaşamı-yaşamın her anını ne kadar değerli gördüğü anlaşılabilir. Onda çağdaşı Sartre' ın tersine ölüm, yaşama anlam katan bir olgudur.

Camus'nün düşüncelerini kavrayabilmek için, Camus'nün düşüncelerinin yeşerdiği ortamların, yaşadığı olayların, çağındaki gelişmelerin felsefesi üzerindeki etkisinin birlikte kavranmasının yanısıra, 'yabancılaşma', 'trajik' ve 'absürd (saçma-uyumsuz)' kavramlarının anlaşılması önceliklidir, bu kavramlar yeterince anlaşılmadan felsefesi de anlaşılabilir.

Camus'nün felsefi düşüncelerine temel oluşturan hayatı ve düşüncelerini ortaya koyduğu eserleri ikinci bölümde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Albert Camus ve varoluşçu felsefe ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Varoluşçuluğun üzerinde durduğu insana ait problemler, Camus'nün birçok eserinde işlendiği için bu bölüme yer verilmiştir. Özellikle Jean Paul Sartre ve Camus dostluğu bilinen bir gerçek olduğu için, iki yazarın ortak noktaları ve ayrılıkları da incelenmiştir.

Albert Camus'nün yalnızlık, yabancılaşma, ölüm korkusu gibi varoluşsal sorunlara bakışı dördüncü bölümde irdelenmiş, bu çerçevede insanın trajik ve absürd durumunun yanı sıra absürdden kaçış yolları da ele alınmıştır.

Beşinci bölümde Camus'nün başkaldırma felsefesiyle birlikte, insanın varoluşsal sorunlarını işleyiş tarzı ve özellikle *Başkaldıran İnsan* adlı yapıtı detaylı olarak irdelenmiştir.

Tezin altıncı bölümünde ise Albert Camus'de insanın anlam arayışı, bu konudaki diğer düşünürlerin görüşleriyle karşılaştırmalı olarak ve Camus'nün özgün düşünceleriyle birlikte ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise Albert Camus'nn kendi eserleri ve Camus hakkında yazılmış olan kitap ve makalelerden elde edilen bulgular ortaya konulmuştur.

2. ALBERT CAMUS'NÜN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

20. yüzyılda hem düşünce hem de edebiyat alanlarında önemli bir yere sahip olan Albert Camus, 7 Kasım 1913'te bir ziraat işçisinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Camus'nün ailesi, çocukluğu ve öğrencilik yılları hakkında detaylı bilgileri edindiğimiz 'İlk Adam' (Le Premier Homme) isimli bitmemiş eseri 1994 yılında yayımlanabilmiştir. Bu kitaptan edindiğimiz bilgilere göre babası Lucien Camus, 1914 yılında Albert Camus henüz bir bebekken savaşta ölmüştür. Camus, baba tarafından Fransız, anne tarafından İspanyol olan bir ailenin Cezayir'de dünyaya gelmiş bir çocuğudur. 'İlk Adam' adlı romanda⁹ anlatıldığı şekli ile Camus'nün babasının ataları Fransa'da Alsace denilen bir bölgeden gelmişlerdi, bundan uzun zaman önce, Cezayir'e yerleşmek üzere adlarına Alman denilen düşmanlardan kaçmışlardı. Annesinin Mahonlu ataları da gene çok uzun zaman önce yerini pek bilemediği, ne olursa olsun çok uzak olmayan İspanya ile bir ada olduğunu bile bilmediği Mahon'da aklıktan kırıldıkları için gelip Cezayir'e yerleşmişlerdi.

Babasının ölümünden sonra Camus, Cezayir'de annesi, dayısı, ağabeyi ve büyükannesiyle birlikte sefil bir çocukluk dönemi geçirir. Annesi temizlik işlerine giderken Camus de bazı işlerde çalışmıştır. Onun hayatında, ilkokul öğretmeni olan Louis Germain'in çok önemli bir yeri vardır. Camus, 1918 ile 1923 yılları arasında onun öğrencisi olmuştur. Öğretmeni Camus'nün Cezayir Lisesi'nde okuyabilmesi için ona özel ders vererek onun burslu öğrenci olmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler, Camus'nün kaderini değiştirmiştir.¹⁰

Camus, ailesinin dini hayatı ile ilgili olarak *İlk Adam* adlı eserinde şu bilgileri verir: "...doğrusunu söylemek gerekirse, ailede dinin hiç yeri yoktu. Hiç kimse ayine gitmez, hiç kimse Tanrı buyruklarını anmaz, öğretmezdi, gene hiç kimse öbür dünyanın ödül ve cezalarına anırtmada bulunmazdı... Doğrusunu söylemek gerekirse, Jacques (Camus) tüm çocukluğu boyunca bu sözcüğün (Tanrı) ağza alındığını hiç işitmemişti, kendisi de aldırılmazdı. Yaşam, gizemli ve göz kamaştırıcı, varlığını tümüyle doldurmaya yeterdi"¹¹.

Camus, liseye devam ederken, yaz tatillerinde çalışmış ve aile bütçesine katkıda bulunmuştur. Çocukluğu ve lise öğrenimi süresince karşılaştığı olaylar, zorluklar ve olumsuzluklar ve bunlara ek olarak da çağının ekonomik, siyasi ve askeri olayları hayat görüşünün oluşmasında etkili olmuştur. O, yoksulluk içinde bir hayat sürerken baba sevgisinden de mahrum kalmıştır. Henüz bir yaşındayken, savaşta kaybettiği babasının mezarını yıllar sonra, annesinin isteği üzerine bulduğunda, babasının henüz yirmi dokuz yaşında ölmüş olduğunu fark eder. Camus bu sırada kırk yaşındadır. Babasının çok genç yaşta öldüğüne üzülen

⁹ Albert Camus, *İlk Adam*, (Çev.; Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 1999, 65-66.

¹⁰ Gündoğan, *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, 12.

¹¹ Camus, *İlk Adam*, 131-132.

Camus, onun mezarının başında hissettiklerini şöyle yansıtır: "...Taşta babasının doğum tarihini bu sırada okudu, bu tarihi bilmediğini de böylece ayımsadı. Sonra iki tarihi okudu, 1885–1914 ve kendiliğinden bir hesap yaptı: Yirmi dokuz. Birden bir düşünce takıldı kafasına, bedeninde bile sarstı onu. Kırk yaşındaydı. Bu taşın altında yatan ve babası olmuş olan adam kendisinden daha gençti. Ve bir anda yüreğini dolduruveren sevgi ve acıma dalgası, oğlu ölmüş babanın anısına doğru götüren ruh devinimi değil, olgun bir adamın haksız olarak katledilmiş çocuk karşısında duyduğu çalkantılı acımaydı. Burada bir şeyler doğal düzene uymuyordu ve doğrusunu söylemek gerekirse, düzen diye bir şey yoktu, oğlun babadan daha yaşlı olduğu yerde çılgınlık ve kargaşa vardı yalnızca. O artık görmediği bu mezarlar arasında kımıldamadan dururken, çevresinde zamanın gerisi de parçalanıyor ve yıllar sonuna doğru akan bu büyük ırmağa göre düzenlenmez oluyordu."¹² Bu düşüncelere göre, Camus'nün babasının ölümüne neden olan savaşa ve bütün savaşlara karşı olması daha anlaşılır olmaktadır.

1930 yılına gelindiğinde Camus, 'Yüksek Okula Hazırlık' sınıflarında, kendisinden oldukça etkilendiği hocası Jean Grenier'den felsefe dersleri alır. Ancak tüberküloza yakalandığı için bu derslerle birlikte, çok sevdiği futbolu da bırakır. Ayrıca bu hastalığı sebebiyle, kalabalık aile evinden de uzaklaşır. 1933 yılında ilk evliliğini yapan Camus, ertesi yıl eşinden ayrılır. 1934 yılında komünist partiye katılır ve Müslümanlar arasında propaganda faaliyetleriyle ilgilenir, daha sonra partiden ayrılır. Camus, bir komünist olmaktan ziyade bir sosyalist olarak kalır ve Sovyet Devriminin sonuçlarını eleştirir.¹³

Camus, 1935 yılında 'İş Tiyatrosu'nu kurarak hayatında önemli bir yere sahip olan tiyatroya başlar ve aynı yıl ilk eseri olan *Tersi ve Yüzü*'nü de yazar. Bu eser Cezayir'de 1937 yılında basılır. Camus İş Tiyatrosunda 1938 yılına kadar bazı oyunların temsilinde görev alır. 1936 yılında Avusturya'da 'İsyân' adlı piyesi yazar ve bu oyun kurmuş olduğu tiyatrodan oynanır. Aynı yıl 'Plotin ve Saint Augustin'in Eserlerinde Helenizm ile Hıristiyanlığın İlişkileri' adlı çalışmasıyla felsefe diplomasını alır.

1937 yılında Cezayir'de basılan ilk eseri '*Tersi ve Yüzü*' (L'envers et l'endroit), 1958 yılında ikinci defa yayımlandığında Camus, bu eserinin kendisi için önemini şöyle vurgular: "Bu kitaptan bu yana çok yürüdümse de o kadar ilerlemedim. Çoğu zaman, ilerlediğimi sanırken geriliyordum ama sonunda, kusurlarım, bilgisizliklerim ve bağılıklarım beni hep Tersî ve Yüzü ile açmaya başladığım ve sonradan tüm yazdıklarımın izleri görülen yola, örneğin kimi Cezayir sabahlarında hep aynı hafif sarhoşlukla yürüdüğüm bu eski yola getirdi."¹⁴ Bu eserde Camus, dünyanın iki yönüne işaret eder, kitabın adı bile, dünyanın bu iki yüzünün bir ifadesidir. Gençlik-İhtiyarlık, hayat-ölüm, tabiat-tarih, derin anlam-basitlik, mutluluk-mutsuzluk, evet-hayır gibi ikilikler dünyanın iki farklı yüzünü ifade ederler. Bu eserde ölüm ile yaşama aşkı

¹² Camus, *a.g.e.*, 32-34.

¹³ Gündoğan, *a.g.e.*, 14-15.

¹⁴ Albert Camus, *Tersi ve Yüzü*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2009, 32.

arasındaki ilişki Camus tarafından şu cümle ile ifade edilir: ‘Yaşama umutsuzluğu yoksa yaşama aşkı da yoktur.’¹⁵ Bu eserde Camus, dünyasının sadece bu dünya olduğunu şu sözlerle vurgular: “şu saatte, tüm ülkem bu dünya. Bu güneş ve bu gölgeler, bu sıcak ve havanın derinliklerinden gelen bu soğuk.”¹⁶

Camus, *Tersi ve Yüzü*’nün basımından bir yıl sonra 1938’de muhabir olarak, Pascal Pia’nın yönetimindeki Cumhuriyetçi Cezayir adlı gazeteye girer. Aynı yıl *Caligula* adlı oyunu yazar ve ilk romanı olan *Yabancı* ile ilk felsefe denemesi olan *Sisifos Efsanesi* adlı eserlerini düşünmeye başlar.

Caligula adlı oyun, olumsuz başkaldırmanın bir örneğini oluşturur. Caligula, Helicon ile konuşmasında: “...akıllı bir adam olmadımsa da, deli de sayılmam. Sadece olanaksız bir gereksinimi içimde duydum... Böyle bir dünyaya katlanılamaz. Ay’a, mutluluğa, ya da ölümsüzlüğe, belki çılgın olan ama bu dünyadan olmayan bir şeye gereksinme duyuyorum”¹⁷ diyen ve bu dünyada mutlu olmanın mümkün olmadığını düşünen, çağının diktatörlerini temsil eden bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Caligula, Tanrılardan bile üstün olmayı isteyen biridir, neden bunu istediği şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “...çağımızda eşitliği yaratacağım. Engeller, güçlükler, yeryüzündeki olanaksızlık da ortadan kalkınca; o zaman belki ben bile değişeceğim, benimle birlikte herkes. İşte o zaman insanlar ölmeyecek, mutlu olacaktır.”¹⁸

Albert Camus, 1939’da, dört denemeden meydana gelen *Düğün* (Noces) adlı eserini yayımlar. Bu eser, Camus’nün Kuzey Afrika kültürüne ve Cezayir’e duyduğu hayranlığı dile getirir. Camus, Cezayir’in denizine, güneşine hayrandır. Deniz onda şu duygu ve düşünceleri ortaya çıkarmaktadır: “...sular yüzeyde henüz aydınlık, ama derin karanlıkları seziliyor. Deniz böyledir, onu bunun için seviyorum zaten! Yaşamın çağrısı, ölüme davet.”¹⁹ Dünyanın iki taraflı oluşu (aydınlık-karanlık, yaşam-ölüm gibi) denizde de görülür. *Düğün* ve *Bir Alman Dosta Mektuplar* adlı eserinde ise Cezayir ile ilgili izlenimlerini şu sözlerle dile getirir: “...Cezayir’de sevilebilecek olan şey, herkesin kendisiyle yaşadığı şeydir: Her sokağın dönemecinde deniz, göğün belirli bir ağırlığı, suyun güzelliği... tümüyle gözlere sunulmuştur ve insan tadını çıkarmaya başlar başlamaz tanır onu.”²⁰

Mayıs 1940’da Camus, *Yabancı*, Şubat 1941’de ise *Sisifos Efsanesi* adlı eserlerini tamamlar. Çağının tanıklığını yapan bu iki eser, önce *Yabancı* olmak üzere, 1942’de yayınlanır. Camus 30 yaşına geldiğinde iki önemli eserini tamamlamıştır. *Yabancı*, felsefi düşünceler çıkartılabilecek nitelikte bir roman, *Sisifos Efsanesi* de felsefi bir denemedir. *Yabancı*’nın kahramanı olan Meursault, Cezayir’de memurluk yapan bir

¹⁵ Camus, *a.g.e.*, 80.

¹⁶ *A.g.e.*, 86.

¹⁷ Albert Camus, *Caligula*, (Çev.: Abdullah Rıza Ergüven), Berfin Yayınları, İstanbul, 2006, 15.

¹⁸ Camus, *a.g.e.*, 24.

¹⁹ Albert Camus, *Yolculuk Günlükleri*, (Çev.: Ramis Dara), Can Yayınları, İstanbul, 2009, 47.

²⁰ Albert Camus, *Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 1997, 39.

Cezayirli Fransız'dır. Meursault'un annesinin ölümü, kahramanın cenaze töreni ve sonrasındaki garip davranışları, deniz kıyısında bir Arap'ı öldürmesi ve mahkemede yargılanması romanda geçen belli başlı olaylardır. Ancak Meursault, sıradan ve herkes gibi olan birisi değildir. Nitekim güneş yüzünden bir insanı öldürebilecek garip davranışları olan birisidir. O, dünyaya, kendine, topluma, değerlere yabancıdır.²¹

Yabancı gibi davranmanın felsefi mantığını kuran *Sisifos Efsanesi*, 1942 yılında yayımlanır. Bu eserin konusunu absürd kavramı ve absürd kavramı ile intihar arasındaki ilişki meydana getirir. Camus, bu iki eserini yayımlamadan önce bir verem krizinden ötürü, 1942 yılında Fransa'ya geri dönmüştür. 1943 yılında Combat adıyla bilinen ve alt başlığı Direnişten Devrime olan bir direniş grubunun üyesi olur. Bu grup aynı zamanda Combat adıyla yasadışı bir gazete çıkarmaktadır. Yine aynı yıl Paris'te Gallimard yayınevinde kitap seçici olarak çalışan Camus, 1943 sonbaharında Combat gazetesinin yazı işleri müdürü olur.²²

Dört mektuptan oluşan, *Bir Alman Dosta Mektuplar*'ın ilk ikisini de aynı yıl (1943) yazan Camus, diğer iki mektubu da 1944 yılında yazar. Bu mektuplar, gizli olarak yazılıp yayınlanmışlardır. Bu mektuplarda iki ayrı milleti değil, iki ayrı tutumu yani özgür Avrupa ile Nazilerin tutumunu söz konusu eder. Naziler, köle insanlar oluşturmak isterken, özgür Avrupa, adalet temeline dayalı özgür insanlar yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Bunun için de bir gün zafer kazanılacaksa, bu zafer Nazilerin değil Avrupa'nın zaferi olacaktır. Bu zafer, 24 Ağustos 1944'te Fransa'nın özgürlüğe kavuşmasıyla gerçekleşmiştir. Camus, Fransa'nın özgürlüğe kavuşmasından sonra Combat gazetesinin başyazarı olur. Combat, gerek savaş boyunca, gerekse savaştan sonra önemli bir gazete durumundadır. Bu gazete, savaş sonrası yasal olarak çıkmaya başlamış, Camus de gazetenin baş makalesini yazmıştır.²³

Camus, 1944 yılında Sartre ile tanışır. 1951 yılı sonunda *Başkaldıran İnsan* adlı eserin yayımlanmasına kadar Sartre ile aralarında bir dostluk kurulur. Felsefi olmaktan ziyade politik ayrılıklar yüzünden dostlukları bozulur. 1947 yılı Camus için önemli bir yıldır. Bu yıl, hem eleştirmenler ödülünü almış hem de önemli bir eseri olan *Veba*'yı (La Peste) yayımlamıştır. *Yabancı*'da görülen ve başka türlü davranamayan Meursault yerine *Veba*'da kötülüğe karşı savaşan, onu yenmeye çalışan aktif bir kahraman olan Dr. Rieux geçer. Tam bir ahlakçı kahraman olan Rieux, Tanrı'ya inanmayan ama insanlara yardım eden bir doktordur. O, ateist ahlakın ve hümanizmin bir temsilcisidir. Rieux ve arkadaşları veba ile olan savaşlarında başarılı olurlar. Ama bu başarı da gelip geçici olabilir ve bir gün veba, insanları zehirlemek üzere yeniden fareleri insanlar arasına gönderebilir. Rieux bunun farkındadır. Ama o, vebayla yani kötülükle savaşılması gerektiğini de çok iyi bilir.

²¹ Gündoğan, a.g.e., 22-23.

²² Gündoğan, a.g.e.,26.

²³ Gündoğan, a.g.e.,26-28.

Veba'ya benzemekle birlikte, ondan farklı yönleri bulunan *Sıkıyönetim*, 1948 yılında yayımlanır. Daha çok tarihsel kötülük tezini işleyen *Sıkıyönetim*, Cadiz şehrini ele geçiren veba ve sekreteri ölüm'ün Cadizlilere karşı yaptıkları kötülükleri konu edinir.²⁴

Camus, 1949 yılının Haziran-Temmuz ve Ağustos aylarını Güney Amerika'da geçirir. 1950 yılında *Başkaldıran İnsan* eseri üzerinde çalışmaya başlar ve aynı yıl *Doğrular* (Les Justes) adlı piyesi yayımlanır. *Doğrular* piyesinin konusu, 1905'te komünist olan ve bombalı eylemler yapan küçük bir Rus terörist grubunun Büyük Dük'ü öldürmesiyle ilgili eylemlerdir. Camus, bu teröristlere *Başkaldıran İnsan* adlı eserinde 'kibar katiller' adında bir bölüm ayırmıştır.²⁵

Camus'nün Descartes'çı Cogito'nun bir benzerini bulduğu *Başkaldıran İnsan* adlı eseri 1951 yılı sonunda yayınlanmıştır. Bu eserde ortaya çıkan Camus'nün Cogito'su 'başkaldırıyorum öyleyse varız' biçimindedir. Çünkü başkaldırma absürde ve kötülüğe karşı bir eylemdir, insanı intihardan alıkoyar. Bununla birlikte, *Doğrular* adlı eseri ve *Başkaldıran İnsan* hem ahlaki hem de politik şiddetin eleştirisi biçimindedir. Çünkü her eylem başkaldırma eylemi değildir. *Başkaldıran İnsan* adlı eserinde, cinayet esasına dayalı devrimlerin eleştirisini yapan Camus, kendi düşüncesiyle, bilhassa Marksist devrimlerin farkını ortaya koyar ve Marksist devrimin sonuçlarını da eleştirir.

1954 yılında Camus'yü derinden etkileyen Cezayir Savaşı başlar ve aynı yıl *Yaz* adlı eseri yayımlanır. Camus, *Düğün* adlı eserinde olduğu gibi *Yaz*'da da, Cezayir'in tabiat ve kültürüne duyduğu hayranlığı dile getirir. *Düşüş* adlı son romanı ise, 1956 yılında yayınlanmıştır. *Düşüş*, önce avukat daha sonra kendi deyimiyle cezalı-yargıç olan Jean Baptiste Clamence'in öyküsüdür. 1994 yılında ise Camus'nün bitmemiş romanı olan *İlk Adam* yayınlanır.

Camus'nün bu eserlerinin dışında *Sürgün ve Krallık*, *Giyotin Üzerine*, *Actuelles I,II, III*, gibi eserleri de mevcuttur. *Actuelles*'ten ve diğer eserlerinden çeşitli alıntılar, *Denemeler* adı altında Türkiye'de yayınlanmıştır. 17 Ekim 1957 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Camus, bu ödül sırasında yaptığı konuşma ile Upsala Üniversitesi'nde yaptığı konuşmayı *Discours de Suede* adıyla yayımlar. Bu eser, Türkçeye *Sanatçı ve Çağı* olarak çevrilmiştir. 4 Ocak 1960 tarihinde bir trafik kazasında ölen Camus'nün eserleri yaşadığı çağı anlamak için harcanmış bir çabanın ürünleridir.²⁶

²⁴ Gündoğan, a.g.e.,28-30.

²⁵ Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2010, 162-170.

²⁶ Gündoğan, a.g.e., 32-35.

2.2. Eserleri

Albert Camus'nün bazı eserleri ölümünden (1960) sonra yayınlanmıştır.

1936 - The Wrong Side and the Right Side *Tersi ve Yüzü*

1938 - Nuptials (Noces) *Düğün*

1938 – *Caligula*

1942 - The Stranger (L'Étranger) *Yabancı*

1942 - The Myth of Sisyphus *Sisifos Efsanesi*

1944 - The Misunderstanding (La Malentendu) *Yanlışlık*

1947 - The Plague *Veba*

1948 - State of Siege (L'Etat de siège) *Kuşatma*

1950 - The Just (Les Justes) *Doğrular*

1951 - The Rebel (L'Homme révolté) *Başkaldıran İnsan*

1954- L'ete *Yaz*

1956 - The Fall (La Chute) *Düşüş*

1957 - Exile and The Kingdom (L'exil et le royaume) *Sürgün ve Krallık*

1962- Carnets (I,II, III) *Defterler*

1970 - A Happy Death (La Mort heureuse) *Mutlu Ölüm*

1978- Journeux de voyage *Yolculuk Günlükleri*

1994 - The First Man (Le premier homme) *İlk Adam*

3. ALBERT CAMUS VE VAROLUŞÇU FELSEFE

Camus kendisini bir varoluşçu olarak görmemesine karşın, onun bir varoluşçu olup olmadığı tartışılan bir konudur. O, etiketlenmekten hoşlanmayan bir sanatçı filozoftur. Bununla birlikte, varoluşçuluk konusunda düşünen ve araştıranların akıllarına doğrudan Albert Camus ismi ve onun varoluşçu olduğu ya da olmadığı gelir. Onun eserleri varoluşçuluğun birçok temasını ele alır. Varoluşçulukla ilgilenen insanların bu nedenle onu bilmeleri de doğaldır.²⁷ Özellikle varoluşçuluk hakkında sistematik bir inceleme yapılacak olursa Camus'nün varoluşçu olarak tanımlanmasında da bir sakınca yoktur.

Camus ve varoluşçuluk ilişkisine girmeden önce varoluşçuluk konusuna kısa olarak değinmek uygun olacaktır.

3.1. Varoluşçuluk

Mounier'e göre felsefe tarihi bir dizi varoluşçu uyanışla çevrelenmiş durumdadır. Varoluşçuluk Sokrates'in 'kendini tanı' çağrısıyla başlatılabilecek bir kökene sahiptir. Daha sonraki dönemlerde varoluşçuluk temaları Saint Augustin, Stoacılar ve Saint Bernard tarafından kullanılmıştır. Modern varoluşçuluğun habercisi olarak Pascal, varoluşçuluk akımının öncüsü ise Kierkegaard olarak bilinmektedir.²⁸

Doğrudan varoluşçuluk akımı içerisinde gösterilmese de Dostoyevski, Nietzsche gibi yazar ve düşünürler de bireyin varoluşsal sorunlarına ilgisiz kalmamışlardır. Varoluşçu filozoflara esin kaynağı olan Dostoyevski ve onun '*Yeraltından Notlar*' isimli eserini anmak gerekir. Dostoyevski'nin bu eseri dünya yazınının en başkaldırıcı, en özgün yapıtlarından biridir. Bu yapıttaki ses kişinin kendi kendisiyle ilgilenişi yeni bir şeydir. Kaufmann, Dostoyevski'ye varoluşçu demek için hiçbir neden görmez, ama *Yeraltından Notlar*'ın varoluşçuluk için yazılagelmiş en iyi başlangıç yapıtı olduğuna inanır. *Yeraltından Notlar*'da Kierkegaard'dan Camus'ye değin uzanan bütün sözüm ona varoluşçuları okurken karşılaşılan belli başlı konular, incelikle ortaya konmuştur²⁹. Nietzsche, modern insanın benimsediği değerlerin geleneksel dayanaklarının çöktüğünü³⁰ ifade etmesiyle varoluşçu filozofları da etkilemiştir.

²⁷ <http://www.camus-society.com/albert-camus-existentialism.html>(08.07.2012)

²⁸ Emmanuel Mounier, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, (Çev.: Serdar Rıfat Kırkoğlu), Say Yayınları, İstanbul, 2007, 42-43.

²⁹ Walter Kaufmann, *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*, (Çev.: Akşit Göktürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, 11.

³⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010, 1159.

20.yüzyılda varoluşçuluk popülerleşmiş bir insan felsefesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın kendi kendisi için bir sorunsal olması ve varoluşçuluğun birey üzerindeki vurgusu, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, sanayileşme ve kentleşme gibi olgularla da ilişkilidir. Antik dünyanın insanı, kendisini evrenin bir parçası olarak görüyordu. Orta çağın insanı kendini Tanrıya bağlamıştı. Yeniçağ insanı aklın gücüne, insanlık idesinin gücüne inanarak, tarihin anlamlı düzenine inanarak, bir ilerleme iyimserliği içerisindeydi. Günümüzde ise insan, bütün bu dayanaklarını yitirmiş durumdadır.³¹ 20. Yüzyılda yaşanan savaşlar ve bununla bağlantılı ortaya çıkan toplumsal bunalımlar karşısında varoluşçu filozoflar dikkatleri insana ve onun varoluşsal problemlerine çekmişlerdir. “Kendi dahil olmadığı halde sadece iki büyük dünya savaşı yaşayan, bu nedenle de yaşadıkları hayatta bir sahicilik bulamayan ve insanın öznellik özelliğini yitiren Avrupa halkları, hayatın monoton, kişisel olmayan, başkalarının kurduğu doğrultuda giden bir yapısının olması karşısında birçok değerini yitirerek, toplumsal bir bunalım yaşar. Batıda yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle ikinci dünya savaşından sonra insanın uğradığı bu yalnızlaştırıcı, sefil, biçare, bunalımlı ve aşağılayıcı durum karşısında isyan bayrağını dalgalandıran existansiyalist filozoflar da dikkatleri insana ve sorunlarına çekerek, felsefenin doğrudan insanla ilgilenmesini isterler.”³²

Varoluşçuluğun herkesin üzerinde uzlaşabileceği kesin bir tanımını yapmak oldukça zordur. Varoluşçuluk tanımları kişilere göre farklılıklar gösterir. Emmanuel Mounier’e göre ‘varoluşçuluk, insan felsefesinin fikirler ve şeyler felsefesinin aşırılığına karşı gösterdiği bir tepki olarak nitelenebilir’.³³ Weil’e göre varoluşçuluk bir bunalım, Mounier’e göre umutsuzluk, Hameline’e göre bunaltı, Banfi’ye göre kötümserlik, Wahl’a göre başkaldırı, Marcel’e göre özgürlük, Lukacs’ya göre idealizm, Benda’ya göre usdışıcılık, Foulquie’ye göre saçmalık felsefesidir. Heineemann ise varoluşçuluğun gerçek bir tanımının yapılamayacağını düşünmektedir. Çünkü varoluşçuluk sözcüğünü kucaklayan tek bir öz, tek ve değişmez bir felsefe yoktur. Bu sözcük, aralarında derin farklar bulunan çeşitli felsefeleri gösterir.³⁴ Her varoluşçular listesinde yerleri demirbaş olan üç isim –Jaspers, Heidegger, Sartre- bile varoluşçuluk konusunda tam olarak uzlaşmış değildir. Buna rağmen varoluşçu filozof ve yazarların ortak özellikleri bireyci olmaları, sistemleri yetersiz görmeleri, geleneksel felsefeyi yaşamdan yoksunluğu sebebiyle küçümsemeleridir.³⁵

Sartre, varoluşçuluk sözcüğünün çok yaygınlaşmış ve anlamının da çok fazla genişlemiş olmasından yakınlıkla bu konuda bir karmaşa yaşandığını, bu karmaşanın iki çeşit varoluşçu öğretisi bulunmasından kaynaklandığını söyler. Birinci çeşit varoluşçular, Hıristiyan varoluşçulardır. Katolik mezhebinden Karl Jaspers’le Gabriel Marcel bunlardandır. İkinci çeşit varoluşçular ise tanrıtanımaz varoluşçulardır. Bunlar arasında Heidegger, Fransız varoluşçular ve kendisinin bulunduğunu belirtir. ‘Varoluş özden önce gelir’

³¹ Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, 188.

³² Hasan Çiçek, “Yirminci Yüzyılda Bir İnsan Felsefesi Olarak Varoluşçuluk”, *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, (2003), 172-183.

³³ Mounier, *a.g.e.*, 42.

³⁴ Asım Bezirci, Önsöz, *Varoluşçuluk*, Jean Paul Sartre, (Çev.:Asım Bezirci), Say Yayınları, İstanbul, 2003, 7-9.

³⁵ Kaufmann, *a.g.e.*, 7-8.

düşüncesi hem teist hem de ateist varoluşçuların ortak düşüncesidir. Bu cümle ile ifade edilmek istenen, ilk önce insanın dünyaya geldiği daha sonra tanımlanıp belirlendiği ve özünü ortaya çıkardığıdır, yani insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez, hiçbir şey değildir, ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. Gerçekten de varoluş özden önce geliyorsa, insan ne olduğundan da sorumludur.³⁶

3.2. Albert Camus ve Varoluşçuluk

Kierkegaard, Nietzsche ve Heidegger gibi Albert Camus de kendisini varoluşçu olarak görmez ve etiketlenmekten hoşlanmaz. Bununla birlikte onun eserlerinde varoluşçuluğun da içerdiği bireyin kendine yabancı oluşu, kötülük sorunu, ateizm, yalnızlık, umut, özgürlük, sorumluluk, absürd, intihar, hayatın monotonluğu, bireysellik, insanın yabancı bir evrenden kendini ayırışı, ölümün kaçınılmaz bir son oluşu gibi insan felsefesini içeren birçok tema işlenmiştir. Colette ‘varoluş düşüncelerinin filozoflardaki, aynı zamanda da Camus gibi yazarlardaki güçlü çizgilerini bulup ortaya çıkarma anı belki de gelmiştir’³⁷ derken Camus’nün varoluşçuluk akımı içerisindeki önemini altını çizer.

Kendisiyle yapılan bir röportajda ‘*Varoluşçu musunuz?*’ sorusunu Camus şöyle cevaplandırır: “Hayır, ben bir varoluşçu değilim. Sartre’ın ve benim isimlerimizi varoluşçu olarak görmemiz bizi daima şaşırtır. Biz birbirimizle herhangi bir ortak noktamız olmadığını belirten kısa bir yazı yayınlamayı ve maruz kaldığımız şüphelerden sorumlu olmadığımızı açıklamak istedik... Sartre ve ben kitaplarımızı birbirimizle hiç karşılaşmadan önce yayınlamıştık, birbirimizi tanıdığımızda ne kadar farklı olduğumuz ortadaydı. Sartre bir varoluşçuydu ve ben Sisifos Söyleni kitabını sözde varoluşçu felsefecilere karşı yazmıştım.”³⁸ Camus, yine de, bir denemeci, romancı ve oyun yazarı olarak, eseri dünyanın ve tarihin içinde her yerde saptanabilir olan akıldışılık (irrasyonelite) ile çağrısı insanın en derinlerinde çınlayan çılginca aydınlık isteğinin çatışmasını sahnelediği ölçüde bir varoluş düşünürü olarak kabul edilmeyi hak eder. *Yabancı*’da, *Veba*’da, *Sisifos Söyleni*’nde, *Başkaldıran İnsan*’da, insan, sınır durumlarla (intihar, ölüm vs) yüz yüze ortaya çıkar.³⁹

3.3. J.P Sartre ve Camus

Camus ve Sartre 1944 yılında tanışırlar. Fakat her ikisi de yapıtlarından dolayı birbirlerini tanımaktadırlar. Annie Cohen-Solal sonradan bozulan bu dostluğu şöyle aktarır: “1945 yılından sonra yaşama kudurganlığı o kadar ağır basmaya başlamıştır, savaş sonrası dönemde iki tenorun yetenekleri o kadar fişkırmaya başlamıştır ki imajlar çarpışır, üst üste yığılır. Edebiyat, felsefe, tiyatro, edebi eleştiri,

³⁶ Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, 26-30.

³⁷ Jacques Colette, *Varoluşçuluk*, (Çev.: Işık Ergüden), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, 25.

³⁸ From An interview with Jeanine Delpech, in *Les Nouvelles Littéraires*, (1945). Cited in Albert Camus: Lyrical and Critical Essays, Vintage (1970).[http://www.camus-society.com/albert-camus-existentialism.html\(08.07.2012\)](http://www.camus-society.com/albert-camus-existentialism.html(08.07.2012))

³⁹ Colette, *a.g.e.*, 112-113.

gazetecilik, siyaset, sinema, tüm entelektüel alanlar iki yazar tarafından, aynı anda sıkı biçimde ve aynı araçlarla kuşatılır. 1938 yılında Roquentin (*Bulantı*) ve Meursault'nun (*Yabancı*) dünyaya bakışları hemen hemen aynı değil midir? Camus'un arkasından atılan bakışlar, uyanıklık ve ayıklama ile karışık bakışlar. Karışımlar böyle oluşur: Camus'nün ve Sartre'ın ilk yapıtlarında ortak renkler vardır. Başarılarının doruklarında olan ve birlikte savaş sonrası özgürlüklerini yeniden keşfeden bu iki gece kuşunun ilk buluşmalarında, ilk sarhoşluklarında rahat bir dostluk vardır. Kesinlikle böyledir. Bununla birlikte bu durum siyasal tavırları, inançları, kişisel ideolojik yapıları üstünde kesinlikle etkili olmamıştır. Her biri, ötekenden hiç etkilenmeden kendi yoluna, kendi dünyasına gitmiştir...⁴⁰

Camus ve Sartre dostluğunun bozulması 1951 yılında *Başkaldıran İnsan*'ın yayınlanmasıyla başlar. *Başkaldıran İnsan*'ın Fransa'da büyük övgüyle karşılanmasına anlam veremeyen ve kitabı şiddetle eleştiren Francis Jeanson "Albert Camus ya da Başkaldıran Ruh" başlıklı makalesini yazar. Çünkü *Başkaldıran İnsan*'da Camus, tarihsel materyalizmi eleştirmekle, bir açıdan Marksizm'in eleştirisine de girmiş olmaktadır. Jeanson'a göre Camus'nün başkaldırısı Sisiphe'in şahsında kişisel ve metafizik başkaldırı olarak kalsaydı, herhangi bir sorun olmayacaktı. Yine Jeanson'a göre Sovyet devriminin toplama kampları gibi olumsuz sonuçlarına bakarak Marksizmi yargılamak doğru değildi. Camus yapılan eleştirilere karşı muhatap olarak Sartre'ı seçtiği için Sartre Camus'ye bir cevap verir. Sartre, Camus'nün, varoluşçuluğun özgürlük anlayışı ile Marksist tarih anlayışının çelişkili oldukları konusundaki iddiasını reddeder. Camus'nün tarihin gidişinde bir saçmalık bulunduğunu iddia eden Sartre yapılması gerekenin tarihe anlam kazandırmak olduğunu söyler. Tarihe her hangi bir anlam kazandırmaya çalışmayan Camus, *Başkaldıran İnsan* adlı eseriyle, Sartre'a göre yalnızca soyutlaşmış bir başkaldıran insandan başkası değildir. Oysa Camus, ne tarihin bir yana bırakılması ne de her çeşit siyasal eylemden kaçılmasını savunur. Camus'nün kabul etmediği tarih değil, *Başkaldıran İnsan* eserinde tanımladığı bir çeşit tarihsel saltıkçılıktır. Sonuç olarak, bu çatışma iki komünist olmayan düşünür arasında olmakla beraber, Sartre Marksist ülküyü korumaya kararlı görünür, sırf marksizmin devrimci doktrinine olan inancından vazgeçmek istemediği için suçlamalar yapar. Bundan dolayı her hangi başka bir görüşü de otomatik olarak verimsiz bulur⁴¹.

Öte yandan, Simone de Beauvoir'ın 1951 de yayınlanan *Mandarinler* adlı romanında anlatılan bir olayın da dostluğun bozulmasına zemin hazırladığı iddia edilir. Söz konusu *Mandarinler*'lerdeki kahramanlardan biri olan sosyal demokrat ideolojiye yakın Henri, Camus'yle, komünist partiye yakın olan Dubeuilh ise Sartre ile özdeşleştirilmiştir. Bu romanda bir gazetede çalışan kahramanların eline, S.S.C Birliği çalışma kamplarıyla ilgili bazı belgeler geçer. Buna göre S.S.C Birliği çalışma kamplarında insanlar sömürülmekte ve 600 gram ekmek için günde 14 saat zorla çalıştırılmaktadır. Roman kahramanlarından

⁴⁰ Annie Cohen-Solal, *Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Jean-Paul Sartre*, (Çev.: İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, 115.

⁴¹ John Cruickshank, *Albert Camus ve Başkaldırma Edebiyatı*, (Çev.: Rasih Güran), De Yayınevi, İstanbul, 1965, 163-166.

Camus'yle özdeşleştirilen Henri, devrimin sonuçlarının böyle olmaması gerektiğini düşünür ve bu durumu gazetede yayınlamak ister. Sartre'la özleştirilen Dubeuilh ise bu belgelerin yayınlanmasının Sovyet aleyhtarlığı olacağı ve bu durumun sağcıların ekmeğine yağ süreceği düşüncesiyle belgelerin yayınlanmasını istemez. *Mandarinler*'deki sorun Henri'nin Camus, Dubeuilh'in de Sartre olup olmadığıdır. Bu görüş, yazar dahil bütün taraflarca ve konunun otoriteleri tarafından da reddedilmiştir.⁴²

Farklı bir olası anlaşmazlık noktasının da Cezayir'deki Fransız sömürgeciliği ve dolayısıyla Cezayir Savaşı olduğu iddia edilir. Sartre Fransız sömürgeciliğine karşı sesini kendi üslubuyla yükseltirken Camus'nün Cezayir Savaşında hiç meydana olmaması bir paradokstur. Sartre Cezayir'deki Fransız sömürgeciliğine karşı açık bir tavır alırken, Camus iki toplum arasında bir uzlaşma arayışı içinde olmuştur. Camus ve Sartre Cezayir konusunda farklı iki yaklaşım oluşturmuştur: Radikalliğin mitolojisi karşısında konsensüs (uzlaşma) ideolojisi; felaket ideolojisi karşısında kardeşlik ideolojisi; dünya düzenini altüst etme ideolojisi karşısında insan hakları ideolojisi; şiddeti devlet diktatörlüğü içinde gören ideoloji karşısında onun herkesin içinde olduğunu söyleyen ideoloji; baskı rezaletini ifşa ederek açıklık ve meydan okuma isteyen ideolojinin karşısında sevecenlik, akıl, yüreklilik gibi değerleri yücelten ideoloji. Yıllar sonra Albert Camus'nün kızı Catherine, Cezayir konusundaki anlaşmazlık üzerine şöyle yazacaktı: '1956'nın Ocak ayında, *L'Express*'te "Siviller İçin Ateşkes" başlıklı yazısını kaleme aldığında sadece yazmakla kalmadı. Her iki cepheden sivillerin korunmasını önermek üzere Cezayir'e gitti. Genel valilik önceden belirlenmiş salonda bulunmasını engelledi. Babam, aşırı uçların "*Camus'ye ölüm!*" diye bağırışları arasında toplantıyı Kazba'ya kaydırıldı. İş bir kan gölünde sona erecek diye çok korktu. Camus'nün Cezayir hakkında hiçbir şey söylemediği iddiasında bulunmaya cüret edenleri düşünüyorum da! 1945'te, Setif katliamlarını ifşa ettiğinde de yapayalnız bırakılmıştı. Dolayısıyla babam, her sözcüğün şiddeti daha da artırdığını düşünmeye başladığı âna kadar yazmaya devam etti. FLN'nin (Milliyetçi Kurtuluş Cephesi) Messali Hacı yanlılarını tasfiye ettiğini biliyordu; tek partiyle ve devlet diniyle bir Cezayir kurulusa ilk kurbanların Cezayirli olacağını da biliyordu. O zamandan beri olup bitenlere bakınca, belki de büsbütün yanılmadığı söylenebilir. 1960'tan itibaren hiçbir şey söylemediği bir gerçektir. Ama haklı bir gerekçesi vardı. Mezardaydı da ondan'.⁴³

Camus ve Sartre ilişkisi her ne kadar anlaşmazlık gibi görünse de, tarihi farklı anlatmanın iki şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. "Sartre iyi eğitim almış burjuva sınıftan bir düşünür, daha ideolog, daha dogmatiktir; Camus ise zor şartlarda okumuş, yoksul bir ailenin çocuğu, daha pragmatik (faydacı), daha ahlakçıdır."⁴⁴

⁴² Gündogan, Camus/Sartre Kavgası (<http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Albert-Camus-Sartre-Kavgasi.pdf>.10.07.2012.)

⁴³ Catherine Camus, Babam Albert Camus, *İzdiham Dergisi* (<http://www.izdiham.com/index.php/catherine-camusun-kaleminden-albert-camus>.10.07.2012)

⁴⁴ Annie Cohen-Solal, *a.g.e.*, 105-110.

Sartre ve Camus absürd (saçma-uyumsuz) konusunda farklı başlangıç noktalarından yola çıkmış olsalar da, birbirlerine oldukça benzer sonuçlara ulaşırlar. Varoluş felsefelerinde saçmanın hangi anlamlarda kullanıldığını Ahmet Cevizci şu şekilde vermektedir: “Saçma (absürd) terimi varoluş felsefelerinde hayatın anlamsızlığı, tutarsızlığı ve amaçsızlığını ifade etmek için kullanılır. Varoluşçuluk söz konusu olduğunda, aslında saçmanın iki ayrı anlamından söz edilebilir. Bu anlamlardan birincisi, insani varoluşun, bir temelin veya nihai amacın yoksunluğunun eseri olan anlamsızlığı ile ilgilidir. Varoluşçuluktaki ikinci anlamıyla saçma (absürd), rasyonel olanın sınırlarını aşan ve anlaşılması ya da kabulü için bütün bir duygu ve ikna gücümüzü gerekli kılan bir durum ya da şey veya olayı ifade eder. Aşkın olanla genellikle eşanlamlı bir biçimde kullanılan saçmanın, oldukça değerli ve derin bir şey olduğu kabul edilir. Saçmanın (absürdün) bu ikinci anlamının doğrudan doğruya aklın mutlak doğrulara erişme iddialarına yönelik varoluşçu eleştiriden çıktığı söylenebilir. Buna göre Sartre ve Camus gibi filozoflar tarafından olduğu kadar Dostoyevski ve Kafka gibi yazarlar tarafından da kullanılan son derece önemli bir tema olarak saçma (absürd) dünyanın insani özlemlere, düzen ve anlam talebine duyarsız kalması sonucunda, insan tarafından yaşanan boşluk ve anlamsızlık hissini ifade eder”⁴⁵

Neyin absürd olarak algılandığı konusunda Camus ve Sartre farklı düşüncelere sahiptirler. Absürd Sartre felsefesinde "Kendisinde Varlık" ve "Kendisi İçin Varlık" olmak üzere karşılaştığımız iki varlık tipinden Kendisinde Varlığın temel bir hususiyeti olarak karşımıza çıkarken, Camus de ise insan bilinci ile dünya arasındaki bir münasebet, bir yüzleşme olarak gündeme gelmektedir.⁴⁶ J.P Sartre'ın “Kendisinde Varlık” olarak nitelendirdiği evrenin kendisidir. Sartre Kendisinde varlığı en güzel şekilde tasvir ettiği *Bulantı* adlı eserinde, romanın kahramanını (Raquentin) böyle bir dünya ile tanıştırır: Lüzumsuz, sebepsiz ve mutlak bir saçmalık olan varlık. “Kendisi için Varlık” ise insan bilinci (şuur) olup Sartre tarafından “neyse o değildir veya ne değilse odur” biçiminde tanımlanır.⁴⁷ Camus'de ise Sartre'ın aksine evrenin kendisi saçma değildir; insanın bilinciyle dünyanın (evrenin) karşılaşmasından doğar. Saçma duygusunun, bir olay ya da bir izlenimin basit bir incelemesinden doğmadığı, bir durumla belirli bir gerçek arasındaki bir eylem ile onu aşan dünya arasındaki bir karşılaştırmadan doğduğu söylenebilir.⁴⁸ Genel olarak alındığında Sartre felsefesinde bilincin ‘kendisi için kendisinde varlık’ sentezini elde etmeye çalışması, başka bir deyişle insanın Tanrı olma ideali ve bu idealin gerçekleşmemesinin getirdiği sıkıntılar ve gerilim, bize Camus düşüncesindeki insan bilincinin dünya ile karşılaşmasıyla ortaya çıkan, absürdün getirdiği sıkıntıları anımsatmaktadır.⁴⁹

⁴⁵ Ahmet Cevizci, *a.g.e.*, 1349.

⁴⁶ Emel Koç, “J.P Sartre ve A. Camus Felsefelerinin Absürd (Saçma) Kavramı Açısından Değerlendirilmesi”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 27, 1998, 56.

⁴⁷ Kenan Gürsoy, *J.P Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, 13-29.

⁴⁸ Emel Koç, *a.g.m.*, 60.

⁴⁹ Emel Koç, *a.g.m.*, 56.

Sartre, absürd konusundaki Camus ile düşünce ayrılığını şöyle ifade eder: “ Camus’nün felsefesi bir saçma felsefesidir. Ona göre saçma, insan ile dünya, insanın akılsal istekleri ile dünyanın akılsızlığı arasındaki ilişkiden doğar. Bundan çıkardığı temalar klasik kötümserlik temalarıdır... Benim saçma dediğim şey çok ayrı bir şeydir. Varlığın evrensel olanağıdır, ama varlığın temeli değildir; saçma varlığın görülen ispatlanmayan ilk niteliğidir.”⁵⁰

Ölümün yaşama anlam katıp katmadığı konusunda da Camus ve Sartre birbirlerinden farklı düşünmektedirler. Sartre’a göre ölüm, bireyin projelerine bir engel teşkil etmez, ölüm de tıpkı yaşam gibi saçmadır, ölümün kaçınılmaz bir son oluşu yaşama anlam katmaz. Camus’de ise ölüm, yaşama değer kazandıran, yaşamı yücelten insanı yaşama bağlayan bir gerçeklik olarak algılanır. Camus, bu düşüncesini *Tersi ve Yüzü* adlı eserinde şu cümleyle vurgular: “ Yaşama umutsuzluğu yoksa yaşama aşkı da yoktur”.⁵¹

Bütün bu farklı düşüncelerine rağmen Sartre, Camus öldüğünde o’nun fikirlerine hiç kayıtsız kalmadığını, ölümünden derin üzüntü duyduğunu belirten duygusal bir yazı yazar: “...İnsanlık düzeni, bir düzensizliktir henüz; haksızdır, geçicidir, ölünür orada, açlıktan öldürülünür; ne var ki, insanlarca kurulmuştur, onlarca ayakta tutulmakta ve savaşı yapılmaktadır. Bu düzende Camus'nün yaşaması gerekti; ilerleyen bu adam, bizim sorunumuzu ortaya koyuyordu; kendisi de karşılığını arayan bir sorundu; bizler için, kendisi için, düzeni kuran ve reddeden insanlar için uzun bir hayatın ortasında yaşıyordu; sessizlikten çıkması, karar vermesi ve sonuca bağlaması önemli idi. Yaşlanıp ölenler vardır; hep ertelenmiş olup, yaşantılarının anlamı, yaşantının anlamı değişmeden ölebilecekler vardır. Ama bizim gibi kararsız, şaşkın olanlar için, en iyilerimizin karanlık geçidin sonuna gelmeleri gerekir. Bir yapıtın nitelikleri ve tarihsel bir anın koşulları, çok ender olarak, bir yazarın yaşamasını bu kadar açıkça gerektirmiştir...”⁵²

Camus ve Sartre, felsefe serüvenleri içinde birçok farklı konu üzerinde çalışsalar da, ikisinin aynı akım içinde ele alınmalarına sebep olan şey, insan varoluşunun rastlantısallığı ve saçmalığını (absürdlüğünü) felsefelerinin çıkış noktası yapmalarıdır. Onlar için önemli olan bireyin somut varlığı, onun kendine özgü içsel yaşantısı kısaca onun varoluşudur.⁵³

Camus ve Sartre’in isimlerinin varoluşçuluk akımı içerisinde anılmasına rağmen her biri kendisine özgü bir varoluş felsefesi geliştirmiştir. Absürd olgusu her iki filozofta da önemli olmakla birlikte, absürdün ortaya çıkış noktası farklıdır. Politik konulardaki ayrılıklarının ise asıl belirleyici olduğu söylenebilir.

⁵⁰ Cruickshank, *a.g.e.*, 73.

⁵¹ Camus, *Tersi ve Yüzü*, 18.

⁵² Jean Paul Sartre, *Albert Camus'nün Ölümü Üzerine*, *Düşler*, sayı 9, mart-nisan 95, Çev. Yıldırım Keskin. Gönderen: Emre Sururi, 23/03/2001 (<http://epigraf.fisek.com.tr/index.php?num=385.12.07.2012>)

⁵³ Yasemin Akış, *Albert Camus ve Jean Paul Sartre'da Saçma'nın Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2007, 116.

4. ALBERT CAMUS'NÜN VAROLUŞSAL SORUNLARA BAKIŞI

İnsanın varoluşsal sorunlarıyla kastedilen, aynı zamanda varoluş felsefelerinin veya popüler adlandırılmasıyla varoluşçuluk akımının vurgu yaptığı temalardır. Her filozofun bu temaları işleyişi az ya da çok birbirinden farklıdır. Bu sorunlar bunaltı, kaygı, seçim yapabilme, özgürlük, sorumluluk, ölümün kaçınılmaz bir son oluşu, yalnızlık, yabancılaşma, umutsuzluk, hiçlik, aşkınlık, ilişki, başarısızlık, başkası vb. sorunlardır. Victor E. Frankl, insanı temelde güdülendiren şeyin ‘anlam istemi’ olduğunu söylerken, günümüzde birçok insanın bir anlam ve amaç bulamadığını da belirtir. Boşunalık, anlamsızlık ve boşluk duygusunu günümüz insanının başlıca sorunu olarak gören Frankl bu durumu ‘varoluşsal boşluk’ olarak adlandırır⁵⁴. Varoluşçu felsefe, bu sorunları öznellik düzeyinde tartışırken, bir yaşam felsefesi özelliği de gösterir. Her ne kadar varoluşçu felsefe bir öznellik temelinde karşımıza çıkarsa da, burada birey, kendi içine kapalı bir yapı olarak belirlenmez. Ben’in varoluşu, dünyanın ve başka ben’lerin varlığını silmez. Fakat ben’in kişisel varoluşu önceliklidir denilebilir.⁵⁵

Mounier ise varoluş felsefelerinde birkaç temanın farklı bir uyum içinde buluştuklarını belirtir, bu temalar: İnsan varlığının olumsuzluğu, insan varlığının sığırması, insan varlığının incinirliği, yabancılaşma, sonluluk ve ölümün ivediliği, yalnızlık ve giz, hiçlik olarak verilmiştir.⁵⁶

Yirminci yüzyılda yaygınlaşan ve adından sıkça söz edilir bir psikolojik terapi çeşidi olan varoluşçu psikoterapi ise, bireyin varlığı karşısında yalnız ve sorumlu olduğunu anladığı an karşılaştığı ve mutlaka halletmesi gereken dört temel kaygısı olduğunu söyler. Bunları; ölüm, özgürlük, anlam ve yalnızlık olarak sıralar.⁵⁷

Albert Camus de, varoluşsal sorunları gerek romanlarında gerekse deneme ve tiyatro türü eserlerinde kendi tarzında bir yaklaşımla ele alır. Albert Camus’nün başkaldırma felsefesinde önemli bir yere sahip absürd ve trajik kavramları ve söz konusu kavramların ortaya çıkmasında rol alan insanla ilgili varoluşsal sorunlara kısaca değinmek gerekir. Varoluşsal sorunlar ile Camus’de trajik ve absürd kavramlarının ortaya çıkışı birbirine bağlıdır. Bu nedenle insana ait varoluşsal sorunları kavramak, trajik ve absürd konusunun anlaşılması için önemlidir. Örneğin *Yabancı* romanı çarpıcı bir girişle yabancılaşmayı ve absürd (saçma-uyumsuz) duygusunu anlatır: “Anam ölmüş bugün. Belki de dün, bilmiyorum. İhtiyarlar Yurdu’ndan bir telgraf aldım: ‘Anneniz vefat etti. Yarın kaldırılacak. Saygılar.’ Bundan bir şey anlaşılıyor. Belki de dündü.”⁵⁸ Romanın kahramanı Meursault içinde yaşadığı dünyaya, kendisine, çevresine ve toplumun değerlerine yabancılaşmış bir karakter olarak karşımıza çıkar. Absürd duygusu, ölüm ve yaşamın

⁵⁴ Victor E. Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığılığı*, (Çev.: Selçuk Budak), Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, 92-93.

⁵⁵ Afşar Timuçin, Varoluşçu Filozoflar (www.aymavisi.org/makale/varoluscu).12.07.2012)

⁵⁶ Mounier, a.g.e., 67-95.

⁵⁷ İrvin Yalom, *Varoluşçu Psikoterapi*, (çev. Zeliha İyidoğan Babayigit), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2001,18-19’dan aktaran Oğuz Öcal, “Varoluşsal Sorunlar, Birey ve Yeni Hayat”, TÜBAR-XXVIII-/2010-Güz, 314.

⁵⁸ Albert Camus, *Yabancı*, (Çev.: Vedat Günyol), Can Yayınları, İstanbul, 2010,13.

anlamsızlığı Meursault'u eylemsizliğe itmektedir. Başına gelen her türlü olayı tepkisizce, duygusuz, umursamaz ve kaderci bir insan tavrıyla karşılar: “Akşam, Marie beni görmeye geldi, kendisiyle evlenmek isteyip istemediğimi sordu. ‘Bence bir, ama istersen evleniriz’ dedim. O zaman, kendisini sevip sevmediğimi öğrenmek istedi. Bir başka zaman da söylediğim gibi, ‘bunun bir anlamı yok ama herhalde sevmiyordum’ diye karşılık verdim. ‘Öyleyse niçin benimle evleneceksin?’ diye sordu. Bunun hiçbir önemi olmadığını isterse evlenebileceğimizi söyledim. Zaten isteyen kendisiydi, ben sadece evet demekle yetiniyordum.”⁵⁹ *Mutlu Ölüm* adlı eserinde ise insanın kendisine yabancı bir dünyadaki durumuyla ilgili olarak da şu cümlelere rastlanır: “Keyfi kaçan Meursault bir direğe dayandı, o dakikada dünyanın kendisine sunduğu yabancı ve yalnız olan her şeyi uzun uzun içine çekti.”⁶⁰ Yaşam ve ölümün diyalektiği ile ilgili olarak da aynı eserde şu cümle geçer: “Yazgının insanda yarattığı bu seçimi bilinçlilik ve yüreklilikle yapmıştı. Onun bütün yaşama ve ölme mutluluğu buradan kaynaklanıyordu. Bir hayvan çılgınlığıyla baktığı bu ölümden duyduğu korkunun yaşamdan korkmak anlamına geldiğini anlıyordu. Ölme korkusu, insanın içindeki yaşayan şeye olan sınırsız bağlanmayı açıklıyordu.”⁶¹ Camus'nün yaşama olan bağlılığı, yaşama tutkusuyla beraber ölümün gerçekliği teması eserlerinde sık sık karşımıza çıkar. *Tersi ve Yüzü* adlı eserinde bu durum şöyle ifade edilir: “Tüm devinimlerimle dünyaya, tüm acımam ve tüm minnetimle insanlara bağlıyım. Dünyanın bu tersiyle yüzü arasında bir seçim yapmak istemiyorum. Seçmesini sevmem.”⁶² Bu sözleriyle Camus, bu dünyaya ve insanlara olan bağlılığını ifade etmektedir. Camus eserlerinde bir yandan yaşamın ölümle sonuçlanan anlamsızlığını vurgularken diğer yandan ölüme karşı başkaldırmayı ve yaşamı yüceltmeyi amaçlamıştır.⁶³

Yazarın *Veba* adlı eseri başkaldırma düşüncesinin ilk izlerini de okuyucuya verir. Romanda bir kenti yok etmeye başlayan veba salgını üzerinden ölümle bir hesaplaşmaya giren Camus'nün ateist roman kahramanı Dr. Rieux, başkaldırma düşüncesinin filizlerini de okuyucuya vermektedir. Veba hastalığı ile mücadele eden Dr Rieux, Tanrı'ya inanmadığı halde, insanlar için özveride bulunmaktan kaçınmayan, veba hastalığına (ölüme) karşı savaştan ama ölümün insanlar için kaçınılmaz bir son olduğunun da bilincinde olan roman kahramanıdır. Roman kahramanlarından bir diğeri Tarrou'nun “ Eğer Tanrı'ya inanmıyorsanız niçin bunca özveride bulunuyorsunuz?” sorusuna, Dr. Rieux; mutlak güçte bir Tanrı'ya inanmış olsaydı, insanları iyileştirmeyi sürdürmeyeceği ve bu görevi Tanrı'ya bırakabileceği cevabını verir. Ona göre, rahip Paneloux bile böyle bir Tanrı'ya tam olarak inanmaz, çünkü kimse kendisini sonuna (ölüme) kadar Tanrı'nın ellerine bırakmayı düşünmez. Dr. Rieux şöyle devam eder: “Dünyanın düzeni ölümle sağlandığına göre belki de Tanrı için en iyisi ona inanmamak ve suskun suskun durduğu göğe gözlerimizi çevirmeksizin ölüme karşı

⁵⁹ A.g.e., 47.

⁶⁰ Albert Camus, *Mutlu Ölüm*, (Çev.: Ramis Dara), Can Yayınları, İstanbul, 2009, 80.

⁶¹ Camus, a.g.e., 157.

⁶² Camus, *Tersi ve Yüzü*, 86.

⁶³ Ümran Türkyılmaz, ‘Albert Camus'nün Caligula'sında Yaşam Ölüm Diyalektiği’, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 43,2(2003)109-118.

tüm gücümüzle savaşmaktır.”⁶⁴ Veba hastalığı romanda aynı zamanda ölümü simgeler. Veba ile mücadele etmek ölümle de mücadele etmek olduğuna göre, dünyanın düzenini ölümle sağlayan Tanrı’ya başkaldırmayı da beraberinde getirir. Camus, bu kitapta Fransa’daki Alman işgaline de birtakım dolaylı değinimlerde bulunur, böylece romana ikinci bir düzeyde sembolik bir anlam kazandırır.⁶⁵

Camus’ ye göre ölüm karşısında insanın trajik ve absürd durumunu kavraması, nihilizm engeline takılmadığı zaman, başkaldırmaya dönüşmesi kaçınılmazdır. Absürd duygusunun ortaya çıkışında asıl önemli olan da ölüm gerçeği ve ölümün değiştirilemez bir yazgı oluşudur.

4.1. İnsanın Trajik ve Absürd (Saçma-uyumsuz) Durumu

Trajedi, kabul ettiğimiz zıtlıkların eşit derecede değerli olduklarını fark etmenin bize vermiş olduğu acıdan doğar. Kendi öngörüşlerimizi eleştirdiğimizde ortaya çıkan belirsizlik zor ve rahatsız edicidir.⁶⁶ Albert Camus’de (absürdün) saçmanın anlamı da bellidir. Önceki konularda da değinildiği gibi Sartre ve Heidegger’in tersine olarak O, varlığın bizzat kendisini saçma görmez. Saçmanın (absürdün), var olanın kendisinden değil, bilinçten kaynaklandığını ileri sürer. Camus’ye göre bilincin olmadığı ve bilinç ile bir varlık karşılaşmasının gerçekleşmediği hiçbir yerde saçma (absürd) ortaya çıkmaz. Demek ki karşılıklıdır saçma, bir ilişkidir, bilinç ile dünyanın ilişkisidir. Saçma, insanın dünyadan kopuşunun, onun anlamlı ve özelemlerine uygun düşen bir ilişkiyi kuramayışının bir ifadesidir. Evrenin bir parçası olan insan aynı zamanda bu evren içinde yalnızdır. Oysa asıl “trajedi, yalnız olmak demek değil, yalnız olunabilir demektir. Bazen, insanların evreniyle bir araya gelmemek için, dünyaya her şeyi verebilirim. Ama, bu evrenin bir parçasıyım ve en büyük cesaret, evreni ve onunla birlikte trajediyi kabul etmektir” der Camus⁶⁷. *Sisifos Efsanesi*’nde saçma şöyle dile getirilir: “Saçma evlilikler, meydan okuyuşlar, kinler, susuşlar, savaşlar ve hatta barışlar vardır. Bunların hepsinde saçmalık bir karşılaştırmadan doğar. Öyleyse şunu söyleyebilirim ki, saçmalık duygusu bir olgunun ya da bir izlenimin basit bir incelenmesinden doğmaz, ama o bir olgu ile belirli bir gerçek arasındaki, bir eylem ile o eylemi aşan bir karşılaştırmadan fişkirir. Saçma, özü gereği bir kopuştur. O, karşılaştırılan unsurların ne birinde ne de diğerindedir. O, o unsurların karşılaştırılmalarından doğar.”⁶⁸ “Bu dünyanın dışında saçma yoktur; o, her şey gibi, ölüm ile birlikte sona erer. Yaşam ölüm olduğu için anlam kazanmıştır, O’na göre “Ölüm, oyuna ve kahramanlığa gerçek anlamını verir.”⁶⁹

⁶⁴ Albert Camus, *Veba*, (Çev.: Nedret Tanyolaç Öztokat), Can Yayınları, İstanbul,115-116.

⁶⁵ John Cruickshank, *a.g.e.*,220.

⁶⁶ Nicholas Burbules, ‘Postmodern Kuşku ve Eğitim Felsefesi’, (Çev.: Bülent Akdağ), *Özne felsefe sanat seçkisi*, Sayı 3, mayıs-haziran 2004, İstanbul, 13.

⁶⁷ Albert Camus, *Defterler 3*, (Çev.: Ümit Moran Altan), İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, 56.

⁶⁸ Camus, *Sisifos Söyleni*, 39.

⁶⁹ Camus, *Defterler 1*, (Çev.: Ümit Moran Altan), İthaki Yayınları, İstanbul, 2002, 24.

Sisifos Efsanesi'nin merkezi kavramı saçma ile birlikte intihardır. Hatta önceki satırlarda da değinildiği gibi Camus'ye göre “ sadece tek bir ciddi felsefi sorun vardır: İntihar. Hayatın yaşanmaya değip değmediğine karar vermek, felsefenin bu temel sorusuna cevap vermektir. Gerisi, dünyanın üç boyutlu olup olmadığı, zihnin dokuz mu yoksa on iki kategorisi mi bulunduğu sonra gelir. Bunlar oyundur.” Bu soruya cevap vermek, hayatın anlamı olup olmadığına cevap vermektir. Hayatın anlamlı olup olmadığı sorusu ise saçmanın (absürdün) kavranması ile ilgilidir. Çünkü Camus'de saçmanın (absürdün) kendisi sonuç değil, felsefesini anlamak için gerekli bir başlangıç, bir hareket noktasıdır.⁷⁰ Bu noktada Camus ne akla tam inanmayı ne de aklın tamamen yadsınmasını önerir. Bu durum insanın dünyadaki durumuna bir ihanet anlamı taşır. Böylece Camus, saçmayı (absürdü) akılcılık ya da akıldışı davranışlar arkasında saklamayı tercih etmez, saçmayı kabul eden bir yaşama yolunu bulmaya çalışır. Ve başka bir eserinde Camus umutsuzlukla trajik kavramlarının aynı olmadığını da belirtir: “Trajik bir çağda yaşıyoruz. Ama pek çok insan trajik ile umutsuzluğu birbirine karıştırıyor”⁷¹ derken, trajik ve absürd olanın bir son olmadığını bir başlangıç olduğunu vurgular. Camus, insanın absürd ve trajik durumuyla ilgili olarak *Düşüş* adlı romanında Clamence aracılığı ile şu örneği verir: “...Güvensizlikten kaçman, temiz yürekli birini tanırdım. Barışseverdi, özgürlükseverdi, bütün insanlığa da hayvanlara da aynı sevgiyi duyardı. Seçme bir insandı, kuşkusuz. Avrupa'da din uğruna girişilen son savaşlar sırasında, o da köyüne çekilmişti. Evinin eşğine de şöyle yazmıştı: ‘Nereden gelerseniz gelin, kim olursanız olun, buyurun içeri, hoş geldiniz!’. Bu güzel çağrıya kim karşılık verdi dersiniz? Çeteciler. Babalarının evine girer gibi girip adamı doğrayıverdiler.”⁷² Camus'nün verdiği bu örnekten de anlaşıldığı gibi, absürd ve trajik bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Çünkü bireyin sahip olduğu değerlerle dünyanın onun karşısına çıkardığı değerler çatışmış durumdadır. Kahramanın tüm iyi niyetine karşılık olumsuz bir sonuç ortaya çıkar ve değerlerin birbirleriyle uygunsuzluğu görülür.

İnsanı, hayatın anlamını sorgulamaya iten çok farklı nedenler vardır ki, bu nedenler saçma duygusunun da ortaya çıkmasına neden olurlar: Hayatın monotonluğu, insana hem kendisinin hem de diğer varlıkların anlamını sordurur. Bu içsel sorgulama, saçmanın ilk habercisidir. Zamanın geçmesi, onun öldürücü bir unsur olarak algılanması ve geleceği değiştiremez oluşumuzun bilincine varılması, saçma duygusunun bir başka zeminidir. İnsanların yalnızlığı ve yabancılık duygusu, bu duygunun bilincine varılması, ölümün zorunlu ve kaçınılmaz bir son oluşunun ve ölümle birlikte her şeyin bir gün sona ereceğinin anlaşılması, saçma duygusunun ortaya çıkmasının önemli bir nedenidir. Saçma duygusu, saçma kavramından farklı olarak, yaşantısaldır. Bu duygu, herhangi bir sokağın dönemecinde, herhangi bir insanın yüzüne her hangi bir zaman çarpabilir. Basit bir duygu olmakla birlikte, çok önemli sonuçlara, intihar gibi sonuçlara da neden olabilir. Hayatın monotonluğu karşısında dekorların yıkıldığı olur ve insan, birden bire anlar ki, yarın da

⁷⁰ Camus, *Sisifos Söyleni*, 15-21.

⁷¹ Camus, *Yaz*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2002, 46.

⁷² Camus, *Düşüş*, (Çev.: Yalçın Tura), Varlık Yayınları, İstanbul, 1995, 11-12.

böyle olacaktır, öbür gün de, bütün öteki günler de. İşte böyle bir düşünce fiziksel olarak olmasa da, felsefi olarak öldürür insanı.⁷³ Camus, fiziksel intiharı onaylamamakta ve reddetmektedir, fiziksel anlamda intihar Camus'ye göre absürdü (saçmayı) yaşamaya cesareti olmayanların absürdle yüzleşmeleri değil, tam tersine absürdden kaçış yollarından biridir.⁷⁴

Hayatın monotonluğunun anlaşılması, insanın zamanın bir malı olduğu gerçeğini kavraması, insanı bu gerçeği değiştiremeyeceği bilincine ulaştırır. Geleceğe dayanarak yaşarız ama ölümlü olma gerçeği karşısında yarını düzenleme, geleceği değiştirme gücümüz yoktur. Yarın, sonumuz olan ölüme bir an daha yaklaşmamızı sağlar ve şunu anlarız ki, zaman bizi bir gün yok edecektir. Bu insan için trajik bir durumdur. Bütün bunlar karşısında insan, doğal olarak bu koşuşturma 'neden?' diye sorar. Bu soru karşısında dünya sessizdir. Dünyanın sessizliği, insanın yabancılığını anlatır. İnsan kendine, topluma ve dünyaya yabancıdır. Bir aynada tanımadık bir yüzle karşılaşmak pekala mümkündür. "Bazı anlarda, bir aynada bizimle karşılaşan yabancı, kendi fotoğraflarımızda bulduğumuz dost ama yine de kaygı verici kardeş, işte bu saçmadır." İnsan, kendine, diğer insanlara ve dünyaya karşı da yabancıdır. İnsanların mekanik hareketleri, anlamdan yoksun davranışların hepsi bize yabancıdır. Dahası, hiç kimse bir başkası değildir. Hatta öyle günler vardır ki, bir kadının tanıdık yüzü altında, aylar ya da yıllar önce sevilmiş kadını bir yabancı gibi buluruz. İnsanın dünyaya yabancı olması, onun dünyadan olmadığı anlamına gelir. Onu dünyadan ayıran ve dünyaya yabancı kılan tek şey ise, insanın sahip olduğu bilincidir. Camus, bu durumu şöyle ifade eder: "Ağaçlar arasında bir ağaç, hayvanlar arasında bir kedi olsaydım, bu hayatın bir anlamı olacaktı ya da daha ziyade bu sorunun hiçbir anlamı kalmayacaktı zira bu dünyanın bir parçası olacaktım."⁷⁵ Camus'ye göre bilinç, insanın doğayla bütünleşmesini de engellemek zorundadır. Öyleyse saçmanın gerçek temeli insan bilincidir ve saçma, insan bilincinde kök salmıştır. Buna rağmen insan, dünya ve kendi varlığına bir anlam yüklemeye çalışır. Ama insan, anlam aramaya ve dünyaya anlam yüklemeye çalıştığına göreceği gerçek, kendisinin çaresiz ve dünyanın ise sağır ve dilsiz oluşudur. Dünyanın, insanın beklentilerine karşı sağır ve dilsizliği, saçma duygusunun bir başka kaynağıdır.

Saçma (absürd) duygusunun kaynağında asıl olarak ölüm ve ölüm ile ilgili düşünceler yatar. Saçma dünya görüşünde kaldığımız müddetçe ölüm, dünyanın yararsızlığına işaret eder. Çünkü insan için ölümden başka gerçek bir alinyazısı yoktur ve onunla birlikte bir gün her şey yok olup gidecektir. Bundan dolayı otuz ya da yetmiş yaşında ölmenin de pek bir önemi yoktur. Burada: 'Öyleyse bu dünya neye yarar?' sorusu akla gelir. İşte bu soru, saçma (absürd-uyumsuz) duygusunun önemli bir kaynağını oluşturur. Saçma duygusu dışında, aklın bu dünyayı anlama ve açıklama çabasının sonuçsuzluğu da dünyanın saçmalığını gösterir. Bilimin pek çok şeyleri açıkladığı doğrudur. Ancak bildiğimiz ile bildiğimizi sandığımız şey arasında bir

⁷³ Ali Osman Gündoğan, Albert Camus (1913-1960) <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Albert-Camus.pdf>.(15.07.2012)

⁷⁴ Gündoğan, *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, 87.

⁷⁵ Camus, *Sisifos Söyleni*, 58.

uçurum vardır. Bilimin açıkladığı, bu dünyadan ziyade olgulardır. Ayrıca bilim, bu dünyayı sadece imgelerle anlatıyor ve varsayımda sona erdiği için kesinlikten uzaklaşıyor. “Dünyayı bana betimliyorsunuz, bana onu sınıflandırmasını öğretiyorsunuz. Yasalarını sayıyorsunuz; ben de bilme susuzluğum içinde bunların doğru olduklarını kabul ediyorum. Mekanizmasını tanıtıyorsunuz, umudum büyüyor. Sonunda bu sihirli ve karmakarışık evrenin atoma, atomun da elektrona indirgenliğini öğretiyorsunuz bana. Bütün bunlar güzel gerisini de anlatmanızı bekliyorum. Ama siz bana elektronların bir çekirdek çevresinde toplandıkları görünmez bir gezegenler takımından söz ediyorsunuz. Bu dünyayı bana bir imge ile açıklıyorsunuz... Böylece bana her şeyi öğretmesi gereken bu bilim varsayımda sona eriyor.”⁷⁶

Camus’ye göre yaşamın trajikliği kavranmalı. Bu konuyla ilgili olarak Amerika’ya yaptığı yolculuklarını anlattığı *Yolculuk Günlükleri*’nde Amerikan yüksek öğrenim gençliği ile ilgili izlenimlerini şöyle aktarır: “Öğrenciler gerçek sorunu duyumsamıyorlar, ancak nostaljileri apaçık ortada. Yaşamın trajik olmadığını ortaya koymak için her şeyin kullanıldığı bu ülkede, bir eksiklik duygusu yaşıyorlar. Bu büyük çaba dokunaklı; ama trajiği ancak üzerinde durduktan sonra geri çevirmek gerekir; daha önce değil.”⁷⁷

Akıl, aradığı birlik, bütünlük ve açıklığı hiçbir yerde bulamadığı veya aklın söylediği ile gerçeklik uyuşmadığı için, kendiliğinden akla karşı bir davranış gelişir. Çünkü “saçma fikri, tarihsel içeriği bakımından, akla karşı davranışın yoğun bir şekli olarak görünüyor.” Özellikle Hegel’in güvencelerine dayanarak, karşısında akli olarak kavranılabilecek bir dünya bekleyen, ama beklediği dünyanın yerine, kendi tecrübeleriyle akılla uzlaşmayan, anlamdan yoksun ve kaos halinde bir dünya ile karşılaşan insan, saçma fikrine ulaşır.

Sonlu olma bilincinin (ölümün) insanda oluşturduğu saçma (absürd-uyumsuz) düşüncesi ve dünyanın geçiciliği Batı felsefelerinde olduğu kadar Doğu felsefelerinde de geçerlidir. Yunus Emre’nin düşünceleriyle varoluşçuluk arasında bu bakımdan bir benzerlik bulunduğu söylenebilir. Şöyle ki; ‘Ölüm korkusunun Yunus’un şiirlerinde sürekli işlenmesi, insanların uyandırılması açısından önemlidir. Zira ölüm olgusu fani değerlere bağlanmanın beyhudeliğini gösterir. Bu durumda her şeyin geçici olduğunu anlayan insan ölümsüzlüğü ya da başka bir deyişle ölmeden önce ölmeye davet edilir.’⁷⁸ Camus’de ölümün bilincinde olarak yaşamak gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü ölüm bilinci, bu hayatı daha canlı ve içten yaşamayı, bu hayata bağlı kalmayı sağlar. Zira ölmek zorunda olduğunu ve ölümlerle birlikte her şeyin sona ereceğini bilen bir insanın doğal davranışı, bu hayatı daha yoğun yaşamak olacaktır.⁷⁹ Saçma, akli ile denediği dünya arasında uçurum olduğunu, bilinciyle kavrayan insanın durumudur.

⁷⁶ Camus, *Sisifos Söyleni*, 30.

⁷⁷ Camus, *Yolculuk Günlükleri*, 33.

⁷⁸ Emel Koç, ‘Yunus Emre ve Egzistansiyalist’lerde Zamansallık ve Ölüm’, *Felsefe Dünyası*, Sayı:29,1999-1, 44.

⁷⁹ Ali Osman Gündoğan, ‘Saçmadan Başkaldırı Ahlakına’ <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Sacmadan-Baskaldiri.pdf>.(15.07.2012)

4.2. Absürd (Saçma) Karşısındaki Tavırlar

İnsanın dünyadaki trajik durumunun farkına varması ve absürdü (saçmayı) kavramış olması, saçmaya (absürde) karşı ortaya çıkan tavırları da beraberinde getirir. Camus'ye göre söz konusu tavırlar umut, intihar ve başkaldırı şeklinde ortaya çıkar.

4.2.1. Umut

“Yaşama karşı bir günah varsa, belki de bu günah ondan umut kesmekten çok, başka bir yaşam umut etmek, bir de onun acımasız büyüklüğünden kaçmaktır...İnsanlığın acılarının kaynaştığı Pandora kutusundan Yunanlılar bütün ötekilerden sonra, hepsinin en korkuncu olan umudu çıkarmışlardı. Bundan daha duygulandırıcı simge bilmiyorum. Çünkü umut, inanılanın tersine, boyun eğişle eşdeğerdedir. Yaşamaksa, boyun eğmemektir”⁸⁰ der Camus. Mitolojiye göre Pandora'nın kutusu açıldığında bütün kötülükler (hastalık, yaşlılık, kıskançlık, dert, delilik vb) yeryüzüne yayılır, buna üzülen Tanrılar kutuya sonradan umudu da koyarlar, Promethe kutuyu tekrar açar ve umudu dünyaya bırakır. Böylece insanlar dünyadaki tüm kötülüklerle karşı ‘umutla’ avunmakta, dünyadaki kötülüklerle ancak bu şekilde katlanabilmektedirler. Oysa Camus, umudu Pandora'nın kutusundan çıkan en büyük kötülük olarak görmektedir, bütün kötülüklerine rağmen yaşam karşısında boyun eğmemek yani umut etmemek gerektiğini düşünmektedir.

Saçmanın (absürdün) farkına varan bilinç, anlam yükleyeceği yeni bir hayat arar. Bu, geleceğe ait bir umuttur. Camus tarafından umut, bize aşkın olan, din, Tanrı ya da başka bir dünya özlemini gösterir. Bu özlem, dolaylı olsa da, bu dünyadan vazgeçiş anlamına gelir. Oysa insan, bu dünyanın gerçeği olan saçmaya (absürde) sınıksız sarılmalıdır. Umut, bu gerçeği yani saçmayı inkar etmek, görmemek demektir. Camus'ye göre bu gerçeği inkar edenin durumu, fiziksel olmasa da bir anlamda felsefece intihardır. Felsefece intihar ise aşkın olana bel bağlamaktır. Oysa saçmanın bilincine varmış bir insan ona asla ayrılmamak üzere bağlanmıştır. Umutsuz ve umutsuz olmanın bilincine varmış bir insan, artık geleceğe ait değildir. O, bu dünyaya ve şimdiye aittir. Kendi insani sınırları içinde kalarak, tabiatüstü bir varlığa güvenmeden yaşamak zorundadır. Çünkü tabiatüstü ve Tanrı fikri bizim idrak alanımızın sınırlarını aşar. Ayrıca Tanrı fikri, insan özgürlüğü ve kötülük sorunuyla uzlaşmaz. Saçma, bu dünyanın bir sorunudur ve çözümü de çözümsüzlüğü de bu dünyadadır. Kierkegaard, Chestow, Husserl gibi filozoflar ve yazarlar saçmadan (absürdden) hareket ettikleri halde, saçmayı inkar edip, onu bir öte dünya ve Tanrı fikriyle aşmaya çalıştıkları için felsefece bir

⁸⁰ Camus, *Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar*, 53.

intihara sürüklenmişlerdir. Chestow, tek çıkar yol olarak, insan için çıkış yolunun bittiği yerde Tanrı'ya ihtiyaç duyduğu için, Kierkegaard da, bu dünyadaki karışıklık ve aykırılığı dini olanın ölçütleri olarak benimsediği için öte dünyanın malı olmuşlardır. Husserl ise akli, ideal özlere mahkum etmek suretiyle saçmadan kurtulmayı denemiştir. Oysa kurtuluş, bu dünyadadır. Camus'ye göre söz konusu bu filozoflar, "kendilerini yutan Tanrı'yı kucaklayanlardır."⁸¹

Camus'de Tanrı sorunu, özgürlük hatta daha radikal bir biçimde kötülük sorunuyla ilgili olarak ele alınmıştır. O'na göre "Tanrı önünde, özgürlük sorunundan ziyade bir kötülük sorunu vardır. Alternatif bilindir: Ya biz özgür değiliz ve her şeye gücü yeten Tanrı var olan kötülükten sorumludur. Ya da biz özgür ve sorumluyuz ama Tanrı her şeye gücü yeten değildir." Camus'ya göre bu alternatif karşısında insanın Tanrı'ya inanması için aklından ve insanlığından metafizik olarak vazgeçmesi gerekir. Bazı araştırmacılara göre Camus'nün bu tutumu Tanrıtanımazlıktan değil, Tanrı'ya olan kırgınlık ve kırıngınlıktan kaynaklanmaktadır. Camus'de Tanrı'ya bir başkaldırma vardır. Tanrı'ya yönelen metafizik başkaldırma neyi hedeflemektedir? Özü gereği metafizik başkaldırma, Tanrı'yı yok saymaz. Onu sadece kendi içinde hesaba çeker, yargılar. Çünkü Camus'ye göre Tanrı, insana ölümden başka bir kader sunmamış ve insanı bu dünyada eli kolu bağlı bir şekilde bırakmıştır. Böyle bir Tanrı saçmadır. İşte Camus böyle bir Tanrı'ya başkaldırır(isyan eder). Burada belirtmek gerekir ki; "Tanrı ile ilgili olarak başkaldırma problemi, var olan bir Tanrı'yı gerektirir. Bu, Tanrı'yı yok sayan bir başkaldırma değil, Tanrı'yı hor gören, Tanrı'nın insana kötülük ettiğini düşünen bir başkaldırmadır... A. Camus ve Yunus'un ölüm karşısındaki anlam arayışları benzerdir; ancak buradan hareketle vardıkları noktalar birbirlerinden çok farklıdır. Camus için hayata anlam katan, gelinen bu dünyada yaşama isteği, azmi ve kararlılığıdır. İnsan saçmaya rağmen saçma ile yaşayarak bir anlamda ona başkaldırmadır. Yunus için ise, yaşama gayesi, asıl varlığı, mutlak varlığı aramak ve ona yürümektir. Görülüyor ki Yunus'un düşüncesinde saçmanın içine saplanılıp kalınmıyor. Camus için de saçma, varılan bir son nokta değil; bir başlangıç, sadece bir hareket noktasıdır. Öyleyse saçma, kendisine boyun eğilecek olan değil, aşılması gerekecek olandır... Albert Camus'de de bu hayat saçmadır. Ama bu, görünüş değildir, çünkü görünüşün arkasında Camus'ye göre Yunus Emre'de olduğu gibi aşkın bir anlam yoktur. Ama yine de saçmaya başkaldırmalı ve ona rağmen yaşamalıyız. Camus, bu tarz yaşayışı gerçekleştiren bir kahraman olarak Prometheus'u örnek verir. "Prometheus insanlara ateşi ve özgürlüğü, teknikleri ve sanatları bir arada verecek kadar onları seven bir kahramandır Camus'ye göre. Ama bugünün insanı, binlerce yıl önce Tanrılara kafa tutan Prometheus'u anlamamaktadır O'na göre. Prometheus'un 'dünyaya saldırdığı çığığa, insan başkaldırısının büyük çığığına hâlâ sağırız hepimiz' diyerek bunu dile getirir Camus. Bu nedenle Camus, Yunus Emre'ye benzetilmiştir: İnsanın yeryüzünde yalnız oluşu ve garipliği, Yunus ile Camus'nün ortak temalarındandır.⁸² İkisinin de benzer kaygılar taşıdığı görülmektedir.

⁸¹ Gündoğan, 'Albert Camus (1913-1960). <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Albert-Camus.pdf>.(15.07.2012)

⁸² Levent Bayraktar, 'Albert Camus ve Yunus Emre'de Absurd Kavramı', *Felsefe Dünyası*, Sayı:31, 2000-1, 97-98.

Sonuç olarak; gerekçesi ne olursa olsun Camus insanların, kendilerine değil de, başka nesne ya da doğaüstü güçlere umut bağlamalarını absürdden kaçış olarak değerlendirmektedir.

4.2.2. İntihar

Albert Camus'nün yayımlanan ilk eseri *Tersi ve Yüzü*'nden itibaren tüm romanlarına yansıyan, *Sisifos Söyleni* ve *Başkaldıran İnsan* adlı denemelerinde büyük bir açıklıkla ortaya koyduğu felsefi düşünceleri, onun ölüm gerçeği karşısında yaşamın anlamını sorguladığı ve ölüme rağmen nasıl yaşamak gerektiğini bulmaya çalıştığı zorlu bir süreç olarak karşımıza çıkar. Albert Camus bazı araştırmacıların iddia ettiği⁸³ gibi fiziksel intiharı onaylayan bir düşünür değildir, bu konuda yanlış anlaşılmıştır.

Camus, *Sisifos Söyleni*'nde doğrudan intihar sorununu ortaya atar. Bu soruyu dolaysız bir şekilde cevaplamak gerekir. Ona göre, gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır; intihar. İntihar sorunsalından hareketle yaşamın yaşanmaya değer değmediğini cevaplamaya çalışırken, bir yandan da intiharın absürd karşısında bir çözüm olup olamayacağını araştırır. Yani Camus kendine intiharı değil, intihardan hareketle absürd kavramını hareket noktası olarak almıştır. Onun temel olarak absürd (saçma-uyumsuz) olarak adlandırdığı felsefi düşüncesinin özü, tek gerçek olan ölüm karşısında insan yaşamının anlamsızlığıdır. Absürd, daha önce de vurgulandığı gibi insan bilincinin dünyanın sessizliğiyle karşılaşması sonucu, zorunlu olarak ortaya çıkar. Bilincin varlığı burada ön koşuldur. Dünya, yaşamın anlamını bulmaya çalışan insanın sorularını cevapsız bırakır. Ölümün varlığı, hayatta insanın karşısına çıkan en önemli gerçekliktir. İnsan için kaçınılmaz son mutlaka ölümdür. Mantıksal sonuç, bir gün nasıl olsa yok olunacağına göre yaşamının, uğraşmanın, acı çekmenin, kavgaların, bunca koşuşturmanın sonuç olarak anlamsız olduğudur.

Dünyanın saçmalığından ve hayatın anlamsızlığından kurtulmak için dünyayı ve hayatı terk etmek mi gerekir? Camus, *Sisifos Söyleni*'nde bu soruyu doğrudan felsefi bir sorun olarak ortaya koyar. Terk etmek, intihardır ve intihar, saçmayı (absürdü) kendi tarzınca (bireysel olarak) çözer ama bu, sorunun (genel anlamda) çözümü değildir. Çünkü intihar, saçmanın temel unsurlarından birisi olan insanı da bilinciyle birlikte yok eder. Bundan dolayı hayatın sona ermesiyle birlikte belki saçma da ortadan kalkar ama intihar, saçmaya başkaldırmak anlamına gelmez; tersine saçmaya (absürde) yenilmek, absürde itaat edip teslim olmak, acizleşmek anlamına gelir. İntihar, saçmayı ortadan kaldırdığımız yanılgısından başka bir şey değildir. Camus, intihara bu yaklaşımı nedeniyle nihilistlerden ayırır. Saçmadan dolayı intiharın tersine, insan hayata daha fazla sarılmalıdır. Çünkü ölmek zorunda olduğunu bilen insanın davranışı, hayatı daha yoğun yaşamak olmalıdır.

⁸³ Erol Göka, *Ölme: Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi*, Timaş Yayınları, 2010, 122.

Camus ,‘yaşamdan başka hiçbir şey söylemeyeceğim ama bunu kendi tarzımda söyleyeceğim’⁸⁴ derken, yok etmekten yana değil yaşamdan yana olan tavrını da vurgulamış olur. Camus’ye göre intiharı onaylayan nihilizm, mantıksal ya da mantığa uydurulmuş cinayetleri de onaylamaya yatkındır ve gerek faşizm gerekse komünizm bu nihilist değerler üzerinden hareket ederler. Oysa Camus, gerekçesi ve mantığı ne olursa olsun, insanın kendini öldürmesine de bir başkasını öldürmesine ya da öldürtmesine de karşıdır. O’na göre genellikle ölme özlemi içinde olanlar, aynı zamanda öldürebilen, öldürmek isteyen ya da birisini öldürtmek isteyen kişilerdir. Bu kişiler, ölümle kol koladır.⁸⁵ Üstelik, bilinmeyen bir suç için metafizik olarak mahkum edilmiş, dünyaya bırakılmış insanın kendi sonunu intihar yoluyla hazırlaması hiç de mantıksal değildir.

‘Hayatın yaşanması için onun mutlaka bir anlam taşıması gerekli midir?’ diye sorulacak olursa, Camus’ye göre bunun tersi doğrudur. Anlamı belirlenmiş bir hayatta insan, kendi amacını ve anlamını ortaya koyma imkanına sahip değildir. Böyle bir birey özgürlüğünü tümüyle yitirir. Oysa anlamdan yoksun bir dünyada insanın özel amacı ve hedefi, kendini gerçekleştirmeye çalışmaktır. Varoluşçu filozoflarda olduğu gibi, her bireyin olmak isteyeceği şey, bu saçma dünyada vardır. Camus, bu noktada bireyi, toplumcu olmayan bir hümanizm ile karşı karşıya bırakıyor. Çünkü O, insan denilince bireyi anlamaktadır. Bu birey, aklını imana ve herhangi bir mistisizme feda etmeden, bilinci açık ve aydınlık olan bir bireydir. Böyle bir bireyin temel tutumu, Camus’ye göre başkaldırı olarak şekillenir. Fiziksel anlamda intihar ise, Camus’nün başkaldırı düşüncesinin gelişmesi önünde engel oluşturmaktadır, bu nedenle intihar düşüncesi Camus tarafından onaylanmamaktadır. “Ölüm korkusunu aşmadıkça insan için özgürlük yoktur. Ama intihar ile değil. Bu korkuyu aşmak için kendini bırakmamak gerekir. Hiç burukluk duymadan, korkmadan ölebilmeli.”⁸⁶ Yaşamak için intihardan daha çok cesaret gerekir oysa. Camus, “öyle bir gün geliyor ki, insan olması gerektiği yerde olmak istiyor. Ama kimi kez yaşamak için, intihar etmekten daha çok cesaret gerekiyor”⁸⁷ demektedir. İntihar, idam, cinayet ne şekilde olursa olsun öldürmenin her türüsüne karşıdır Camus. *Veba* romanında da kahramanına şunları söyler: “uzaktan ya da yakından, haklı ya da haksız nedenlerle insanları öldüren ya da öldürmeyi haklı çıkaran ne varsa hepsini reddetmeye karar verdim.”⁸⁸ Camus, öldürmenin hiç var olmadığı bir dünyanın mümkün olmadığını bilincindedir, böyle bir düşüncenin bir ütopya olduğu da açıktır ona göre. İnsanlar açısından asıl sorun, hangi sebeple olursa olsun öldürmenin çeşitli gerekçelerle haklı görülmesini kabul etmek veya etmemektir.

⁸⁴ Camus, *Defterler I*, (Çev.: Ümit Moran Altan), İthaki Yayıncılık, İstanbul, 2002, 20.

⁸⁵ Camus, *Ecinniler*, (çev.: Aziz Çalışlar), Can Yayınları, İstanbul, 1994, 93.

⁸⁶ Ömer Sevinçgül, *Ne Demiş Albert Camus*, Carpe Diem Yayıncılık, İstanbul, 2010, 72.

⁸⁷ Camus, *Mutlu Ölüm*, 70.

⁸⁸ Sevinçgül, *Albert Camus Ruha Dokunan Düşünceler*, Carpe Diem Yayıncılık, İstanbul, 2008, 28.

Camus, ölüm ve kötülük fikriyle Tanrı fikrinin bağdaşmadığını iddia eder. Tanrı ve ölümden sonra başka bir yaşam olmadığına ve intihar da bir çözüm teşkil etmediğine göre insan her şeye rağmen yaşamaya devam etmelidir. Peki bu nasıl olacaktır? Bu noktada Yunan mitolojisinin trajik kahramanı Sisifos karşımıza çıkar. Sisifos, Tanrıları aldatmış ve onlar tarafından bir kayayı bir dağın tepesine çıkarmakla cezalandırılmıştır. Kaya dağın tepesine geldiğinde aşağı doğru yuvarlanır ve Sisifos onu tekrar çıkarır. Bu durum sürekli şekilde devam edip gidecektir. Camus, Sisifos'u absürd bir kahraman olarak yorumlar. Ona göre Sisifos'un durumu hem trajiktir, hem de durumunda metafizik bir mutluluk vardır. Yaşadıklarının bilincine varması ve sahiplenmesi onun tek mutluluk kaynağıdır. O, Tanrılara başkaldırmış ve yazgısını (kayayı) artık bilincine vardığı için sahiplenmiştir. Camus bundan dolayı mutlu bir Sisifos hayal etmemiz gerektiğini söyler.⁸⁹ İnsan da tıpkı Sisifos'un yaptığı gibi kayayı –yani yaşamı- sahiplenmelidir.

4.2.3. Başkaldırı

Absürd karşısında ortaya çıkan başkaldırı tavrı olumlu ve olumsuz başkaldırı olarak karşımıza çıkar. Bir sonraki bölümde detaylarını derinlemesine ele alacağımız başkaldırma tavrı Camus'ye göre zorunluluktur. Bu konu ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

4.3. Absürd ve Trajik İnsan Tipleri

Sisifos Söyleni adlı eserinde Camus, uyumsuz (absürd) insan olarak dört tipi ele alır.⁹⁰ Yaşama arzusunu, başkaldırıcı ve özgürlüğü seçen absürd insan, farklı şekillerde karşımıza çıkabilir. Don Juan, Oyuncu (Aktör), Fatih ve Sanatçı tiplerinden sadece Sanatçı'yı yaratıcılığından olayı olumlayan Camus diğerlerini olumlu görmez.

4.3.1. Don Juan

Don Juan ölümü bildiği halde umut etmeyen, kederi tanıdığı halde kederlenmeyen, kendisini sadece insani dünya ile sınırlandıran saçma (absürd) bir kahramandır. Don Juan'a göre sevmek yeterli değildir, niteliğini düşünmeden ve yoğun bir aşk yaşamadan sadece ve sadece aşkların sayısını (niceliği) artırmak önemlidir. Don Juan ideal bir romantik gibi görünse de aşka inanmaz. İşi, kadınları ayartmaktır. Aşkın derin anlamına inanmayan Don Juan, ne kadar insan ayartırsa, saçmayı da o derece yaşatır. Bir ahlak kuralına inanmayan Don Juan, sadece nicelik ahlakının gereği olarak yaşantının ve tadın en yükseğine varmaya çalışan basbayağı bir çapkındır. Oyununu tanrıya karşı oynayan oyuncuya benzer, her şeyin ve yaşadıklarının gelip geçici ve sonlu olduğunun (absürdün) bilincindedir ve dünyadakinden başka bir yaşama (cennet veya cehennem) inanmaz. "Don Juan'ı iyi anlamının tek yolu bayağı biçimde simgelediği şeye başvurmaktır: Bayağı bir ayartıcı ve kadınlara düşkün bir adam. Bayağı bir ayartıcıdır. Ne var ki bilinçlidir,

⁸⁹ Camus, *Sisifos Söyleni*, 131.

⁹⁰ A.g.e., 73-98.

bilinçli olduğu için de uyumsuzdur. Açık görüşlülüğe ermiş bir ayartıcı bununla değişecek değildir. Ayartmak onun durumudur. İnsanın durum değiştirip daha iyi olması ancak romanlarda görülür. Ama aynı zamanda hem hiçbir şeyin değişmediği, hem de her şeyin başka biçime girdiği söylenebilir. Don Juan'ın edim alanına soktuğu şey, niteliğe değer veren ermişin ahlakına karşıt bir ahlaktır, bir nicelik ahlakıdır.”⁹¹ Bunun için Camus bu tipi olumlamaz.

4.3.2. Aktör (Oyuncu)

Aktör, her şeyin bir gün öleceğinden-yok olacağından en iyi sonucu çıkarandır. Hepsinin saçma bir kaderi olmakla birlikte bütün aktörleri saçma insan olarak nitelendirmeyen Camus, aktörün her şeyi yaşamak ve tüketmek amacıyla olduğunu ama bu amacının boş bir amaç olduğunu ifade eder. Aktör de, tıpkı Don Juan gibi, kılıktan kılığa girer. Geçici olanda egemen olan, öyle olan değil de, öyle olmaya görünen ve kılıktan kılığa girdiği için de pek çok farklı hayat yaşayan aktör, bütün enerjisini ‘şimdi’de tüketmek durumundadır, sanatının da sonlu olduğunu bilir. Aktör de girdiği karakterlerle nicelik ahlakını yaşar. “ Ama her şeye erişmek ve her şeyi yaşamak isteyen bu birey, bu boşuna çaba, bu güçsüz inat, uyum çelişkinin ta kendisidir”⁹² der Camus.

4.3.3. Fatih

Fatih, tarihin anlamsızlığını ve insan eyleminin en sonunda hiç olduğunu kabul eden ama gene de kendi tarihsel durumu içinde toplumsal ya da politik bir davaya kendini adayan insandır. Kendini büyük bir amaca adadığı halde, eyleminin yararsız ve en sonunda bir hiç olacağını kendi de bilir. Bundan dolayı da saçma ve trajik bir kişiliğe sahiptir. Fatih de, insani çabayı sonuna kadar götürmeye çalışır ve sadece bu dünyanın bir insanı olarak kalır. Saçma olanı ve insanı değil, sadece kendi kendini aşmaya çalışır. Ölümsüzlüğe karşı tarihi seçen, tarih içinde fetihten fetihe koşan ve ölümsüz değerlere inancını kaybetmiş olan fatih, ölümsüz değerlere inancını kaybetmiş olmasaydı, görevini ölümsüz varlığa havale eder ve başkaldırmadan yana bir tavır koymuş olmazdı. Fatih, tarih içindeki kötülükle mücadele eder ama onun mücadelesi sürekli olmadığından, onun yargıları kesinlikten ve bir sistem oluşturmaktan uzaktır. “Fatihler eylemin gerçekte yararsız olduğunu bilirler. Bir tek eylem vardır yararlı olan: İnsanı ve yeryüzünü yeni baştan düzeltecek eylem. İnsanları hiçbir zaman yeni baştan düzeltemeyeceğim ama öyleymiş gibi yapmak gerek”⁹³ biçiminde açıklar fatihlerin tutumunu Camus.

4.3.4. Sanatçı

Sanatçının saçma ve trajik bir kaderi vardır. Bu saçma ve trajik kader içerisinde sanatçı, saçma sevincin bulunduğu bir sanatsal üretim yapar. “Başlıca uyumsuz sevinç yaratımdır. ‘sanat ve yalnız sanat,’

⁹¹ Camus, *Sisifos Söyleni*, 80-81.

⁹² A.g.e., 89.

⁹³ A.g.e., 94.

der Nietzsche, ‘gerçeğin elinden ölmemizi önleyecek bir şey varsa, o da sanattır.’...yaratım büyük oyundur...uyumsuz sanatçı için sorun yapabilmeyi aşan bir yaşayabilme kazanmaktır. Sözün kısası, burada yaşamının düşünmek olduğu kadar da duymak olduğu anlaşıldığına göre, bu iklimde büyük sanatçı bir büyük yaşayıcıdır”⁹⁴ der Camus. Sanat bir bakıma açık ve net olmayı göstermeye çalışır: ‘dünya açık olsaydı sanat olmazdı’⁹⁵ diye belirtir Camus. Bu üretim, insani dünyaya ait bir üretilimdir ve sanatçı da aşkın olan her şeyden ilişkisini kesmiştir. Sanatçı, bu dünyaya bağlı kalmakla birlikte, bu dünya onun özlemlerine ve isteklerine cevap vermediği için, kendi özlemlerine ve isteklerine uygun bir dünya kurmak ister. “Öyküler anlatmıyor artık yazar, evrenini yaratıyor. Büyük romancılar filozof romancılarıdır, yani savlı yazarların karşıtıdır. Balzac, Sade, Melville, Stendhal, Dostoyevski, Proust, Malraux, Kafka bunlardan birkaçıdır. Ama uslamalarla (akıl yürütmelerle) değil de daha çok imgelerle yazmayı seçmiş olmaları hepsinde bulunan bir düşünceyi ortaya çıkarır; her türlü açıklama ilkesinin yararsızlığına, duyulur görünüşün öğretici bildirisine inanmışlardır. Yapıtı hem bir son, hem de bir başlangıç olarak görürler. Çoğu zaman söylenmemiş bir felsefenin sonucu, örneklendirilmesi ve taçlanmasıdır yapıt. Ama ancak bu felsefenin söylemeden belirtilmiş yanlarıyla tamdır”⁹⁶ der düşünür.

Sonuç olarak Camus’ ye göre, Sanatçı dışındaki diğer Don Juan, Fatih, Aktör absürd karakterleri bir ahlak önermez, bunlar sadece absürd karşısında farklı yaşam biçimlerini gösterirler. Uyumsuz (absürd) insan her yerdedir. Bu farklı yaşam biçimlerinin teorik karakterlerine ait oyunları (Don Juan, Fatih, Aktör) bir çok insan oynayabilir, bu basit bir memur olabileceği gibi cumhurbaşkanı da olabilir.

⁹⁴ A.g.e., 101-102.

⁹⁵ A.g.e., 105-106.

⁹⁶ A.g.e., 107-108

5. ALBERT CAMUS FELSEFESİNDE İNSAN

Her yaratıcı birey, belirli bir insan anlayışının ağır bastığı tarihsel bir anda yaşar. Söz konusu insan anlayışına şekil veren çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerden biri daha önce yaşamış olan düşünürlerin düşünceleridir. Bir diğer faktör de o andaki insan başarılarının durumu ve sağladıkları; ve uzaktan bakıldığında tesadüfi görünen, yakından bakıldığında ise nedensel açıklamaları da olabilen faktörlerdir. Düşünürlerin kendi çağında gördükleri, yakaladıkları ve dile getirdikleri gerçekler, o çağın insanların sorunlarıdır. Öte yandan düşünürlerin dile getirdiklerinin anlaşılması ve etkili olması yaşadıkları çağdan çok sonra olabilmektedir. Düşünceleri henüz tam etkili olamayan, tam anlaşılamayan düşünürler arasında Camus'ü de gösteren Kuçuradi, “onların sesi, şu an için çölde konuşanın sesidir”⁹⁷ demektedir.

Albert Camus, yirminci yüzyılda, bilimlerin, teknolojinin, sosyal darwinizmin, sekülerleşmenin, sanayileşmenin, teknolojinin ve nihilizmin etkisiyle ortaya çıkan yeni insan anlayışını eleştirir. Bu çağ aynı zamanda sömürünün, adaletsizliklerin, eşitsizliklerin, I. ve II. Dünya savaşlarıyla ortaya çıkan kan ve gözyaşının da tarihidir. Camus “Çağımız, nihilizmi en uç noktaya götürerek intiharı kabul etmiş bir çağdır. Bu da, çağın cinayeti nasıl kolayca onayladığını ya da cinayeti akladığını doğruluyor”⁹⁸ düşüncesiyle yaşadığı çağın sorunlarına dikkat çeker ve bu düşünceler sonucunda ortaya çıkan ‘her şey yapılabilir’ görüşüyle hesaplaşmaya girer. Absürd duygusunda takılıp kalındığında, absürd aşılmadığı takdirde, her şey olanaklı ve her şey önemsiz bir hale gelir. Camus, Dostoyevski'nin ‘Tanrı yoksa her şey mübahtır’ düşüncesinden hareketle, Tanrı'nın olmadığı bir evrende insanlar tarafından oluşturulabilecek bir etik (ahlak) anlayışının mümkün olup olmadığını tartışır. İyi ile kötü arasında hiçbir fark yoksa, yaşamın ve ahlaki değerlerin herhangi bir anlamı ve dünyanın aşkın bir anlamı yoksa, her şey yapılabilir sonucuna ulaşılır. Oysa Camus, ‘her şey yapılabilir’ düşüncesiyle hesaplaşması sonucunda, kendi insan anlayışını ve başkaldırma felsefesini oluşturur. Anlamsızlığın egemen olduğu bu dünyada “erdem” yoktur. Erdem yoksa “hukuk” da yoktur. Hukuk yoksa “adalet”te yoktur. Dolayısıyla “her şeye izin vardır.” Her şeye iznin olduğunu benimsemek, kendi yasasından başka her türlü yasayı reddetmektir. Böyle bir durumda insanlar; haklılar ya da haksızlar yerine, efendiler ve köleler diye ayrılırlar. Sonuçta ortaya çıkan durum, nihilizmin kucağında intihar veya cinayettir. İntihar ve cinayet; aynı düzensizliğin, mutsuz bir akıl düzeninin iki yüzüdür. ‘İşte, Albert Camus'nün “Başkaldırıyorum o halde varız.” diyerek yapmaya çalıştığı şey; absürdle, saçmayla tutarlı olacağı umulan bir felsefe, bir varlık ve hayat anlayışı geliştirmektir.”⁹⁹ Bu durum aynı zamanda insanın birey olarak değerini, ortak bir kadere sahip olan bütün bir insanlığın bir parçası olduğunun farkına varmasını ve aynı kaderi paylaşan insanların dayanışma gerekliliğini de ortaya koyar. *Veba* adlı romanda Camus'nün oluşturmak istediği nicelik değil, niteliğe dayalı hümanist etik değerlerin izlerini

⁹⁷ İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, TFK Yayınları, Ankara, 2003, 98-104.

⁹⁸ Camus, *Defterler 2*, (Çev.: Ümit Moran Altan), İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, 162.

⁹⁹ Neşet Toku, “Başkaldırı”, *Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü VII. Uluslararası Felsefe Günleri 13-15 Mayıs 2009, Bildiri Özetleri (Abstracts)*, 108.

görmek mümkündür. *Sisifos Söyleni*'nde ortaya konulan saçma (absürd) konusundaki düşünceler büyük oranda nihilizm büyüüne sahipken; *Başkaldıran İnsan*'da nihilizm büyüü etkisini kaybetmektedir.

5.1. Camus'de İnsan Felsefesinin Gelişim Aşamaları

Camus, düşünsel gelişiminin birinci döneminde saçma (absürd-uyumsuz), yalnızlık ve intihar kavramları üzerinde durur. İkinci dönemde ise başkaldırma ve dayanışma kavramlarını ele alır. İki dönemin ortak yanı olan mutlak son (ölüm) ise, yaşamın anlamsızlığını ve dolayısıyla “saçma (absürd)” yaşantıyı ortaya çıkaran temel olgudur.

Kısaca Camus'de, daha önce de açıklandığı gibi absürd (saçma) bilincin ulaştığı bir son değil, her zaman için bir başlangıç ve kavrama noktası olarak kabul edilir. Camus de yapıtlarında sürekli olarak, saçmayı kavradıktan sonra bu durumu aşma, onunla bir hesaplaşma çabası içinde karşımıza çıkar. Camus'nün eserleri olarak ilk dönemi *Yabancı* ve *Sisifos Söyleni*, ikinci dönemi de *Veba* ve *Başkaldıran İnsan* eserlerinin temsil ettiği söylenebilir. Camus ilk dönemde bireyin yaşamsal ve somut sorunlarını ortaya koymuş, ikinci dönemde ise söz konusu sorunlara çözüm aramaya çalışmıştır. Camus'nün ilk döneminde bireyin varoluşsal sorunları, nihilizm ve nicelik ahlakı dikkat çekerken; o, ikinci dönemde bireyselden toplumsal olana yönelen, adalet, özgürlük, dayanışma ve başkaldırıya dayalı, kutsal değerlere dayalı olmayan hümanist bir ahlak anlayışı ortaya koymaya çalışır.

Camus, absürd (uyumsuz) düşüncesinden başkaldırı düşüncesine geçişini, Descartes'ın kuşkuyu bir yöntem olarak kullanmasına benzer bir şekilde kullanarak gerçekleştirir. Çünkü absürd bir yaşam kuralı olarak ele alındığında çelişki ortaya çıkarır, bize bir eylem kuralı vermez. Hiçbir şeye inanılmıyorsa, hiçbir şeyin anlamı yoksa, hiçbir değere evet diyemiyorsak, her şey olanaklıdır, her şey önemsizdir. Ortada ne evet vardır ne de hayır. Absürd duygusunun kendisinden bir eylem kuralı çıkarılırsa cinayeti bile önemsiz kılabilir. Nitekim tarih boyunca bu hata yapılmıştır. Absürd (uyumsuz) duygusu, kuşku gibi kendine yönelerek yeni bir araştırmaya yön verebilir. Camus bunu şöyle ifade eder: “Hiçbir şeye inanmadığımı, her şeyin saçma, her şeyin uyumsuz olduğunu haykırıyorum, ama haykırışımdan kuşku duyamam, hiç değilse karşı çıkışıma inanmam gerekir. Böylece, uyumsuzluk deneyinde elimdeki ilk ve tek gerçek, başkaldırıdır.”¹⁰⁰ O'na göre absürd, bir yaşama kuralı olarak ele alınmamalı, eylemlerimizin temeline yerleştirilmemelidir. Aksi takdirde her şeyi yapmak olanaklı olacak, hiçbir olumlu değer de ortaya çıkmayacaktır. Absürd burada başkaldırı düşüncesini ortaya çıkaran bir atlama taşı, yöntemsal bir zorunluluktur. Bu nedenle kesinlikle absürde takılıp kalmamak gerekir.

¹⁰⁰ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 17.

5.2. Başkaldıran İnsan

Albert Camus'nün Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger gibi filozofların oluşturduğu geleneği izlediği söylenebilir. Camus, insanın dünya içindeki konumuna anlam ve eylem açısından bakar. Başka bir deyişle Camus, ortaya koyduğu düşüncelerde zararını insandan, yaşamdan ve dünyadan yana atar. Bir anlamda yapmaya çalıştığı, düşünce ve eylem arasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldırma istemini ortaya koymaktır. Çünkü eylemler dayandıkları düşünceyi ve değeri gerçekleştiriyorsa, orada amaçlar araçsallaşmış, asıl değer ve varlık olan insan bir gölge, bir kopya durumuna düşmüş demektir. Bu nedenle Camus, eyleme dönüşmeyen, teorik felsefi düşüncelerin de çok faydalı olduğunu düşünmez.

Camus, dünyanın akla uygun olmamasından hareketle, uygulanabilir bir etik olanağını araştırır. 'Alçalmış düşünce geleneği' olarak eleştirdiği düşünce tarzı, 'akla aykırı'yı yüceltirken, Camus'nün açıklık yolunda ilerleyen bir düşünme tarzı vardır. Bu aynı zamanda, belli bir filozof duruşunun ve felsefe yapma tarzının ifadesidir. Camus'nün ortaya koyduğu felsefesi, ilk kez Nietzsche'nin dikkati çektiği nihilizm sorunu ile felsefi yoldan onu aşmaya çalışmış en önemli çağdaş görüşlerden biridir. Onun düşünsel temellerini ve tarihsel-toplumsal sonuçlarını çözümlenmeye çalıştığı nihilizm, aslında bir felsefe sorunu olmaktan öte çağın bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve bu sorunun ağırlığı günümüzde de artarak sürmektedir.

Camus, *Sisifos Söyleni*'nde nihilizmi saçma (absürd) kavramından hareketle inceler. "Saçma" kavramı, onun düşüncesinin temeli ve hareket noktası durumundadır. Saçma kavramı, insan açısından evrenin akla, mantığa aykırılığını, tutarsızlığını anlamış; her şeyi olduğu gibi gören, bilinçli insanı ya da düşünceyi dile getirir. Varoluşumuzun ya da yok oluşumuzun kararını veremediğimiz bu yaşam, insan yaşamı, saçma ve anlamsız bir yaşamdır.

Camus'ye göre tıpkı dünya gibi, insan da absürd bir varlıktır, insan ve dünya ilişkisi bu nedenle, bu karşılaşmadan dolayı absürd (uyumsuzluk) içerir. Absürd insan, yaşamın saçmalığının bilincine varan insandır, bilinç burada önkoşuldur. Ona göre absürde takılmadan kurtulmanın tek yolu başkaldırma ve 'hayır' diyebilmektir. Camus, *Başkaldıran İnsan* adlı felsefi denemesinde başkaldıran insanın kim olduğunu sorarak şu açıklamayı yapar: "Kimdir başkaldıran insan? Hayır diyen biri. Ama yadsırsa da vazgeçmez; evet diyen bir insandır da, hem de daha ilk deviniminde. Tüm yaşamı boyunca buyruk almış bir köle, birden bire, yeni bir buyruğu kabul edilmez bulur."¹⁰¹ Camus'ye göre hayır diyebilme, reddetme ya da başkaldırma

¹⁰¹ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 21.

öncelikle bireyin kendi bireyselliğini onaylamasının da bir aracıdır. “Her başkaldırıda, haksıza karşı bir tiksintiyle birlikte, insanın kendi benliğinin herhangi bir yanına tam ve birdenbire bir katılığı vardır”¹⁰² der.

‘Hayır’ diyebilme ve bireyin kendisini onaylaması sadece Camus’nün düşüncelerinde yoktur, birçok düşünürün ‘hayır’ı kendi aralarında farklar içermekle birlikte, insanın neden ‘hayır’ demesi gerektiği konusunda benzerlikler de bulunmaktadır. Örneğin, ‘hayır’ın insanların kendi sonu gelmez istemlerine karşı olması gerektiğini¹⁰³ düşünen Schopenhauer, Albert Camus’ye benzer şekilde ‘hayır’ tanımlamakta ve başkaldırmanın en önemli gerekçesini şöyle açıklamaktadır: “ Hayata ‘hayır’ demek acıya da ‘hayır’ demek, acı çekmeye ve acı çektirmeye de ‘hayır’ demektir. Bu durum (gerçekte) derin bir sükunet ve bir iç neşedir; bir durum ki, gözümüzün önünde durursa, ya da hayal gücü onu gözümüzün önüne getirirse, ona büyük bir özlemle bakmadan edemeyiz; çünkü biz onun (hayır demenin) tek doğru durum olduğunu, diğer bütün durumların üstünde olduğunu görürüz...”¹⁰⁴

Mitolojilerde de dikkatimizi çeken başkaldırma farklı şekillerde karşımıza çıkar. Örneğin Prometheus ve Sisifos’un başkaldırmaları, birbirinden içerik olarak farklıdır. Daha sonra değineceğimiz gibi Prometheus’un başkaldırmasında Tanrıların yerine geçme isteği öne çıkarken, Sisifos’un başkaldırmasında Tanrıların yerine geçme isteği değil, Tanrıları hor görme ve Dünya’daki kötülükten dolayı Tanrılara kızgınlık öne çıkmaktadır. Başkaldırı olabilmesi (tarihsel veya metafiziksel) için bir otorite ve otoritenin etkilediği bireylerin olması zorunludur. Bunun için “başkaldırma bir yadsımadan çok bir meydan okuma sorunudur, başkaldırma bir duruma karşı ve sonunda bu durumdan sorumlu olan birine karşı yönelmelidir”¹⁰⁵ demektedir Camus.

Camus’de başkaldırma, iradenin, hayatın ve dünyanın kendi içinde bulunduğu şartlara ya da zor kullanma yetkisini elinde tutan otoriteye insanın körü körüne boyun eğmeyip, zorunlu olarak bir aksiyon-eylemi gerektirir ve bu aksiyon-eylem ‘hayır’ demekle başlar. Ona göre, ‘hayır’ın içeriği bir sınırın varlığının belirlenmesidir. Buradaki sınır ‘buraya kadar evet, bundan sonrasına hayır’ anlamında bir sınırdır. Hayır, tümüyle toptan bir reddediş değildir, içerisinde üstü örtük bir biçimde bir ‘evet’i de barındırır.

Absürd duygusu, kendi başına bir eylem kuralı, bir değer oluşturmaz, oysa başkaldırı bir eylemi zorunlu hale getirir. Yeni bir değer, eylem kuralı oluşturabilen başkaldırı son iki yüzyıl boyunca çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Camus, başkaldırımı zorunlu ortaya çıkan bir eylem olarak görmekle birlikte başkaldırımı, olumsuz başkaldırı (metafizik, tarihsel) ve olumlu başkaldırı (sanat) olarak birbirinden ayırmaktadır.

¹⁰² Camus, *a.g.e.*, 21.

¹⁰³ İonna Kuçuradi, *Schopenhauer ve İnsan*, TFK Yayınları, Ankara, 2006, 56.

¹⁰⁴ Kuçuradi, *Schopenhauer ve İnsan*, 80.

¹⁰⁵ John Cruickshank, *a.g.e.*, 135-136.

5.3. Olumsuz Başkaldırı Örnekleri

Camus'ye göre; 'başkaldırmayla birlikte ortaya çıkan olumsuz sonuçlar, başkaldırının ürünü olarak görülmemeli. Bunlar başkaldırmış kişinin kaynakları unuttuğu, evet ile hayır arasındaki sert gerilimden bıktığı, kendini en sonunda her şeyin yok sayışına ya da tam boyun eğişe bıraktığı ölçüde ortaya çıkar'¹⁰⁶. Önemli olan başkaldırmış kişinin kaynaklarına bağlı kalıp kalmamasıdır. Bütün değerlerin başkaldırmayı zorunlu olarak ortaya çıkardığı söylenemez fakat her başkaldırma eylemi bir değeri çağırır. Hayır demek, sınırlar koymak anlamına geldiğine göre bu sınırlar da bazı değerlerin korunduğunu gösterir. Bu değerlerin temeli de başkaldırının ta kendisidir. İnsanların birbirlerine bağlılığı başkaldırı edimine dayanır, bu edim de ancak değerler üzerinde uzlaşmada mümkündür. Bu bağlılığı inkar etmeye ya da yok etmeye kalkışan bir başkaldırmanın aynı anda başkaldırma adını da yitirdiği ve gerçekte öldürücü bir boyun eğişle birleştiği söylenebilir. Ayrıca insanların birbirlerine bağlılığının kutsal olan ve kutsallaştırılmış olanların dışında olması gerekmektedir. İnsan var olmak için başkaldırmak zorundadır, ama başkaldırının kendi kendinde bulunduğu, insanların üzerinde uzlaştıkça var olmaya başladıkları sınıra saygı göstermesi gerekir. Başkaldırının sürekli bir gerilim olduğu unutulmamalı ve başkaldırı ediminin bıkkınlık ya da çılgınlık yüzünden bir zorbalığa ya da köleliğe dönüşüp dönüşmeyeceği, bu edime eşlik eden değere bağlı kalıp kalınmadığı ile ilişkilidir.

İlk olarak başkaldırma ayırımlarından birisi olan doğaötesi (Metafizik) başkaldırma ediminde hangi değerlerin ortaya çıktığına, bu başkaldırmanın özelliklerine ve tarih sahnesindeki görünümüne değinmek gerekmektedir.

5.3.1. Doğaötesi (Metafizik) Başkaldırı

Metafizik başkaldırmada birbiriyle ilişkili olan üç değer ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁰⁷ İlk çıkan değer, insanın birey olarak değeridir. Birey bu değer kendisini insanlığın bir parçası durumuna getirdiğini görür ve böylece bireyin başkaldırma edimi, onun kişisel yazgısını aşar. Bunun sonucunda evrensel insan niteliğine benzeyen bir şey ortaya çıkar, bu ikinci değerdir. Bu da bizi insanlar arasındaki dayanışma olarak görülen üçüncü değere götürür. Ve Camus'nün, Descartes'in ünlü önermesini hatırlatan bir şekilde 'başkaldırıyorum, öyle ise varız' demesinin nedeni de budur. Bireysel temelde ortaya çıkan başkaldırma edimi, bireyi aşarak insanların toplumsal dayanışmasına dönüşür. Bu sadece insanın evreninde ortaya çıkar ve insanüstü hiçbir değer taşımaz.

¹⁰⁶ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 35.

¹⁰⁷ John Cruickshank, *a.g.e.*, 134.

Doğaüstü başkaldırı insanın kendi koşulunun ve bütün evrenin karşısına dikilmesidir. İnsanın ve evrenin ereklerini yadsıdığı için doğaötesidir. Doğaötesi başkaldırı, ölüm yüzünden bitmemiş, kötülük yüzünden dağılık yanıyla, yaşama ve ölme acısına karşı mutlu bir birlik isteğidir. Başkaldıran kişi parçalanmış bir dünya üzerinde dikilir, onun birliğini ister. İçindeki adalet ilkesini yeryüzünde işbaşında gördüğü adaletsizlik ilkesine karşı çıkarır. Başkaldırmış kişi bir yandan ölümlü koşulunu yadsırken, bir yandan da kendisini bu koşul içinde yaşatan gücü yadsır. Doğaötesi başkaldıran mutlaka Tanrı'sız değildir ama kutsala sövücüdür, başkaldıran kişi yok saymaktan çok meydan okur, başlangıçta Tanrı'yı silmez. Bu nedenle Camus'ye göre, bu başkaldırının tarihi tanrısızlığın tarihi ile birleştirilemez.¹⁰⁸ Tanrı, yeryüzündeki bütün kötülüklerin ve de en büyük kötülük olan ölümün kaynağıdır. Bu durum başkaldıran kişi tarafından adaletsizlik ve haksızlık olarak algılanır, bu nedenle Tanrı'ya meydan okuma söz konusudur. Bu duruma mitolojik bir kahraman olan Prometheus örnek gösterilebilir. Prometheus kendi gücünün bilincine varmış ve Tanrı'ya karşı ayaklanmıştı. İçinde bulunduğu insanlık durumundan Tanrı'yı sorumlu tutar.

Hıristiyanlıktan önce, eski Yunan ve Roma tarihinde başkaldırı Epikuros ile Lukretius'un düşüncelerinde görülür. Epikuros, tanrıları yadsımaz fakat onları uzaklaştırır. Epikuros gibi materyalist bir düşünür olan Lukretius ise başkaldırmasında saldırgan bir tavır izler: İyiliğin ödüllendirmediğini gördüğümüze göre, kötülüğün cezalandırılacağını nasıl söyleyebileceğimizi sorar. Ateist tutum sergileyen Marquis de Sade'nin başkaldırısı ise Camus'ye göre tarihsel bakımdan ilk tutarlı saldırıdır, onun yadsıması en aşırı yadsımadır. Başkaldırının saltık hayır'ını alır sadece, Tanrı insanı öldürüyorsa insanın da benzerlerini öldürmesini hiçbir şeyin yasaklayamayacağını ileri sürer. Camus'ye göre, Sade'nin başkaldırmasındaki özgürlük isteği, onu kölelik ülkesine götürür ve evrensel bir yok etme düşüne sürükler. Her şeye hayır diyen hiçbir değeri tanımayan böyle bir özgürlük istemi, tutarlı olarak görünen bu başkaldırı, şiddetin, sadizmin, cinayetin haklı görüldüğü bir sonuca götürür. Camus'ye göre bu nedenle Sade'nin eserlerinde olumsuz başkaldırı hakimdir.¹⁰⁹

Benzer şekilde Sade'nin düşüncelerini daha da ileriye götürerek nihilizmi, cinayeti savunan, kötülüğü ve bireyi yücelten, on dokuzuncu yüzyılın romantizm akımının yazarlarını Camus 'edebiyat züppeleri' olarak görür. Milton, Vigny, Lermontov, Baudelaire, Lacenaire gibi isimleri anan Camus, 'züppelik çileciliğin yozlaşmış bir şeklidir.'der¹¹⁰.

Camus, Rimbaud, Lautreamont ve Andre Breton gibi gerçeküstücü (surrealist) şairlerde de nihilizmin izlerini sürer. Gerçeküstücüler der; bir yandan insan suçsuzluğunu göklere çıkarırken, bir yandan da

¹⁰⁸ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 33-34.

¹⁰⁹ Camus, *a.g.e.*, 46.

¹¹⁰ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 59.

öldürmeyi ve intiharı göklere çıkarabileceklerini sandılar. Nihilizm düşünceleri ile Marksçılığı uzlaştırmaya çalışmaları –Breton ve birkaç gerçeküstücü hariç-boşuna bir çabadır Camus’ye göre.

Camus, Dostoyevski ve Nietzsche’ye gelene dek, başkaldırının yalnızca acımasız ve aklına eseni yapan bir Tanrıya yöneldiğini, Dostoyevski’nin düşte, Nietzsche’nin ise gerçekte başkaldırma düşüncesinin alanını ölçsüz bir şekilde genişleterek sevgi Tanrısından da hesap soracaklarını belirtir. Dostoyevski’nin roman kahramanlarında ortaya çıkan başkaldırma, değerleri Tanrının lutfunda değil de, insan için adalet aramada gören bir başkaldırmadır. Gerçek başkaldırmanın ilk görevi de insan için adalet aramadır fakat ahlaksal başkaldırı değil de mantıksal başkaldırma kabul edildiğinde, adalet için insan öldürmek meşru görülür. Camus gibi bir ahlakçı için gerekçesi ne olursa olsun insan öldürmek kabul edilemez.¹¹¹ Camus, bu tip mantıksal başkaldırmanın Stalinizm gibi siyasal sistemlerde insan öldürmeyi akılcı bir kılıfa büründürdüğünü düşünür.

Mantıksal başkaldırma Nietzsche’nin de ele aldığı bir konudur. Nietzsche, insan aklına, tek gerçeğinin yeryüzü olduğunu, ona bağlı kalmak, üzerinde yaşamak ve kurtuluşu gerçekleştirmek gerektiğini söyler. “Tanrı öldü: Ve bundan böyle isteriz ki biz, üstinsan yaşasın”¹¹² diyerek, Tanrı’nın yerine üst insanı koyar. Üstinsanın bütün değerleri yıkarak yeni değerler yaratabilecek cesarete sahip olması gerektiğini düşünür. Çünkü Tanrı’nın olması durumunda insana yaratacak hiçbir şey kalmayacaktır. Üstün insan da yeryüzünden çıkacaktır. Camus’nün Nietzsche’den çıkardığı genel sonuç, nihilizmin amaç bakımından temiz olmakla beraber etkileri bakımından öldürücü olduğudur. Çünkü bu bakış açısı Nazizm, Stalinizm gibi siyasal ideolojiler için (Hegel’ de olduğu gibi) bir suçsuzluk kanıtı olur. Camus, bu konuda Nietzsche’nin söz konusu ideolojiler tarafından yanlış anlaşıldığını düşünmektedir. ‘Baskaldırı Nietzsche felsefesinin potasından geçtikten sonra, bir özgürlük çılgınlığı içinde, dirimsel ya da tarihsel Sezarcılığa varır’¹¹³ der Camus. Ve Nietzsche’yi Marks ile düzeltmeye çalışarak, bütün evrene değil de yalnızca tarihe evet demeyi seçenler (Marksizm, Leninizm, Stalinizm gibi), başka türlü bir mantık kullanarak metafizik başkaldırıdan tarihsel başkaldırmaya giden yolu açarlar. Böylece metafizik başkaldırının her başarısızlığında, ortaya politik ve fetihçi bir çözüm çıkar. Yeryüzünde yalnız olduğunu bilen insan, usdışının cinayetlerine, kendi imparatorluğuna doğru yol alan usun cinayetlerini de katar. Siyasal devrimler öldürmeyi akla uydurur. Böylece saçmanın (absürdün) mutlak olarak kabul edilmesiyle insan öldürme savunulabilir bir hale getirilir ve metafizik başkaldırmanın çıkış noktası ve niteliği bozulur. Sonuçta siyasal devrimlerle birlikte tarihsel başkaldırma ortaya çıkar.

5.3.2. Tarihsel Başkaldırı

¹¹¹ John Cruickshank, *a.g.e.*, 138.

¹¹² Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, (Çev.:Murat Batmankaya), Say Yayınları, İstanbul, 2009, 313.

¹¹³ Camus, *Baskaldıran İnsan*, 84.

Metafizik başkaldırma başlangıçta Tanrı'yı silmemiş olmasına karşın, zaman içerisinde Tanrı'nın varlığını tanımayan (ateist) bir niteliğe bürünür. Tanrı'nın üstünlüğü elinden alındıktan sonra O'nun ölümü de ilan edilir. Tanrı'nın ölümünü ise insanın tanrılaştırılması izler. Ölümsüzlükte kurtuluşu bulamayan insan, tarih içinde kurtuluş aramaya başlar ve siyasal devrimler ortaya çıkar. Tarihi ve tarih içinde insanı tanrılaştıran ve özgürlük vaadiyle yapılan bu devrimler aslında başlangıçtaki metafizik başkaldırmanın bozulmuş bir şekli olarak ortaya çıkarlar.

Camus'ye göre başkaldırma, insan bilincinin ortaya çıkışının anlatımı olduğu için suçsuzdur fakat tarih içinde çeşitli şekillerde ortaya çıkan devrim suçludur. Özgürlük isteğinin devrimi körüklemesi anlaşılabilir, buna karşın özgürlük adına yapılan tarihsel devrimler giyotin, toplama kampları, sürgünler ve terör ile sonuçlanır. Tarihsel devrimler, bugünü yaşamayı belirsiz bir geleceğe feda ederek dolaylı olarak umudu körükler ve eyleme geçer. 'Baskaldırı birlik ister, bir 'evet'e dayanan 'hayır'dan yola çıkar. Oysa tarihsel devrim tümlük ister, salt yoksayıcılıktan (nihilizmden) yola çıkarak çağların sonuna atılmış bir 'evet'i yaratabilmek için bütün kölelikleri bağrına basar. Baskaldırı yaratıcıdır, devrim yoksayıcı'.¹¹⁴ Ve denebilir ki; devrim aslında baskaldırmaya bir ihanettir. Camus, devrimin bir eylemi düşünceye göre biçimlendirme, dünyayı kuramsal bir çerçeveye uydurma çabası olduğunu, devrimin hem insanları hem ilkeleri yok ettiğini düşünür.

Tarihsel süreçte ortaya çıkan devrimleri inceleyen Camus, 1789 Fransız Devriminde kral XVI. Louis'nin idam edilmesiyle, kralla birlikte kralın iktidarının meşruiyetine kaynak olan Tanrısal hak ilkesinin de yok edildiğini söyler. Camus'nün 'Yeni İncil'¹¹⁵ olarak adlandırdığı Jean Jacques Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme*'sinde bahsettiği halkın iradesi (genel halk istemi), devrimle birlikte hayata geçirilmeye çalışılır. Tanrı'nın yerine akıl ve erdemi koymaya çalışan Fransız Devrimi, sonuç olarak kısa bir süre sonra baskı ve terör rejimine dönüşür, ihtilalde önemli rol oynayan insanlar bile 'giyotin'e gönderilir. Hümanist olduğunu iddia eden Marat, yaratmak için öldürmenin zorunluluğu üzerine yazarken, son hesaplarını yaparak iki yüz yetmiş üç bin kişinin¹¹⁶ kellesini istediğini dile getirir. Devrim için Rousseau'nun düşüncelerini tarihe sokan, Kral XVI. Louis'i idama götüren Saint-Just bile devrimin kurbanı olmaktan kurtulamaz.

Fransız Devrimi ile başlayan kral öldürme, 20.yüzyılda insanı Tanrı yapmaya götüren başkaldırma mantığını da beraberinde getirir. Camus'nün deyimiyile bundan sonra 'Tanrı'nın hakkı olan her şey, Sezar'a verilecektir.'¹¹⁷ Sağ ya da sol ideolojilere sahip (faşizm ve komünizm) 'dünya birliği'ni oluşturmayı vadeden devrimler ve diktatörler ortaya çıkacaktır.

¹¹⁴ Camus, *a.g.e.*, 235-236.

¹¹⁵ Camus, *a.g.e.*, 118.

¹¹⁶ Camus, *a.g.e.*, 128.

¹¹⁷ Camus, *a.g.e.*, 134.

Tarihin diyalektik bir şekilde (tez, antitez, sentez) ilerlediğini iddia eden Alman filozof Hegel'in görüşleri, tarihin de tanrılaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. "Nasıl uluslar ve devletler anlamlarını tarih denilen bağlam içinde kazanıyorlarsa, tek kişiler de anlam ve belirlenimlerini devlet içinde kazanırlar...Devletlerin, ulusların hak ve alın yazılarını belirleyen dünya tarihidir. Tarih, özgürlük bilincine doğru sürekli bir ilerlemedir. Diyalektik bir niteliği olan ve bir takım uğraklardan geçen bu gelişmede her dönemin temsilcisi bir tarihi ulustur."¹¹⁸ Camus'ye göre Hegel'in tarihle ilgili görüşleri -sadece usla okunmadıkları için- özellikle tarihin diyalektik bir şekilde gelişmesi Hegel'ci sol tarafından (David Straus, Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach ve Karl Marx gibi) yanlış bir şekilde 'köle- efendi diyalektiği'ne göre ele alınmıştır. Bu şekilde düşünüldüğünde yeryüzünde güç yasasından başka yasa olmayacaktır ve yenen her zaman haklı olacaktır. Ona göre Hegel'de de -her büyük düşüncede olduğu gibi- Hegel'in yanlışını düzeltecek şeyler vardır.¹¹⁹ Örneğin; gerçekte Hegel, insanın temel özelliklerini de göz ardı etmez. İnsan, onun kavramsal sisteminin bir aşamasıdır ama aynı zamanda aile ve devleti kuran, savaşan, kin güden, seven, inanan, özgür ve sorumlu olan, sonunda da ölen bir varlıktır. İnsan, felsefi sistemin sadece bir kavramına dönüştürüldüğü takdirde onun değeri de ortadan kalkar. O zaman insan, kişilik sahibi bir birey değil, felsefi sistemin bir aracı haline gelir. Varoluşçular da Hegel'e bu noktada karşı çıkarlar. Hegel'in sisteminde devletin yüceltilmesi, bireyi devlet uğruna feda eden görüşlere ilham kaynağı olmuştur.¹²⁰ Camus de bireyi temel almayan, bireyi öldüren, bireyi sadece bir araç haline dönüştüren sistemleri eleştirirken bireye verdiği değeri ortaya koyar.

Rus yıldırııcılarının (terörizm) üzerinde de Hegel'in etkisi vardır. Camus Rus yıldırııcılığı ile ilgili olarak şu tespitlerde bulunur: "Rus yıldırııcılığının tüm tarihi bir avuç aydının sessiz halk önünde zorba bir yönetimle çarpışması olarak özetlenebilir."¹²¹ Camus *Doğrular* adlı piyesinde genç Rus yıldırııcılarını anlatır, *Başkaldıran İnsan* adlı eserinde ise bu konuyu 'Kibar Katiller' başlığı¹²² altında inceler. 1878 yılında başlayan bireysel yıldırııcılık eylemleri 1905 yılına kadar devam eder. Söz konusu bireysel cinayetler sadece Rusya'da değil Avrupa'nın birçok ülkesindeki kral ve hükümdarların öldürülmesiyle sonuçlanır. 1905 yılında Rusya'da Büyük Dük Sergey'e yapılacak suikast ilk seferinde başarısızlıkla sonuçlanır. Çünkü Kaliyev dükle birlikte arabada bulunan çocukları da öldürmeyi istemez, bütün arkadaşları da kendisine hak verir. Camus'ye göre bu yıldırııcılar, bir yandan insanların dünyasını doğrularken, bir yandan da gerçek başkaldırının değerler yaratıcı olduğunu kanıtlarlar. Bu insanlar Rus halkının özgürlüğünü elinden alan zorba insanı öldürmek ve sonunda da kendilerini yok etmek isterler. Onların asıl öldürmek istedikleri masum insanlar, çocuklar değil, zorba olarak gördükleri kişidir ve Rus halkı için kendilerinin öleceğini bilerek canlarını feda ederler. 1905'e kadar olan bireysel yıldırı eylemlerine Camus bu nedenle hoşgörülle

¹¹⁸ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, 442.

¹¹⁹ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 137-138.

¹²⁰ Hasan Çiçek, 'Hegel Felsefesinde 'Mutlak Ruh'un Açılımının Bir Aşaması Olarak İnsan', *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, (2003), 78-86.

¹²¹ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 150.

¹²² Camus, *a.g.e.*, 162.

bakar. Onlar da düşünce için öldürmekle birlikte, hiçbir düşünceyi insan yaşamından üstün tutmazlar. *Doğrular* adlı eserde, Kaliyev, arkadaşı olan Dora'ya şunları söyler: “Yaşam bana hala olağanüstü güzellikte görünüyor. Güzelliği, mutluluğu seviyorum! Bunun için de zorbalıktan nefret ediyorum ama bunları nasıl anlatmalı onlara? Devrim, devrim...anladık! Ama yaşam için devrim, yaşama bir şans vermek için, anlıyor musun?... Kimsenin kimseyi öldürmeyeceği bir dünya kurmak için öldürüyoruz biz. Cani olmayı kabul ettikse, dünya suçsuz insanların yurdu olsun diye...”¹²³ Burada Kaliyev, insanlara zorbalık eden birini öldürmekle kendisinin bir canı olduğunu kabul eder. Kendisinin sonunun da ölüm olduğunun bilincindedir. Fakat bunu Rus halkının bir caniden kurtulması için yaptığını düşünmektedir, sadece zorbayı öldürmek ister, zorbanın yakınındaki masum kadın ve çocukların öldürülmesini doğru bulmaz. Camus'ye göre insan tanrı olmak istediğinde, başkalarının yaşama ve ölme hakkını da elinde tutmaya çalışır.¹²⁴ Bireysel olumsuz başkaldırmanın bir örneği olan Camus'nün tiyatro kahramanı Caligula, bunu daha da ileri götürür ve tanrılardan bile üstün olmak istediğini şöyle ifade eder: “Bir Tanrı nedir ki, eş olmayı isteyeyim onunla? Bütün gücümle istediğim tanrılardan üstün olmak...”¹²⁵

Camus bireysel yıldırıncılık (terörizm) konusunu, Dostoyevski'nin *Ecinniler* romanından esinlenerek ortaya koyduğu tiyatro eserinde derinlemesine inceler ve *Başkaldıran İnsan*'da bu konuya ‘Üç Cinli’ başlığı altında değinir. Pisarev, Bakunin ve Neçayev isimlerini bireysel başkaldırı konusunda ve nihilist düşünceleri sonuna kadar götürebilen devrimciler olarak niteler. Özellikle Neçayev nihilizmi son noktasına kadar götürür. Neçayev, insanları sadece devrimin bir aracı olarak görmekle kalmaz, her şeyin bir tek tutkuda yani devrimde toplanması gerektiğini ileri sürer, dostluk, aşk, kardeşlik gibi değerler devrim için feda edilebilir. Şiddet soyut bir düşünce uğruna dost düşman ayrımı yapmadan herkese yönelir, kendi devrimci arkadaşlarına bile. İvanov, devrimin ilkelerini sorguladığı için, devrime karşıt olarak düşünülür ve Neçayev tarafından öldürülür. ‘Bir adamın yaşamına son vermeye ne hakkımız var?’ sorusuna Neçayev: ‘Hak değil söz konusu savımıza zarar veren her şeyi yok etmek görevimiz’ cevabını verir.¹²⁶ Camus'ye göre tek değer ‘devrim’ olduğunda hak kalmaz, görevler öne çıkar. Böylece yok sayıcılık (nihilizm), yıldırıncılıkla (terörizmle) sonuçlanır, olumsuz bir başkaldırı olarak kalır.

Camus aynı eğilimi faşizmde de görmektedir. Faşizm, Tanrı'nın yerine Nietzsche'nin üstün insanının tahtını kurmak ister, Hitler ve Mussolini gibi liderlerin kendilerini koydukları kategoriye ifade eder.

Hegel, Marx ve Nietzsche'nin düşünceleri bireysel yıldırıncılıktan devlet yıldırıncılığına (devlet terörizmi) geçişte anılır. Devlet yıldırıncılığı ussal ya da us dışı olabilir Camus'ye göre. Bir imparatorluk hayal eden Mussolini ve Hitler usdışı devlet yıldırıncılığına, Rus komünizmi ise ussal devlet yıldırıncılığına

¹²³ Camus, *Doğrular*, (Çev.: Ferit Edgü), Yaba Yayınları, İstanbul, 2009, 28.

¹²⁴ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 231.

¹²⁵ Camus, *Caligula*, 24.

¹²⁶ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 161.

örnek gösterilebilir. Mussolini Hegel'den, Hitler ise Nietzsche'den geldiğini söylemekle birlikte, her ikisi de usdışını tanrılaştırırlar.

Rus komünizmi ise Tanrı'nın ölümünden sonra, tanrılaştırılmış bir insan yurdu kurma görevini üstlenir. Marxçılığı ve mirasçılarını yalnızca önbili (kehanet) açısından inceleyen Camus, Marx'ın önceden haber verdiklerinin çoğunun gerçekleşmediğini söyler. Marx'ın takipçileri Marx'ın devrimin ancak sanayi kapitalizminin geliştiği ve sınıf çatışmalarının yoğun olduğu koşullarda gerçekleşebileceğini söylemesine rağmen, onlar devrimi uygun olmayan koşullarda (sanayinin gelişmediği, işçi sınıfının ağırlıkta olmadığı Rusya gibi bir ülkede) gerçekleştirmeye çalıştılar. Bunun için de Marx'ın öğretisinin karanlık yanlarına sarıldılar. Marx'ın önbilisini ve önbilisinin neden gerçekleşmediğini geniş bir şekilde açıklayan Camus, Marx'ın öğretisinin gittikçe artan bir şekilde inanç konusu haline geldiğini vurgular. Camus, gerçekte Marx'ın yaşadığı dönemdeki burjuva kapitalizmi, işçi sınıfının (proletarya) olumsuz koşulları, emeğin sömürülmesi konusundaki tespitlerini yerinde bulur. Marx'ın gerçek büyüklüğünün onun öğretisinde ahlaki gerekliliklerin de bulunması olduğunu söyleyen Camus "...düşüncesinin odağına emeği, onun haksız alçaltılışını, derin onurunu yerleştirdi. Emeğin bir mala, emekçinin bir nesneye indirgenmesine karşı çıktı... Marx, görünüşler ne olursa olsun, emekçi için zenginliği, para zenginliğini değil serbest zaman ya da yaratma zenginliğini isterken insan soyluluğunu istiyordu."¹²⁷ Marx, insanların gerçekten olmaları gerektiği gibi davranmaları için, içinde yaşadıkları toplumsal sistemin de bu öğeleri geliştirip desteklemesini ve onları ters biçimde yönlendirip, ezmemesini bir ön şart olarak görmüştür. İşte böyle sosyalistleşmiş bir dünyada, insan kendisini yabancılar arasında bir yabancı olarak değil, kendi evinde oturan bir kişi olarak görecektir.¹²⁸

Camus'ye göre, çok uzaklardaki bir adalet uğruna, bütün tarih süresince, Lenin ve Stalin'in uygulamaları bir dünya imparatorluğu kurma vaadiyle, adaletsizliği, cinayeti, çalışma kamplarını yasaya uygun kılmıştır. Böylelikle her türlü değerden vazgeçmek, imparatorluğu ve köleliği benimsemek üzere başkaldırıdan vazgeçilmiştir. Bu ütopya evrensel olayım derken insanın sakatlıklarını ve eksikliklerini çoğaltan çağdaş düşünce ile (yoksayıcılık) birleşir.¹²⁹ Camus'ye göre Marx, böyle bir sonucu istememiş olabilir. Fakat onun mutlu gelecek inancı (ütopyası) devlet adına kanlı savaşları doğrular. Bu nedenle ortaya çıkan sonuçlardan Marx'ın kendisi de sorumludur.¹³⁰ Gerek metafizik gerekse tarihsel başkaldırı, ölmek ya da öldürmek zorunda bıraktığı için Camus tarafından onaylanmaz.

Camus, gerçek başkaldırma kuralının sanat yaratımında bulunduğunu söyler. Çünkü Sanat yaratımı, "Cebelleşen başkaldırının, 'başkaldırıyorum öyle ise varız'ı ile doğaötesi başkaldırının 'yalnızız'ına olmadığımız varlığı ortaya çıkarabilmek için öldürecek ya da ölecek yerde, olduğumuz şeyi yaratmak için

¹²⁷ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 199-200.

¹²⁸ Erich Fromm, *Marx'ın İnsan Anlayışı*, (Çev.: Kaan H. Ökten), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1993, 148-149.

¹²⁹ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 226.

¹³⁰ Camus, *a.g.e.*, 201.

yaşamamız ve yaşatmamız gerektiğini ekler.”¹³¹ Böylece Camus’nün başkaldırısı ölmeyi ve öldürmeyi değil, yaşamayı ve yaşatmayı öngörür.

5.4. Olumlu Başkaldırı Örneği Olarak Sanat

Camus, absürdü (saçmayı) kavradıktan sonra ortaya çıkan olumlu başkaldırı örneği olarak sanatı görür. Sanatçı dünyayı kendi özlemleri ve idealleri için yetersiz bulur ve yadsır, yadsımak istediği dünyayı yıkmaz ama kendi özlemlerine ve ideallerine çok yaklaşan dünyayı sanat yoluyla yaratır. Çünkü aklın içerisinde bulunduğu dünyadan yeterli bir anlam çıkaramayan sanatçı, kendi dünyasını imgesel yollarla yaratır. Bu saçmanın (absürdün) imgesel olarak onaylanmasıdır. Sanatçı için bu dünya tek gerçekliktir, metafizik bir dünyaya bağlanamaz fakat içinde yaşadığı gerçekliği de yetersiz bulur ve yadsır. Bu da sanatçıya, sanat yoluyla kendi özlemlerini duyduğu dünyayı yaratma imkanı sunar. Böylelikle sanat ve başkaldırma eylemi aynı noktada birleşmiş olurlar. Sanatta gerçek yaşamın kendisinde olmayan bir serbestlik vardır, bunu düş gücüyle elde etmektedir. Sanat düş gücüyle yeni dünyalar yaratabildiği için özgürdür. Absürd bir dünya karşısında yeni bir dünya yaratmak sanatçının işidir ama sanatçı bu işini yaparken kaynağını bu dünyadan almalı, kendi ideal dünyasını ortaya koymalıdır. “Gerçeğin tümüne açık olmayan her sanatçı, peşinen sakatlanmış demektir”¹³² Camus’ye göre. Sanatsal yaratma hem birliğe varmak ister, hem de dünyayı hiçe sayar. Dünyayı hiçe sayması, onda bulduğu eksiklikten ötürüdür ve dünyanın bazen kavuştuğu bütünlük adınadır. Burada başkaldırı, tarih dışında, arı durumunda ve ilk karışıklığı içinde incelenebilir. Öyleyse sanat bize, ‘başkaldırının özü konusunda son bir görüş sağlayacaktır.’¹³³

Camus, devrim ile başkaldırı arasında kurduğu ilişkiyi sanat ile başkaldırma arasında da kurar. Başkaldırıda olduğu gibi sanatın kendisi de evren yapıcıdır. Bu bakımdan başkaldırının gerekliliği biraz da sanatsal bir gerekliliktir ona göre. Sanatçı, kendi hesabına dünyayı yeniden kuran kişidir. Fakat sanatçının gerçeğe karşı başkaldırışı, totaliter devrimlerdekinden farklı bir kesinlemeyi de içinde taşır; ezilmişin başkaldırısının taşıdığı kesinlemedir bu. Sanatta devrimden farklı olarak – yadsımadan başka-boyun eğiş de bulunduğu sezilir. Bu bakımdan hiçbir sanat türü tümünden yadsımayla varlığını devam ettiremez. Sanatçı, dünyanın tamamen çirkin olduğunu söyleyemez, güzelliği yaratmak için hem gerçeği yadsıması hem de kimi yanlarını da yüceltmesi gerekir. Sanat gerçeğe karşı çıkabilir ama gerçekten kaçamaz. Sanatta aktörel (ahlaksal) veya tanrısal bir aşkınlık yoktur ama bir başka tür bir aşkınlık, canlı aşkınlık vardır. Bu canlı aşkınlık, insanı bu dünyadan koparmaz, bu ölümlü dünyayı bizlere sevdiren, bu dünyayı da her şeyden üstün gösterir. “Böylece sanat, sürekli oluş içinde kaçıp giden, ama sanatçının önceden sezip tarihten koparmak istediği bir değere biçimini vermeye çalıştığı ölçüde, başkaldırının kaynaklarına götürür bizi.”¹³⁴

¹³¹ Camus, *a.g.e.*, 236.

¹³² Albert Camus, *Defterler 3*, (Çev.: Ümit Moran Altan), İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, 125,

¹³³ Camus, *Başkaldırın İnsan*, 239.

¹³⁴ Camus, *a.g.e.*, 243.

Camus, sanatta hem sanata ait değerlerin hem de insanlığa ait değerlerin bulunması gerektiğini, birinin diğeri için feda edilemeyeceğini düşünür. Bu konuda şunları dile getirir: “Her şeyi hiçe saymacılıktan kurtulduğumuz şu sırada, ne insanlık değerleri için sanat değerlerini budalaca hiçe sayarım, ne de sanat değerleri için insanlık değerlerini. Bence bu değerler birbirinden hiç ayrılmaz ve bir sanatçının (Moliere'in, Tolstoy'un, Melville'in) büyüklüğünü bu iki değeri dengede tutmasıyla ölçerim. Bugün, olayların baskısı altında bu iki değer arasında gergin bir durumda yaşamak zorunda kalıyoruz. Onun için nice sanatçılar bu gerginliğe katlanamayarak ya fildişi kuleye sığınıyorlar, ya da toplum dinciliğine. Ben, her iki türüsünü de kaçamak sayıyorum. İnsan acılarına ve güzelliğe aynı zamanda hizmet etmeliyiz. Bunun gerektirdiği sabır, güç ve sessiz, gösterişsiz başarı beklediğimiz yeniden-doğuşun dayanacağı değerlerdir.”¹³⁵

Camus, sanatın olumlu başkaldırmanın alanı olduğunu ve bunun en iyi örneğini de romanda görebileceğimizi düşünür. Sanatın bir türü olarak roman sanatı, başkaldırı anlayışıyla aynı zamanda doğar; roman, sanatsal düzlemde dile getirir başkaldırıcıyı. Yaşama yaşamda bulunmayan biçimi vermek isteyen insan için sadece bu dünyada yaşamak yetmez, henüz ölüm gelmeden bir yazgı gerekir. Daha iyi bir dünya - yani daha iyi birleşmiş bir dünya- bir birlik isteğiyle tutuşur insan. Roman sanatı da eylemin biçime kavuştuğu bir alandır öyleyse, içinde yaşadığımız dünyanın insanın derin isteğine göre düzeltilmesidir. Düşsel bir dünyadır romanın dünyası ama yaşadığımız dünyanın dışında bir dünya değildir bu; dünyayı düzelterek yaratılmış bir dünyadır. Bu nedendir ki başkaldırısız roman olmaz, olursa da dünyayı ve insanı suçlayan bir roman olur. Bu düşünceyi Camus, *Yolculuk Günlükleri*' adlı eserinde şöyle ifade eder: “Julien Green kendi kendine, roman yazan bir aziz tasarlamanın olanaklı olup olmadığını soruyor. Doğal olarak olmaz bu, çünkü başkaldırısız roman olmaz. Ya da o durumda dünyevi yaşamı ve insanı suçlayan bir roman tasarlamak gerekir. Büsbütün aşksız bir roman. Olanaksız.”¹³⁶ Aynı zamanda başkaldırının yaratıcı olduğu alandır roman sanatı. Sanatçının yarattığı evrende gerçeğin hiç olmazsa bir kısmını benimsediği söylenebilir. Çünkü o, yarattığı evrende gerçekliğe ait kimi yanları alıkoyar.

Camus, roman sanatını anlatırken biçimci sanat ile gerçekçi sanat anlayışlarının da eleştirisini sunar: “Gerçekçi sanatçı ile biçimci sanatçı birliği bulunmadığı yerde, yani ya kaba durumuyla gerçekte ya da her türlü gerçeği kapı dışarı ettiğini sanan düşsel yaratımda ararlar.”¹³⁷ O, her iki durumda da yaratımın, mantıklı bir özgürlükle birleşen yaratımın olanaksız olduğunu, bu durumda sanatın bir yaratıcılar sanatı değil de zorbalara ve kölelere sanatına dönüşeceğini vurgular. Örneğin; sosyalist öğretilerin gerçekçi sanat adına ya da söylemiyle eğitici romanı ve propaganda yüklü eserleri kullanması kaçınılmazdır. Gerçek roman yaratımının yalnızca gerçeği kullandığı doğrudur ama bir koşulla; yüzünü değiştirebilen bir şeyler

¹³⁵ Camus, *Denemeler*, (Çev.: Sebahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol), Say Yayınları, İstanbul, 1998, 70.

¹³⁶ Camus, *Yolculuk Günlükleri*, 40-41.

¹³⁷ Camus, *Başkaldırın İnsan*, 253.

eklemesiyle gerçekliğe. Sanatta büyük biçemin görünmez kalması daha uygundur, yani eserde cisimleşmiş olması gerekir. Biçemleştirme büyümeli olur da kendini belli ederse fethetmeye çalıştığı somuta yabancı olacaktır. Diğer yandan gerçek kabaca verilir, biçemleştirme önemsenmezse de gerçek, birlikten yoksun olarak sunulmuş olacaktır. Bu bakımdan Camus'ye göre sanatçı, hem biçimsel çılgınlıktan, hem de tümcü gerçek anlayışından kurtulmalıdır. Uygarlık gerçekleşecekse eğer, bu dünya biçimsel ilkelerin yoksayıcılığından ya da ilkesiz yoksayıcılıktan vazgeçip yaratıcı bir bileşimin yolunu yeniden bulabilirse, bu gerçekleşme mümkün olabilir. Böylece sanat alanında hüküm süren sürekli açıklama ve röportaj çağı yok olmaya başlayacak ve yaratıcılar çağını açacaktır.

Camus, çağdaş sanat ve devrimler arasındaki benzer noktalara değinerek ikisinin de aslında aynı yoksayıcılığa bağlı olduklarını söyler ve çağdaş sanatın bu nedenle biçimcilikle gerçekçilik arasında çırpındığını da ekler. Bugünün ama daha çok yarının tarihinin eğilimlerinden birinin sanatçılarla fetihçiler, yaratıcı devrimin tanıklarıyla yoksayıcı devrimin kurucuları arasındaki savaş olacağı söylenerek gerçek sanat eserinin ve sanatçının, yaratıcılık özelliğiyle bir başkaldırmış sanat da olduğu anlatılır. Sanat, insanın sadece tarihle özetlenmediğini de öğretir insanlara. Fetihçiler öldürürken yaratmadan çok uzaktadırlar. Oysa sanatçılar yaratmasını bilirler. Doğayı ve güzelliği bilmezlikten gelerek yaratıcı olamaz sanatçı.“ Elbette güzellik, devrimler yapamaz, ama devrimler bir gün gelir güzelliğe ihtiyaç duyar. Onun gerçeğe bir yandan birliğini verirken, bir yandan da ona karşı çıkan kuralı, başkaldırının da kuralıdır.”¹³⁸ Başkaldırı-aynı zamanda yaratıcı sanat- tek başına bir uygarlık ögesi değildir ama her uygarlıktan önce gelir. “Elbette sanat tek başına doğruluk ve özgürlük getirecek bir dirilişi sağlayamaz ama sanat olmadıkça bu diriliş biçimini bulamaz, bulamayınca da hiçbir şeye benzemez. Kültür ve onun gerektirdiği bağıntılı özgürlüğün bulunmadığı toplum ne kadar düzenli olursa olsun bir vahşi ormandır. Onun için de her gerçek sanat yaratışı yarın için bir muştudur.”¹³⁹

Olumlu başkaldırı örneğinde sanatçının rolünü, Camus'nün filozof kimliğinin yanı sıra bir sanatçı kimliği de olduğunu göz önüne aldığımızda daha iyi kavrayabiliriz. Camus, absürd bilincine varmış bir sanatçı olarak eserlerini ortaya koyarken, özellikle *Veba*'da dayanışma içindeki başkaldırı örneğini yarattığı karakterler ve onların olayların gelişimi içindeki eylemleri ile gösterir. Romanlarında dünyanın acılarını (hastalık, ölüm gibi) anlattığı gibi güzelliklerini de (sevgi, birlik, dayanışma gibi) verir bize. Umutsuzluk içindeki umudun, ölüm gerçeği karşısındaki yaşama tutkusunun birlikteliğini görürüz. Felsefesinin temel kavramları olan absürd ve başkaldırma, bireylerin somut yaşamlarından yola çıkarak okuyucuya verilir. Felsefi bir sorunu soyut bir düzlemde ele almaz romanları, bize dolaysız bir şekilde gösterirler. Roman kahramanlarının yaşantılarından, duygularından, eylemlerinden sezeriz anlatılmak istenenleri. Adeta kahramanlarla birlikte kendi dünyamızda imgelem yoluyla da olsa yaşarız olayları. Roman ve tiyatro

¹³⁸ Camus, *a.g.e.*, 259.

¹³⁹ Camus, *Denemeler*, 73.

oyunlarıyla anlatmak, dolaysız bir yoldur. Edebiyat ile felsefenin iç içe geçmişliğidir aynı zamanda. Çünkü salt felsefe diliyle absürd, başkaldırma anlatılamaz veya yeterli olmaz. Tiyatro ve roman gibi sanat türleri felsefi soyut anlatımın, somuta indirgendiği alanlar olarak dikkat çeker. Camus de tiyatro eserlerinde ve romanlarında felsefi düşüncelerini somut bireysel yaşantılar yoluyla veren yazarlardan biridir. Camus' nün yaşantısı ve eserleri arasındaki ilişki de kendi başkaldırma anlayışının somut bir göstergesi olarak görülebilir.

Camus'nün başkaldırma anlayışında sınırları olmayan bir özgürlük anlayışına yer yoktur. Başkaldıran kişi, hiç kimseyi alçaltmaz, kendisi için istediği özgürlüğü herkes için de ister, yadsıdığı da herkes için yasaklar. Başkaları üzerinde egemen olmayı ya da başkasını ortadan kaldırmayı istemediği gibi kendisine karşı kullanılan sınırsız özgürlüğe karşı çıkandır. Başkaldıran, efendiye karşı çıkan köle değildir sadece, efendi ve kölelerden oluşan bir dünyaya da karşı çıkandır. İsteddiği adalet de mutlak bir adalet değil, görece bir adalettir. Camus, 'öğle düşüncesi' olarak adlandırdığı bu ılımlı ve ölçülü başkaldırı anlayışından bahsederken yirminci yüzyıl devrim anlayışının özgürlük ve adalet kavramlarını bir nedene dayanmadan ayırdığını düşünür. Oysa bu iki kavramın -verimli olabilmeleri için- birbirlerinde sınırlarını bulmaları gerekir. " Hiçbir insan, aynı zamanda adalet de uygun değilse, koşulunu özgür sayamaz, aynı zamanda özgür de değilse adalet de uygun sayamaz."¹⁴⁰ Mutlak adalet adına özgürlükler yok edilmemeli, mutlak özgürlük adına da adalet yok edilmemelidir. Onun başkaldırma anlayışında her zaman bir ölçünün, bir sınırın var olduğunu görebilmek gerekir. Başkaldıran kişi, elbette tarihi yok sayamaz çünkü kendisinin de tarihin bir parçası olduğunu bilir. O, tarihi mutlaklaştırmaktan kaçınır, büyük bir yanıyla tarihsel olan – adaletsizlik, geçicilik, ölüm gibi- koşulunu yadsır. Sanatçının gerçek karşısındaki durumu ne ise, başkaldıran insanın tarih karşısındaki durumu da odur Camus ye göre. Yani gerçekten de tarihten de kaçmadan itmek. Bu aslında hayır derken 'hayır'ın içinde 'evet' in de bulunduğu bir başkaldırmadır. Ne tamamen kabul etmek, mutlak bir konuma getirmek ne de tamamen yok saymak, hiçleştirmektir.

Camus, sınırları olan böyle bir başkaldırma anlayışının siyasal bir anlatım yolu da bulduğunu ve bunun sendikacılık eyleminde gerçekleştiğini düşünür. Çünkü sendikacılık eylemi, işçinin çalışma koşullarını büyük ölçüde iyileştirmiş olan bir başkaldırı anlayışıdır. Bu sendikacılık anlayışında dayanışma söz konusudur ve 'biz varız' diyen bir eylemdir. Sendikacılık, somut temelden, meslekten yola çıkar. Devrim ise öğretiden yola çıkar, gerçeği zorla sokar öğretiye. Sendikacılık da tıpkı 'commune' gibi soyut merkeziliğin yoksanmasıdır Camus'ye göre.¹⁴¹ O, *Commune* düşünceleri gibi devrimci sendikacılığın da Akdeniz ılımlılığına uygun olduğunu düşünür. Sezarcı sosyalizm dediği sosyalizm anlayışını-marksist sosyalizm-eleştiren Camus'nün kendisi de sendikacılık görüşüyle Marksist olmayan bir sosyalizm anlayışını benimser.

¹⁴⁰ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 273-274.

¹⁴¹ Camus, *Başkaldıran İnsan*, 279.

Ölçülü bir başkaldırma anlayışını benimseyen Camus, ne yaparsak yapalım ölçsüzlüğün de insanın yüreğinde bulunmaya devam edeceğini düşünür. Hepimizin içinde öldürme ve yıkım isteği bulunabilir ama bunları eyleme dökmek gerekir. Bu yok etme, köleleştirme, yıkma istekleriyle -ister kendimizde olsun ister başkalarında- savaşmak gerekir. Ögle düşüncesinde başkaldırının özgün olan biricik kuralı da şu olacaktır: “yaşamayı ve ölmeyi öğrenmek, bir de insan olmak için Tanrı olmayı yadsımak.”¹⁴²

Camus, ‘ögle düşüncesi’ dediği Akdeniz ılımlılığını yansıtan başkaldırma anlayışını *Tersi ve Yüzü* adlı eserinde de şöyle anlatır: “Doğal bir ilgisizliği düzeltmek için, sefalet de, güneşe de aynı yakınlıkta bulunan bir noktaya yerleştirilmişim. Sefalet güneşin altında ve tarihte her şeyin iyi olduğuna inanmamı önledi; güneş de tarihin her şey olmadığını öğretti bana. Yaşamı değiştirmek, evet, ama Tanrı gibi gördüğüm dünyayı değil.”¹⁴³ O, yoksulluğunun kendisi için hiçbir zaman bir mutsuzluk olmadığını, ışığın bütün zenginliklerini içine saçtığını söyleyerek, bu yoksulluk ve ışık dünyasının kendisini her sanatçıyı tehdit eden hınçtan ve doygunluk tehlikesinden de koruduğunu belirtir.

¹⁴² Camus, *a.g.e.*,286.

¹⁴³ Camus, *Tersi ve Yüzü*, 23.

6. ALBERT CAMUS'DE İNSANIN ANLAM ARAYIŞI

Kendisine ‘Yaşamın anlamı nedir?’ sorusunu yönelteceğimiz bir kişi belki bu soruya yanıt vermeyecektir. İnsanlar genel olarak bu soru üzerinde kafa yormaz, bu konuda çözüm üretmezler. Ama sorunun insan tarihinin geçmişi kadar eski olduğu, günümüzde de gençlerin –aynı zamanda yaşlıların- sık sık ‘Ama niçin bütün bunlar? Ne anlamı var sanki yaşamın?’ diyerek isyan ettikleri yadsınmaz. Ne var ki, onların bu soruyu bir yenilgiye uğradıkları zaman sorduğunu rahatlıkla ileri sürebiliriz. Yaşam tekneleri yelken açmış güzel güzel yol aldığı, çetin savaşımlardan geçmeleri gerekmediği sürece insanlar böyle bir soruyu sözcüklere döküp açığa vurmazlar. Soruyu ister istemez eylemleriyle sorar, eylemleriyle yanıtlamaya çalışırlar. Biraz dikkatli baktığımızda her insanın kendine özgü bireysel bir yaşam amacı olup tüm konumlarının, tavır ve tutumlarının, tüm devinimlerinin, dışavurum biçimlerinin, gidişatının, açgözlü isteklerinin, alışkanlıklarının ve karakter özelliklerinin bu anlamda uyum içinde bulduklarını görürüz. Yaşam konusunda belli bir anlayışa bel bağlayabilirmiş gibi davranır herkes. Bütün bu davranışların temelinde dünyaya ve kendine ilişkin önceden belirlenmiş bir görüş yatar. Bizler nesnelere ilişkilerinden soyutlayıp saf olarak değil, bizim için taşıdıkları önem açısından algılarız, yani ‘taş’ insan yaşamında bir etken rolünü oynayabildiği oranda taş anlamını içerir. Biz, gerçeği her zaman ona verdiğimiz anlamla kavrarız, yani salt gerçek değil, daha önce tarafımızdan yorumlanmış bir gerçek olarak. Dolayısıyla bu ‘yaşamın anlamı’ sorusuna verilebilecek cevapların her zaman az çok kusurlu eksik nitelik taşıyacağını, hatta hiçbir zaman kesin bir doğruluk içermeyeceğini varsaymak akla yakın bir davranıştır. Öte yandan yalnızca amaca yönelik bir anlamın tümüyle yanlış olarak nitelendirilemeyeceğini de kabul etmeliyiz. Ne kadar insan varsa, yaşamın anlamı konusunda, o kadar farklı cevaplar verilebilir.¹⁴⁴ ‘Yaşamın anlamı nedir?’ sorusu insanın anlam arayışının da başlangıcını oluşturur.

Anlam arayışı, anlam istemi, insanın kendi insanlığının gerçek bir dışavurumu olmasının yanı sıra Theodore A. Kotchen’in de belirttiği gibi, insan ruh sağlığının da güvenilir bir ölçütü sayılabilir.¹⁴⁵ Çünkü gerek kendi varlığında, gerekse çevresinde anlam arayan tek canlı insandır ve bu onu diğer canlılardan ayırır, farklı kılar. Tam bu noktada ‘bilinç’ kavramı karşımıza çıkar ve Camus’nün de söylediği gibi ‘bilinç’ insanı diğer canlılardan ayıran ön önemli faktöre dönüşür.

Felsefi düşünce tarihinde insan problemini ortaya koymanın iki ana tarzı vardır: Bunlardan biri, insandan hareket ederek insan problemlerini –bu arada etik yapısını da-araştırma; diğeri ise tek insandan, kişiden hareket edip insan problemlerine bakmaktır. Kant’a kadar insanın daha çok sosyal bir varlık olması üzerindeki vurgu daha yoğun iken, ilk olarak Alman Aydınlanma filozofu Immanuel Kant (1724-1804), insanı diğer bireylerle ilişkilerinde bağımsız bir varlık olarak ele alır, bununla birlikte de yeni bir etik

¹⁴⁴ Alfred Adler, *Yaşamın Anlam Ve Amacı*, (Çev.:Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul, 2000, 7-8.

¹⁴⁵ Viktor E. Frankl, *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, 30.

anlayışı ortaya koyar. Fakat Kant'ın hareket noktası bilgi felsefesi (epistemoloji) olduğu için etik alanında da insanın eylemleri için *a priori* (önsel, deneyimden önce gelen) yasa ortaya koymaya çalıştığından, insanı ikili bir varlık olarak görmek durumunda kalır. Kendisinin Kant'a layık tek ardıl olabileceğini ileri süren Alman filozof Arthur Schopenhauer (1788-1860)'un hareket noktası da bilgi problemi olmakla ve insanı ikili bir varlık olarak görmekle birlikte etik görüşlerinde tek insandan-kişiden-hareket ederek, onu kendi insan görüşüne dayandırır. İlk defa Schopenhauer'le –eski gelenekten büsbütün kopmamış olsa da – etik antropolojiden ayrılmaz olur. Schopenhauer, ilk bakışta bir insan araştırmacısı gibi görünmez. O, ‘dünya nedir?’ sorusu ile bilgi problemini temele alarak yola çıkmış olsa da asıl araştırdığının insan problemi ve dolayısıyla da kişi problemi olduğu söylenebilir.¹⁴⁶ Zamanında geçerlikte olan ahlak anlayışını eleştirerek insanı bu ahlak anlayışının dışında ele alan Alman filozof Friedrich Nietzsche (1844-1900)'nin görüşü, insanı bütünlükleri, çapları ve yaratıcılıkları bakımından elekten geçiren, her insanı ayrı ayrı elekten geçiren bir görüşür.¹⁴⁷

Albert Camus'nün de Schopenhauer ve Nietzsche'de olduğu gibi tek insandan hareket edip insan problemine bakabildiğini söylemek mümkündür. İnsanı kavrama çabasında Camus, felsefesinde tam bir kötümserliğe (pesimizme) varan, cennetlik için olmasa da insanın kurtuluşunu, yaşama istencini yadsıyan bir çeşit asketik (ahiret yaşamıyla ilgili) tutumda ve yaşayıpta bulan Schopenhauer gibi ya da yaratıcı insanını, tarih yapan bir üst insan olarak gören Nietzsche gibi de düşünmez.

Bu dünyanın anlamlı bir dünya olup olmadığı, anlamlı ise bu anlamı ona insanın katıp katmadığı, anlamlı değilse de neden anlamsız olduğu ve de bu anlamsız dünyada insanın yok etmeye mi yoksa kendini ve değerlerini yeniden yaratmaya mı yöneleceği gibi insanla ilgili problemler düşünürler tarafından farklı şekillerde ele alınır. Örneğin; Alman idealist filozof Hegel, bu dünyanın anlamlı bir dünya olduğunu düşünür. Çünkü ona göre bu dünyanın temeli akıldır, anlamı olan bir planı yürüten Geist'tir. (Mutlak ruh, Evrensel Logos). Varlık onun tarafından anlamı olan, anlamla yüklü olan bir bağlantı olarak görülür. Oysa Hegel'in felsefesine karşı çıkan Schopenhauer'e göre dünya hiç de böyle görülmez. Ona göre dünya anlamlı bir dünya değildir, anlamı bulunmayan bu dünya tamamen kötüdür. Bu nedenle felsefeye düşen görev, bu anlamsız dünya içinde insanoğluna bir şekilde yolunu buldurtmaktır.¹⁴⁸ İnsanın ve dünyanın anlamı üzerine farklı düşünceler ileri süren bir çok düşünürden söz edilebilir. Camus de konuya ilgisiz kalmamış ve bununla ilgili olarak düşünmüş ve yazmıştır.

Camus'nün felsefi düşüncelerinin, yoksul geçen çocukluğundan, erken yaşta karşılaştığı hastalıktan (verem), yıkıcı geçen birinci ve ikinci dünya savaşından etkilenmemiş olması mümkün değildir. Nitekim

¹⁴⁶ İoanna Kuçuradi, *Schopenhauer ve İnsan*, 1-7.

¹⁴⁷ Kuçuradi, *a.g.e.*, 95.

¹⁴⁸ Macit Gökberk, *a.g.e.*,449.

kendisi de Nobel Edebiyat Ödülünü alırken yaptığı konuşmada bu durumu şöyle dile getirmiştir: “Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcında doğanlar ve Hitler’in iktidara gelişi ve ilk devrimci mahkemelerin kuruluşu sırasında yirmi yaşında olanlar, eğitimlerini bitirirken İspanya Savaşı’nı, İkinci Dünya Savaşını, toplama kamplarını, zindancıların ve işkencecilerin bir Avrupa’yı yönettiğini görenler şimdi artık büyümüşler, çoluk çocuk sahibi olmuşlar ve atom silahlarının tehdit ettiği bir dünyada yaptıklarını ortaya koymuşlardır. Elbette ki kimse onlardan iyimserlik bekleyemez. Aşırı umutsuzluktan ötürü her şeyi hor gören ve dosdoğru günümüzün nihilizmine sapanların yanlış tutumuna her zaman karşı olmakla birlikte onların bu tutumlarını anlamamız gerektiğine de inanıyoruz. Kendi yurdunda ve bütün Avrupa’da, hepimiz olmasak bile, çoğumuz bu çeşit nihilizmi yadsımış ve yaşanacak bir kural aramaya çalışmış bulunuyoruz. Onların da yeniden doğmaları için felaket zamanları içinde kendine göre bir yaşama sanatı geliştirmeleri ve sonra zamanımızda işlemekte olan ölüm içgüdüsüne karşı açıkça savaşmaları gerekir.”¹⁴⁹ Yirminci yüzyılın anlamını ve insanlar üzerinde bıraktığı etkiyi anlatan Camus, absürd anlayışının nasıl doğduğuna da ışık tutmuştur.

Absürd (saçma) olgusu varoluşçulukla (existansiyalizm) birlikte anılır. Çoğu zaman ‘absürd felsefesi’ veya ‘absürdist’ yakıştırması yapılsa da Albert Camus’nün kendisi bunu kabul etmez. Absürd konusu Camus’de (başkaldırmaya giden) bir başlangıç noktasıdır. Absürd olgusu özellikle *Sisifos Söyleni* ve *Yabancı* eserlerinin ana temasını oluşturur. Bir mülakatında Camus bunu bütün açıklığı ile ortaya koyar: “Sisifos Efsanesi’nde saçma (absürd) duygusunu incelediğim zaman bir metot (yöntem) arıyordum, doktrin (öğreti) değil.”¹⁵⁰

Yabancı’da monotonluktan sıkılmış, yabancılaşmış, yapmacıklarla dolu ve anlamsız bir toplumda eski dayanaklarını, Tanrı’sını yitirerek evrenin ekseni olmuş, ama bunun yanı sıra makine gibi yaptığı işinin tutsağı durumuna düşmüş –günümüz insanının-bireyin hiçliğinin ve bu dünyada fazladan bir varlık olduğunun bilincine varması, absürd (saçma) nitelendirilen duyguyu ortaya çıkarır. Meursault kendi de dahil her şeye yabancılaşmıştır. *Yabancı* romanında Camus, keskin bir şekilde okuyucuya absürdü gösterir. Kişi hayata ve eylemlerine yabancılaşmıştır. Ancak buradaki yabancılaşmanın Camus için Marksist bir yabancılaşma öğretisi ile doğrudan bir ilişkisi olmadığını vurgulamak gerekiyor. Buradaki yabancılaşma Camus’nün ünlü ‘absürd’ (saçma) felsefi kategorisinden çıkar. Yine kahramanına söylettiği “ama herkes bilir ki, hayat yaşamaya değmez; aslında bakarsanız, insan ha otuzunda ölmüş ha yetmişinde, pek önemli değildir”¹⁵¹ sözleri, çağdaş nihilizmin saçma kavramı altında irdelenmesidir. *Sisifos Söyleni* bu nedenle, absürttten kaçış yollarından biri olan intiharı sorgulayarak başlar. Bu sorgulama şüphesiz başka düşünürler tarafından da yapılan bir sorgulamadır. Örneğin; Schopenhauer de bilinci yok ettiği için intiharı onaylamaz. “İntihar bir tecrübe, insanın tabiata sorduğu ve cevaplamaya zorladığı bir soru olarak da görülebilir. Sorulan

¹⁴⁹ Albert Camus, Nobel Ödülü Konuşması, 1957. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1957/camus-speech.html.(20.06.2012)

¹⁵⁰ John Cruickshank, *a.g.e.*, 128.

¹⁵¹ Camus, *Yabancı*, 109.

şudur: İnsanın varoluşunda ve şeylerin doğasına dair kavrayışında ölüm nasıl bir değişiklik meydana getirir? Fakat bu yapılacak beceriksizce bir tecrübedir; çünkü cevabı bekleyen bilincin kendisini ortadan kaldırır.”¹⁵²

Camus, *Yabancı*'da ele aldığı yaşamın saçmalığı temasını diğer romanlarında ve denemelerinde de sorgular. *Sisifos Söyleni* ve *Başkaldıran İnsan* isimli denemeleri birtakım varoluşsal sorulara cevap aramaya çalışırken, *Veba* isimli romanında nihai sonucun insanın insanla dayanışması olduğu kanısına varır. *Sisifos Söyleni*, mitolojik bir kahraman olan Sisifos'tan yola çıkarak, *Yabancı*'da işlenmiş olan yaşamın anlamsızlığına karşı takınılacak bir tavır ortaya koymaya çalışır. Camus, denemesine ismini verdiği Sisifos'un hayatını örnek alarak sorduğu soruya cevap bulmak ister. Sisifos işlediği bir suçtan dolayı tanrılar tarafından cezalandırılır. Cezası, büyük bir kaya parçasını bir dağın tepesine yuvarlayarak çıkarmaktır. Sisifos her seferinde kayayı dağın zirvesine çıkartır, ancak kaya daha sonra kendi ağırlığıyla tekrar aşağıya yuvarlanır ve kısır döngü böylece sürer gider. Kuşkusuz bu sonu gelmez eziyet, işkence Sisifos için cezaların en büyüğüdür. O halde, insan yaşamın saçmalığı ve anlamsızlığı karşısında intihar ederek, bu boşluktan kurtulmalı mıdır? 'Hayır' der Camus; ona göre intihar etmek absürdden kaçış olacaktır. Oysa absürd insan, bilinçli bir şekilde kaderini elinde tutan; saçmalık (absürd) ve anlamsızlığın farkında, ama gene de önünde var olan yaşamını sürdürmek zorunda olan insandır. Tam bu noktada, mitolojik kahraman Sisifos kaderine isyan etmez ve bir şeyin farkına varır. Taşla kurduğu bağla birlikte, yazgısının kendi elinde olduğunu bilir ve bunu duyumsadığında hissettiği saltık bir özgürlüktür.

Gerçekte *Başkaldıran İnsan*'ın yazılma amacı da bu olmalı. *Başkaldıran İnsan*'da Camus, absürde karşı intiharı ve tanrıya sığınmayı reddettikten sonra, başkaldırmayı son çare olarak sunar. *Başkaldıran İnsan* denemesi, Stalin ve Hitler gibi (birbirinden siyasal olarak farklı görünen) iki diktatörün dünyayı kana buladığı yüzyıl ortasında yazıldığından, yazar *Başkaldıran İnsan* demekle neyi kastettiğini, yanlış anlamalara sebebiyet verme endişesiyle olsa gerek, ayrıntılı bir şekilde açıklamaya kalkar, bunları olumsuz başkaldırı örneği olarak verir. Camus'ye göre başkaldırmak, dünyayı kurtarma vaatleriyle ortaya çıkıp, insanları çeşitli gerekçelerle katletmek değildir. O daha çok, insanın kendi kuracağı bir adalet sistemini, özgürlükleri ve insan haklarına adanmış bir insan idealini gözler önüne serer, *Başkaldıran İnsan* adlı eserinde. *Veba* isimli romanda ise insanları öldüren veba hastalığına karşı mücadele anlatılırken, simgesel olarak da İkinci Dünya Savaşı'nda Alman işgaline uğrayan Fransa'nın işgal güçlerine direnişi anlatılır. Romanda, *Veba*, yaşamda karşımıza çıkan saçma ve hiçbir zaman anlamlandıramadığımız olayların (ölüm, hastalık, kötülük, ideolojiler, diktatörler vs) güçlü bir simgesi olarak ortaya konmuştur. Hikaye, Cezayir'in Oran kentinde geçer. Acımasız bir 'Veba hastalığı' kenti kasıp kavurmakta, yakasına yapıştığı her insanın canını almaktadır. Kente giriş çıkışlar yasaklanmış, insanlar hastalığın yıkıp geçtiği kente hapsolmuşlardır. Burada iki tip insanla karşılaşırız ki, bu iki farklı düşünce, Camus'nün absürde karşı sunduğu tutumları temsil eder. Kentin pederi, her yerde, insanlara sürekli veba hastalığının insanların işledikleri suçlardan

¹⁵² Arthur Schopenhauer, *Hayatın Anlamı*, (Çev.; Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2010, 85.

ötürü kendilerine Tanrı tarafından gönderilmiş bir ceza olduğunu, tek yapılması gerekenin avuçlarını açıp günahlarını affetmesi için Tanrı'ya yalvarmak olduğunu söyler. Bu, Camus'nün çok açık bir şekilde reddettiği bir tavidir. Ona göre, böyle bir durumda bizi aşan bir kavrama, Tanrı'ya sığınmak, absürdün bilincinde bir insanın yapacağı bir şey olamaz. Diğer taraftan pederin tam karşısında yer alan roman karakteri Dr. Rieux ve bir grup arkadaşı, her ne kadar yıkıcı olsa da veba ile savaşılmaması gerektiği düşüncesindedirler ve eninde sonunda veba hastalığını kentten defedecekleri inancını taşırlar. Camus'nün *Başkaldıran İnsan*'da bahsettiği, gerektiği zaman diğer insanlarla dayanışma içinde olan insan böyledir. Romanın sonunda, veba hastalığı kenti terk ettiğinde akıl ve bilim, Peder ve onun gibi düşünenlere karşı savaşı kazanmış olur; ancak öte yandan, Rieux ve arkadaşları bir şeyin bilincindedirler: O da, Veba'nın geçici bir süreliğine kendilerini rahat bıraktığı, aslında bir yerlerde uykuya daldığı ve günün birinde tekrar karşılıklarına çıkacağıdır. Kısacası, Rieux gibileri hem absürdün bilincindeki insanın haklı gururunu, hem de bunun iç sıkıntısını bir arada yaşarlar.

Camus'yü de diğer filozof, edebiyatçı veya topluma yön veren her aydın gibi çağının olaylarına göre değerlendirmek gerekir. Camus'nün yaşadığı çağa diktatörler ve savaşlar çağıydı demek yanlış olmaz. Yazarın, işte böyle bir dönemde absürdle başlayarak başkaldırma düşüncesine ulaşması bir rastlantı olamazdı kuşkusuz. O, çevresinde yaşananların anlamsızlığını berrak bir bilinçle fark etmiş; aynı saçmalığa (absürde) karşı başkaldırma argümanında dile getirdiği gibi çevresinde olan bitenlere karşı gerekli mücadeleyi vermiş, mesela Alman tankları Paris sokaklarını döverken, bir yeraltı direniş örgütünün önde gelen isimlerinden birisi olmuştur.

Camus olumsuz başkaldırıların (biri ussal diğeri usdışı gerekçelerle ortaya çıkan komünizm ve faşizm gibi) nihilizmin etkisiyle benzer yıkıcı sonuçlar ortaya çıkardığını söyler. Alman faşizmini eleştirirken Camus, 1945 yılında şunları yazar: “Bu dünyanın üstün bir nedeni bulunmadığına ve yoksun durumda olduğumuza uzun zaman birlikte inandık. Ben buna hala bir biçimde inanıyorum. Ama ben bundan sizin o günlerde sözünü ettiğiniz ve nice yıldır, tarihe sokmaya çalıştığınız sonuçlardan başka sonuçlar çıkardım. Şimdi düşünüyorum da, sizi düşüncenizde gerçekten izlemiş olsaydım, yaptığınızda size hak vermem gerekirdi... Siz bu dünyanın anlamına hiçbir zaman inanmadınız ve bundan her şeyin eşdeğer olduğu, iyilikle kötülüğün nasıl istersek öyle tanımlanacağı düşüncesini çıkardınız. Her türlü insansal ya da Tanrısal aktörenin yokluğunda, tek değerlerin hayvansal dünyayı, yani şiddeti ve kurnazlığı yöneten değerler olduğunu varsaydınız... Göğe karşı savaştan yorgun düşmüş olduğunuz için, tinleri sakatlama ve dünyayı yıkma görevini yüklediğiniz bu tüketici serüvende dinlendiniz. Kısaca, siz adaletsizliği seçtiniz, tanrıların yanına geçtiniz... Ben, tersine toprağa bağlı kalmak için adaleti seçtim. Dünyanın bir üstün anlamı olmadığına bugün de inanıyorum. Ama onda bir şeyin anlamı bulunduğunu biliyorum. Bu da insan, çünkü anlamı bulunmasını zorunlu gören tek varlık o. Bu dünya en azından insanın gerçeğini taşıyor, bizim

görevimiz de yazgının kendisine karşı ona ussal gerekçelerini vermek. İnsandan başka gerekçesi de yok.”¹⁵³ Camus, bu mektubunda birçok Almanın 1930 yılları içinde yaptıkları saçma tanımı ile birlik olduğunu kabul eder, ahlak konusundaki mutlak değerlere olan inanca ilişkin hayal kırıklığını kendisinin de paylaştığını ekler. O da Naziler gibi aynı saçmacı temelden hareket eder fakat sonuçta kendisini karşı tarafta bulur. İnsanın kendinde bir anlam ve değer vardır. Çünkü bunlara karşı olan tutkusu durmadan boşa çıkan tek canlı insandır. İnsan, evrende tanrısal ahlakın yokluğu durumunda, kendisini doyuracak bir ahlakın özlemini duyan bir varlıktır. Camus, saçmalık prensibinden Nazilerin çıkardığı sonuçtan çok farklı bir başkaldırma anlayışını benimsediğini söylerken, kendisinin umutsuzluğu kabul etmediğini, Nazilerin ise umutsuzluğu çok kolay kabul ettiklerini belirtir.¹⁵⁴

Camus, sadece intiharı onaylamamakla kalmaz, hiçbir ideolojik, felsefi düşünce ve siyasal sistemin de insan öldürmeyi onaylamaması gerektiğini düşünür. Ona göre, kendini ve başkalarını öldürme, aşılması gereken bir sınırın ifadesidir. *Başkaldıran İnsan*'da, metafizik ve tarihsel başkaldırmadaki yanlış yorumlar ve uygulamaları da eleştirir. İnsan faktörünü ve absürd bilincinin oluşmasını her zaman ön plana alır. Bu nedenle hem faşizmin hem de komünizmin uygulamalarını, çalışma ve toplama kamplarını eleştirir. İnsan faktörünü birinci plana almak, sonuç olarak var olan bütün felsefi ve ideolojik sistemlerin özeleştirilerini de beraberinde getirir. Camus'ye göre doğrudan ya da dolaylı yoldan insan öldüren hiçbir sistem insanlar için iyi değildir. Dönemin eleştirmenleri-düşünürleri Camus'nün bu düşüncesini ütopya olarak görse de, Camus onlara şu cevabı vermiştir: “Son iki yıldır gördüklerimizden sonra, hiçbir doğruluğun, doğrudan doğruya ya da dolayısıyla, bir adamı öldürtmeye hakkı olacağını kabul edemeyeceğimi söylediğim bir gün, düşüncelerine zaman zaman saygı duyduğum bazı kimseler, benim bir ütopya da yaşadığımı söylediler. Dediler ki, her siyasal doğruluk er geç öldürmek zorunda kalır. İnsan ya bu aşırılığa düşmeyi göze alır ya da dünyayı olduğu gibi kabul eder.... Başkalarının ölümünü düşünmemek çağımızın bir bozukluğudur. Nasıl telefonda birbirimizi görmeden sevebiliyorsak, nasıl madde üzerinde ellerimizle değil makine ile çalışıyorsak, öldürme ve öldürülme zamanımızda bir vekil, bir aracı eliyle oluyor. Böylesi, kuşkusuz, temiz olmasına daha temiz ama, insan yaptığı işin ne olduğunu daha iyi biliyor... Benim ve benim gibilerin istediğimiz dünya, kimsenin kimseyi öldürmediği (o kadar deli değiliz) bir dünya değil, adam öldürmenin haklı olamayacağı bir dünyadır. Bunda gerçekten ütopya ve çelişme içindeyiz. Çünkü, yaşadığımız dünya öldürmenin haklı sayıldığı bir dünyadır, onu istemiyorsak, değiştirmek zorundayız... Çünkü, bütün bu düşünce çatışmaları, korkutmalar, öfkeler ortasında beni şaşırtan şey, herkesin iyi niyetli olması. Herkes — sağdaki soldaki vurguncular bir yana— kendi doğrusunun insanları mutluluğa götüreceğine inanıyor... Bundan şu çıkıyor: Eğer bizim gibiler çelişme içindeyse, hiç de yalnız değiliz. Bizimkine ütopya diyenlerin kendileri de, bir başka ütopya içinde yaşıyorlar. Hem de sonunda daha pahalıya mal olacak bir ütopya da, öyleyse, öldürme hakkını reddetmek bizi ütopya kavramı üzerinde yeniden düşünmeye zorluyor. Şunu da

¹⁵³ Camus, *Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar*, 132-134.

¹⁵⁴ John Cruickshank, *a.g.e.*, 127-128.

söyleyebiliriz sanıyorum, bu konuda: Ütopya gerçekte çelişme durumunda olan şeydir. Bu bakımdan kimsenin kimseyi öldürmemesini istemek tam anlamıyla bir ütopyadır, salt ütopyadır. Ama, adam öldürmenin haklı görülmemesini istemek ütopya olarak çok daha hafiftir. Oysa, ilerleme düşüncesine dayanan ve ilkelerinin toplumu er geç dengeye götüreceğine inanan Marksist ve kapitalist ideolojilerin ütopyalık dereceleri çok daha fazladır... Görülüyor ki, kimseye öldürme hakkı tanımamak hiç de bugünkü gerçekçi davranışlardan daha ütöpik değildir. Bütün sorun, bu davranışların daha az mı, daha çok mu pahalıya mal olduğudur... kafaları ve ulusları barışa götürececek koşulları aramanın bir ütopya olarak da, yararlı olduğunu düşünebilirim. Bu düşünce korkusuz ve iddiasız olmak koşuluyla, doğru bir inaniş ve ne cellat ne de kurban olmak istemeyen insanlar arasında geçici de olsa, bir uzlaşmaya yol açabilir.”¹⁵⁵

Camus, yaşadığı çağı da eleştirmiş, özellikle ‘Korku Çağı’ olarak nitelendirmiştir. İnsanların bilincinin korkuyla esir alındığını düşünen Camus’nün bu düşüncelerinde İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda kullanılan büyük kitlesel ölümlere yol açan kimyasal ve biyolojik silahlar, özellikle Japonya’ya atılan atom bombasının önemli bir yeri vardır. *Yolculuk Günlükleri* adlı eserinde şöyle bir tespitte bulunur: “Çağımızın ideolojilerin sonunu işaretlediğini not etmeli. Atom bombası ideolojiyi yasaklıyor.”¹⁵⁶ Camus 20. Yüzyılı diğer yüzyıllarla karşılaştırırken nasıl şiddetin dozunun arttığını da ortaya koyar ve şöyle der: “XVII. yüzyıl, matematik çağı, XVIII’ yüzyıl fizik çağı, XX. yüzyılımız korku çağıdır. Diyeceksiniz ki korku bir bilim değildir. Ama bu korkuda bilimin payı var. Çünkü bu kuramsal alandaki son gelişmeleri onu kendi kendini yadsımaya götürdü; pratik alandaki gelişmeleri ise, bütün dünyayı yok edebilecek duruma geldi... Yaşadığımız dünyada en göze çarpan şey, çoğu insanların, her çeşit inanç sahipleri dışında, gelecekte yoksun olmalarıdır. Geleceğe el atmayan, gelişme, iyileşme umudu olmayan bir yaşamın ne değeri olabilir? Aşılmaz bir duvarın önünde yaşamak köpekçe yaşamaktır. Doğrusunu isterseniz, benim kuşağımdakiler ve bugün atölyelere ve fakültelere girenler köpekçe yaşamış ve yaşamaktadırlar... İnsanlar eskiden konuşarak bağrışarak bu duvarı aşarlardı. Kendilerine umut veren başka değerleri yardıma çağırırlardı. Bugün kimse konuşmuyor (eski söylediklerini yineleyenlerden başka), çünkü, dünyayı sürükleyen kör ve sağır güçler, öğütleri, haber vermeleri, yalvarıp yakarmaları dinleyeceğe benzemiyor... Gözlerimizin önünde yalan söylediler. İnsanı küçülttüler, öldürdüler, sürdüler, işkencelere soktular ve hiçbir zaman bunu yapanlar, yaptıklarının kötü olduğuna inandırılmadı. Kendilerine güveniyorlardı. Çünkü soyut bir kafa, yani bir ideolojinin adamı başka bir şeye inandırılmaz... İnsanlar arasında sürüp gelen uzun diyalog bitti. İnandırılmayan bir adamdan elbette korkular... Bu korku ile hesaplaşmak için onun ne demek istediğini, neden kaçtığını bilmek gerekir. Onun demek istediği de, kaçtığı da aynı şeydir: Öldürmenin haklı görüldüğü, insan yaşamının hiçe sayıldığı bir dünya. İşte, günümüzün başlıca siyasal sorunu budur... Şu iki soru üzerinde durmalıyız: Doğrudan doğruya ya da dolayısıyla öldürülmek ya da işkence görmek ister misiniz, istemez misiniz? Doğrudan doğruya ya da dolayısıyla başkasını öldürmek ya da işkenceye sokmak ister

¹⁵⁵ Camus, *Denemeler*, 57-59.

¹⁵⁶ Camus, *Yolculuk Günlükleri*, 40.

misiniz, istemez misiniz? Bu sorulara hayır diyenlerin hepsi, ister istemez, davranışlarını değiştirecek bir sürü sonuçlara sürükleneceklerdir...”¹⁵⁷

Albert Camus'nün temel hareket noktası, 1789 Fransız İhtilali'nden bu yana Avrupa tarihinde etkisini gösteren *başkaldırma* olgusudur. İhtilal baskıya, zulme, sömürüye başkaldıran insanın düşünüş biçimi olarak karşımıza çıkar. Başkaldırma olgusunun düşünce düzeyindeki hazırlayıcıları olan filozoflara ve yazarlara olduğu kadar, tarihsel olaylara da değinir Camus. O, her başkaldırmanın, başlangıçta “bütün insanlar için bir değer adına” yola çıktığını, ancak daha sonra “köklerini ve temellerini” unutarak, yani ne adına başkaldırdığını unutarak ya karşı çıktığı tutum gibi buyurgan (totaliter) olduğunu ya da kendi kendini yok ettiğini belirtir. Politik alandaki yazılarıyla Franco İspanyasına da Stalin Rusya'sına da eşit ölçüde karşı çıkan Camus'nün amacı, başkaldırma için felsefi bir ölçü, mantıksal bir tutarlılık ölçüsü getirebilmektir. Başkaldırma, bir şeye karşı gelirken, karşı gelme yolu, o yolla ulaşmak istediği amacı sarsıyorsa tutarsızdır. Örnek vermek gerekirse, Camus'ye göre cinayetleri engellemek için başkaldırmayı seçmişseniz, cinayet işleyemezsiniz, bu durum başkaldırınızı olumsuz hale getirir. Bundan dolayı, her zaman için başlangıçta başkaldırmayı harekete geçiren değerlere, bütün insanlar için geçerli olması gereken değerlere bağlı kalmak gerekir. Başkaldırmanın haklılık temeli ancak böylelikle söz konusu olabilir, yoksa kendisi de başka bir haksızlık kaynağı haline gelir. Haklılık temelini sürekli gözetken, yola çıktığı değerlere her zaman bağlı kalan bir başkaldırma: İşte Camus'nün yeni bir hümanizmin temeli olarak gördüğü kavram budur. “Başkaldırma sınırsız ve ölçüsüz değildir, çünkü sınır tanımayan devrimler sınırsız köleliği de beraberinde getirir.”¹⁵⁸

Camus, insanların, tarihi kendi buyrukları altına alacak yerde, her gün biraz daha onun kölesi olmaya doğru yöneldiklerini belirtir. Ancak yine de insanlar yazgılarının farkına varma konusunda ilerleme göstermektedirler ve hiç kimsenin karşılığını vermeye gücünün yetmediği soruyu şöyle sorar: “İnsan, ne Tanrı'nın ne de akılcı düşüncenin yardımı olmadan, tek başına kendi değerlerini yaratabilir mi?” Bu soru belirleyici niteliktedir ve önemlidir. Çünkü Camus'ye göre, Fransa ve Avrupa bugün ya yeni bir uygarlık yaratmak ya da yok olmak durumundadırlar.”¹⁵⁹

İnsanlar yaşadığımız çağda diyalogu unutmuş, polemik büyüüne kapılmıştır, XX. yüzyıl tek yanlı çatma ve kötüleme çağı olmuştur. Karşısındakini kendi düşüncelerine inandırmaya, ikna etmeye dayalı diyalogun yerini, karşısındakine düşmanca bakan, onu basitleştiren, hiçe sayan polemik almıştır. İnsanlar, ortak bir şeyleri olduğu ve bir şeyde her zaman buluşabilecekleri düşüncesiyle yaşamak zorundadır ve bu da diyalog ile gerçekleşir. Polemik ise karşılıklı olarak, kimsenin kimseyi dinlemediği, diyalogun eksik olduğu

¹⁵⁷ Albert Camus, *Denemeler*, 59.

¹⁵⁸ H.Haluk Erdem, *Felsefe: Yüzyılların Aydınlığı*, Ankara, 2005, 81.

¹⁵⁹ Camus, *Denemeler*, 54.

bir süreçtir. İnandırma ve diyaloga dayalı ikna olmayan bir yerde yaşam da yoktur. Günümüz kişi, halk, siyaset, politika ve ülkeler arasındakilerde de polemik hakimdir, diyalog eksiktir Camus'ye göre.¹⁶⁰

Camus'ye göre, eğer bir yerde sanat ve felsefe etkinliği varsa, orada umut var demektir. Politika ve sanat dünyanın düzensizliklerine karşı aynı başkaldırmanın iki yüzü olsa da, sanat diyalog ve ikna yöntemini kullanır, politika ise polemik ve karşısındaki değer in sürekli kötülüğünden söz etmek zorundadır. Ona göre, gerçek sanatçılar politika şampiyonu olamazlar, çünkü rakiplerinin ölümüne duygusuz kalamazlar. Onlar etin, kemiğ in adamıdır ve yasalara bağılı değildirler, karamsar da olsa her zaman yaşamdan yanadırlar, ölümden yana olamazlar.¹⁶¹ İnsanı insan yapan değerlerin yok sayılmasına ya da herhangi bir dogma ve ideoloji uğruna unutulmasına karşıdır Camus. “Sanatçıların en büyükleri bile var olduklarından emin değildir, sürekli kanıt ararlar, yargılar ve suçlarlar; bu tutum onların var olmalarının başlangıcı olduğu için sanatçıları güçlendirir: Var olduklarından emin olmasalar da, var olacaklarından emindirler.”¹⁶² Camus yaratıcı sanatçının, ahkam kesmeden insanın onurunu ve ahlakını koruma çabasını sürdürmesi gerektiğini de ifade etmektedir.

Camus'nün başkaldırma düşüncesi, metafiziksel anlamda, Tanrı'nın elinde bulunan ölüm-öldürme düşüncesiyle şekillenmiştir. Bilinci nedeniyle ölüme karşı olan ve metafiziksel anlamda bu nedenle Tanrı'ya başkaldıran Camus'nün, insanlar arasındaki hırs, ideoloji, politika, siyaset, devlet ve benzeri çeşitli gerekçelerle ortaya koyulan ölme-öldürme eylemine karşı olması da kaçınılmaz bir sonuçtur. Camus'nün ‘insan nedir? sorusunu ‘insan zorbaları ve tanrıları sonunda her zaman başından atan güç’¹⁶³ olarak tanımlamasının gerekçesi de budur. Nereden gelirse gelsin ölüme ve öldürmeye karşı olmak, her şeye rağmen yaşamak, insanların dayanışmasını sağlamak ve bunu bilinçli olarak yapmak önemli saydığı değerler ve alınması gereken tavırlardır.

Ölüm bir istatistik ve devlet işi oldu mu, dünya işleri artık iyi gitmiyor demektir Camus'ye göre. “Ama, ölüm soyutlaştı mı, yaşam da soyutlaştı demektir. Bir adamın yaşamını bir ideolojiye kul köle etmek, onu soyutlaştırmak değil de nedir? İşin kötüsü, biz, ideolojiler, hem de toptancı ideolojiler çağındayız. Bu ideolojiler, kendilerine, dar kafalarına, budalaca mantıklarına o kadar güveniyorlar ki, dünyanın esenliğini yalnız kendilerinin başa geçmesine ve başkalarının boyun eğmesine bağılı görüyorlar. Oysa, bir insana ya da herhangi bir şeye boyun eğdirmeyi istemek, onun kısır, sessiz, hatta ölü olmasını istemek demektir.”¹⁶⁴

¹⁶⁰ Camus, *a.g.e.*, 48.

¹⁶¹ Camus, *a.g.e.*, 50.

¹⁶² Albert Camus, *Sürgün ve Krallık*, (Çev.: Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul, 1994, 80.

¹⁶³ Camus, *Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar*, 109.

¹⁶⁴ Camus, *Denemeler*, 48.

Camus, insanın insan dışındaki anlam arayışlarını onaylamaz. İnsan bilinci nedeniyle ölüm-öldürme ile ilişkili her şeye karşı olmalıdır. İnsanlar, ölüme ve bütün kötülöklere karşı birbiriyle dayanışma halinde karşı durabilirler. Camus, insanın anlam arayışının bilinçten kaynaklandığı kabul edildiğinde, insanın bireysel olarak sadece kendi varlığını onaylamasının yetmeyeceği düşüncesindedir. Descartes'in "Düşünüyorum; öyle ise varım" düşüncesi Camus'de farklı bir şekilde karşımıza çıkarak "Başkaldırıyorum; öyleyse varız" düşüncesine ulaşmıştır. Burada esas olarak vurgulanmak istenen insan için dayanışmanın önemidir. Fakat "Camus'nün kastettiği dayanışma evrensel ve ontolojik bir gerçekliğe dayalıdır, bu dayanışma bir fayda beklentisinden değil, insanın evrensel yalnızlığın zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkar. Dayanışma ortak bir değer adına ortak bir davranış şekli olarak algılanmalıdır. Dayanışma halindeki insanların yalnızlığı, antitezine dönüşerek, insan hem kendi varlığını hem de başkalarının varlığını onaylar, bu anlamda yalnızlık ve dayanışmayı en iyi değerlendiren Albert Camus'dür."¹⁶⁵

Camus'ye göre mutluluk, dünyayı ondan hiçbir şey beklemeden sevmektir. "Geceyi ve gökyüzünü, insanların tanrılarında daha çok seviyorum"¹⁶⁶ derken, yaşama tutkusunu dile getiren Camus, bazı eserlerinde karamsarlık sezilirse de hiçbir zaman dünyadan ve yaşamdan umudunu kesmemiştir. "Bir takım sözcükler var ki, hiçbir zaman iyi anlayamadım, günah sözcüğü gibi. Oysa insanların yaşama karşı günah işlemediklerini bildiğimi sanıyorum. Çünkü yaşama karşı bir günah varsa, belki de bu günah ondan umut kesmekten çok, başka bir yaşam umut etmek, bir de onun acımasız büyüklüğünden kaçmaktır."¹⁶⁷

¹⁶⁵ Ali Osman Gündoğan, "Yalnızlık ve Dayanışma", *Felsefe Dünyası*, Sayı 30, 1999-2, 42.

¹⁶⁶ Camus, *Yolculuk Günlükleri*, 70.

¹⁶⁷ Camus, *Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar*, 53.

SONUÇ

Albert Camus'ü ve felsefesini kavramak için yaşantısını ve yaşadığı çağın olaylarını bilmek gerekir. Çünkü Camus, birçok düşünürün tersine, teorik düşüncelerden hareket ederek bir yaşam felsefesi oluşturmaya çalışmamış, yaşamın gerçeklerinden hareketle düşüncelerini şekillendirme uğraşına girmiştir. Yaşamın varolan gerçeklerinden ilerleyip bir insan anlayışı ortaya koyabilmek, tahmin edilebileceği gibi kolay bir şey değildir. Bunun gerekçesi oldukça basittir: Teorik insan anlayışı, insanları düşüncelere uydurmaya çalışırken, çoğu kez yaşamın gerçek olguları ile çelişir, bu çelişki teorik düşünceye olan inanç nedeniyle görmezden gelinir. Camus ise yaşamın gerçeklerinden yola çıkarak felsefi düşüncelerini oluşturduğu için hem sol hem de sağ ideolojilere sahip düşünürler tarafından eleştirilmiştir. Çünkü teorik düşünceler eğer insanın yaşamından ve gerçeklerinden hareket edilerek oluşturulmaz ise, insan ve bütün zenginlikleriyle, renkleriyle yaşamın kendisi de sığ, tek yanlı bir takım kalıplara uydurulmaya çalışılır. Camus'nün eleştirdiği nokta da burasıdır.

Bu nedenle Camus'nün düşüncelerini bir aykırılık olarak algılamak hata olacaktır. İnsan ne yaptığını bilinciyle kavrayarak, karşısına çıkan her türlü kötülük ve engelleri, yine insanla dayanışma içine girerek birlikte aşmanın yollarını arar. İnsanüstü metafizik inançlar, değerler veya inanç haline gelmiş farklı ideolojiler, farklı düşünceler mutlu bir gelecek vaadiyle insanları yanıltmakta, insanın kendi bilincini oluşturmasını, insanların insan olarak birbirleriyle dayanışma içine girebilmesini engellemektedirler. İnsan bilinç sahibi olması nedeniyle yaşamında anlam arayan tek canlı türüdür. Bu nedenle yaşamın kaçınılmaz bir şekilde ölümle sonuçlanması insanda absürd duygusunu ortaya çıkaran en önemli faktördür. Camus'nün romanları, tiyatro eserleri diğer yazıları bir yana bırakılacak olursa, felsefi deneme olarak nitelendirilen *Başkaldıran İnsan* ve *Sisifos Söyleni*'nde asıl tema insanın ölümü olarak şekillenir. Dünyadaki ölüm düşüncesine karşı çıkan Camus, insanlara bu ölümü Tanrı vermiş olduğu için, Tanrı'ya da başkaldırmaktadır. Fakat Camus'nün başkaldırısını sadece Tanrı ile de sınırlamak mümkün değildir, söz konusu başkaldırıda farklı detaylar da dikkatimizi çeker.

Camus'nün 'absürd' kavramına yaklaşımı, Dostoyevski, Kafka, Sartre gibi düşünürlerden farklılık gösterir. Camus, absürd'ü gösterip, orada insanı boşlukta bırakmaz. Absürdün mutlaka kavranması gerektiğini düşünür, absürde takılıp kalmayı da onaylamaz ve ona göre absürd bir başlangıç noktasıdır, bir atlama taşıdır. Başkaldırını sonuç olarak ortaya çıkarır.

Camus'ü metafizik sorunlardan ziyade, insan ve onun varoluşsal sorunları ilgilendirir. Eserlerinde yaşamın iki farklı yüzünü birlikte anlamaya çalışan Camus, gençlik-yaşlılık, mutluluk-mutsuzluk, derin anlam-basitlik, evet-hayır ve yaşam-ölüm diyalektiğine dikkat çeker.

Camus, insan ve ölüm olgusunu birbiriyle bağdaştıramadığından intiharın yanı sıra, her türlü teolojik, faşist ya da sosyalist sistemlerin insanları öldürmesine de karşıdır. Camus'nün bu düşüncesinin insan yaşamının değeri açısından çok önemli olmasına rağmen günümüzde yeterince anlaşıldığı söylenemez. Günümüzde de bizlere 'başkaldırı' olarak sunulan, gösterilen örnekler aslında kendi temellerinden gün geçtikçe uzaklaşmış olumlu değerler yaratamamış ve eleştirdiği şey ne ise zamanla ona dönüşmüştür. Absürd düşüncesine bağlı ortaya çıkan başkaldırı düşüncesi genel anlamda bilinmekle birlikte, başkaldırının olumlu ya da olumsuz sonuçlarının görülmesi yine Camus'ye ait bir değerlendirmedir. Günümüzde haklı gerekçelerle başlamış olsa da, olumsuz başkaldırıya dönüşen örnekler görmek mümkündür. Yahudilerin İkinci Dünya Savaşı sırasında uğradıkları soykırımı karşı başlattıkları ve haklı olan gerekçeleri olan başkaldırıları, günümüzde olumsuz başkaldırı örneğine dönüşmüştür. Çünkü uğradıkları haksızlıkları kendileri Filistinlilere uygulamaktadırlar. Benzer şekilde Afganistan'ın Sovyet işgaline karşı başlattıkları özgürlük savaşları günümüzde Afganistan'da özgürlüklerin kısıtlanmasıyla ve insan yaşamının hiçe sayılmasıyla sonuçlanmıştır.

İnsanın evren içindeki ontolojik yalnızlığından dayanışmaya giden süreçte kendine özgü başkaldırma felsefesini ortaya koyan Camus, 'ben' düşüncesinden hareketle 'biz' düşüncesine ulaşır. Aydınlanma filozoflarının hümanist anlayışlarından farklı bir hümanizm anlayışı geliştiren Camus, insanı diğer varoluşçu filozoflarda olduğu gibi somut olarak ele alır. Camus'nün başkaldırma felsefesinde bireyin yalnızlığı, dünyaya fırlatılmışlığı diğer bireylerle bir dayanışmayı ortaya çıkarmalıdır. Evrensel yalnızlığın ve dünyaya terk edilmişliğin bir sonucu olarak, bireylerdeki biz duygusuyla birlikte ortaya çıkan dayanışma Camus'nün başkaldırı felsefesinin de temelidir.

Camus'nün eserlerinde dile getirdiği en önemli temalar, yaşam ve ölüm arasındaki diyalektik ilişki, bu diyalektik ilişkinin sonucu olarak ortaya çıkan yaşama tutkusudur denilebilir. Absürd bir dünya karşısında birlik isteyen, ölüm varken nasıl mutlu olunacağını sorgulayan bir varlık olarak insanın yaşamında bir anlam arayışı içinde olması da kaçınılmaz olacaktır. Zira, yaşamında anlam arayan tek varlık da insanın kendisidir.

Camus, yabancı adlı romanında kendisine, doğaya ve içinde yaşadığı topluma yabancılaşmış insanın durumunu roman kahramanının yaşadıklarıyla bizlere anlatır. Ölümün varlığı karşısında absürd duygusunu yaşayan bir kahramandır o, kaderini kabullenmiş ve kaderini değiştirmek için de hiçbir eyleme girişmeyen biridir. Bu yaşam ölüm gerçeği karşısında absürd ise bu durumda absürdden kurtulmanın yolu var mıdır, intihar bir çözüm müdür, yoksa umut bir çözüm olabilir mi insan için? Bu durumda buna benzer sorular akla gelmekte ve Camus de bu sorulara kendi felsefesinde cevap vermektedir. İntihar etmek, sadece absürdden bir kaçış, bir tür sıvışmadır. Öteki dünyaya umut bağlamak da bir tür kaçıştır. Zira absürd bu dünyanın bir sorunudur ve olumlu bir tavır ancak bu dünyanın gerçekleriyle mümkündür, kaçarak değil.

Absürd noktasında kalındığı sürece hiçbir şeyin insan için bir anlamı ve değeri olmayacak, iyi ile kötü arasında bir fark da kalmayacaktır. Oysa insan, dünyanın kötülüklerine başkaldırarak diğer insanlarla birlikte hareket ederek mutlu olmanın, bu dünyayı aşkla ve sevgiyle yaşamanın yolunu bulabilir. Ölümden kurtulmak mümkün değildir ama ölüme karşı yaşam dolu dolu yaşanabilir. Sahte umutlara bağlanmadan, absürde rağmen bu dünya yaşanmalıdır. İnsanın takınabileceği en tutarlı yol da başkaldırı olarak görünmektedir.

Camus, absürd karşısında geliştirdiği başkaldırma düşüncesiyle kendine özgü bir felsefi anlayış ortaya koymuş, insanın varoluşsal sorunlarına kendi tarzında cevap aramıştır. Onun felsefesi kötümserlik izleri taşıyor gibi görünse de hep bir yaşama aşkını, yaşama tutkusunu dile getirmektedir gerçekte. Dünyanın iki yüzü sürekli yaşantımızda karşımıza çıkmaktadır tıpkı yaşam ve ölümün birlikte bulunuşu gibi. Ölümün varlığı insanı yaşamaktan, anlam arayışından vazgeçirmemeli aksine yaşama aşkını daha da çoğaltmalıdır. Şunu da unutmamak gerekir ki, yaşamında nihai bir anlam bulamasa da insan, anlam arayışının kendisi de anlamlı bir uğraş olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

- ADLER, Alfred, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, (Çev.:Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul, 2000.
- AKARSU, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.
- AKIŞ, Yasemin, *Albert Camus ve Jean Paul Sartre 'da Saçma'nın Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2007.
- BAYRAKTAR, Levent, 'Albert Camus ve Yunus Emre'de Absurd Kavramı', *Felsefe Dünyası*, Sayı:31, 2000-1.
- BEZİRCİ, Asım, Önsöz, *Varoluşçuluk*, Jean Paul Sartre, (Çev.:Asım Bezirci), Say Yayınları, İstanbul, 2003.
- BURBULES, Nicholas, 'Postmodern Kuşku ve Eğitim Felsefesi', (Çev.: Bülent Akdağ), *Özne felsefe sanat seçkisi*, Sayı 3, mayıs-haziran, İstanbul, 2004.
- CAMUS, Albert, *Veba*, (Çev.: Nedret Tanyolaç Öztokat), Can Yayınları, İstanbul, 2009.
- , *Başkaldıran İnsan*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2010.
- , *Caligula*, (Çev.: Abdullah Rıza Ergüven), Berfin Yayınları, İstanbul, 2006.
- , *Defterler 1*, (Çev.: Ümit Moran Altan), İthaki Yayınları, İstanbul, 2002.
- , *Defterler 2*, (Çev.:Ümit Moran Altan), İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.
- , *Defterler 3*, (Çev.: Ümit Moran Altan), İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.
- , *Denemeler*, (Çev.: Sebahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol), Say Yayınları, İstanbul, 1998.
- , *Doğrular*, (Çev.: Ferit Edgü), Yaba Yayınları, İstanbul, 2009.
- , *Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 1997.
- , *Düşüş*, (Çev.: Yalçın Tura), Varlık Yayınları, İstanbul, 1995.
- , *Ecinniler*, (çev.:Aziz Çalışlar), Can Yayınları,İstanbul,1994.
- , *İlk Adam*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 1999.
- , *Mutlu Ölüm*, (Çev.: Ramis Dara), Can Yayınları, İstanbul, 2009.
- , *Sisifos Söyleni*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2004.
- , *Sürgün ve Krallık*, (Çev.: Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul, 1994.
- , *Tersi ve Yüzü*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2009.
- , *Yabancı*, (Çev.: Vedat Günyol), Can Yayınları, İstanbul, 2010.

-----, *Yaz*, (Çev.: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul, 2002.

-----, *Yolculuk Günlükleri*, (Çev.: Ramis Dara), Can Yayınları, İstanbul, 2009.

CAMUS, Catherine, Babam Albert Camus, *İzdiham Dergisi* <http://www.izdiham.com/index.php/catherine-camusun-kaleminden-albert-camus>.(10.07.2012)

CAMUS, Albert, Nobel Ödülü Konuşması, 1957.
http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1957/camus-speech.html.(20.06.2012)

CAMUS, Albert, <http://www.camus-society.com/albert-camus-existentialism.html>.(08.07.2012)

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010.

COHEN-SOLAL, Annie, *Doğumunun Yüzdüncü Yıldönümünde Jean-Paul Sartre*, (Çev.: İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

COLETTE, Jacques, *Varoluşçuluk*, (Çev.: Işık Ergüden), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

CRUICKSHANK, John, *Albert Camus ve Başkaldırma Edebiyatı*, (Çev.: Rasih Güran), De Yayınevi, İstanbul, 1965.

ÇİÇEK, Hasan, 'Hegel Felsefesinde 'Mutlak Ruh'un Açılımının Bir Aşaması Olarak İnsan', *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.4, (2003).

-----, "Yirminci Yüzyılda Bir İnsan Felsefesi Olarak Varoluşçuluk", *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5, (2003).

ERDEM, H.Haluk, *Felsefe: Yüzyılların Aydınlığı*, Ankara, 2005.

FRANKL, Victor E, *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, (Çev.: Selçuk Budak), Öteki Yayınları, Ankara, 1999.

FROMM, Erich, *Marx'ın İnsan Anlayışı*, (Çev.: Kaan H. Ökten), Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1993.

GÖKA, Erol, *Ölme Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi*, Timaş Yayınları, 2010.

GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.

GÜNDOĞAN, Ali Osman, Saçmadan Başkaldırı Ahlakına <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Sacmadan-Baskaldiri.pdf>.(15.07.2012)

-----, "Yalnızlık ve Dayanışma", *Felsefe Dünyası*, Sayı 30, 1999-2.

-----, Albert Camus (1913-1960) <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Albert-Camus.pdf>.(15.07.2012.)

-----, *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1995.

-----, Camus/Sartre Kavgası <http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Albert-Camus-Sartre-Kavgasi.pdf>.(10.07.2012)

GÜRSOY, Kenan, *J.P Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.

KAUFMANN, Walter, *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*, (Çev.: Akşit Göktürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

KOÇ, Emel, 'Yunus Emre ve Egzistansiyalist'lerde Zamansallık ve Ölüm', *Felsefe Dünyası*, Sayı:29,1999-1.

-----, "J.P Sartre ve A. Camus Felsefelerinin Absürd (Saçma) Kavramı Açısından Değerlendirilmesi", *Felsefe Dünyası*, Sayı 27, 1998.

KUÇURADI, İoanna, *İnsan ve Değerleri*, TFK Yayınları, Ankara, 2003.

-----, *Schopenhauer ve İnsan*, TFK Yayınları, Ankara, 2006.

MOUNIER, Emmanuel, *Varoluş Felsefelerine Giriş*, (Çev.: Serdar Rıfat Kırkoğlu), Say Yayınları, İstanbul, 2007.

NİETZSCHE, Friedrich, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, (Çev.:Murat Batmankaya), Say Yayınları, İstanbul, 2009.

ÖZCAN, Muttalip, *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma* (Giriş), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2006.

SARTRE, Jean Paul, *Varoluşçuluk*, (Çev.: Asım Bezirci), Say Yayınları, İstanbul, 2003.

SARTRE, Jean Paul, *Albert Camus'nün Ölümü Üzerine*, *Düşler*, sayı 9, mart-nisan 95, Çev. Yıldırım Keskin. Gönderen: Emre Sururi, 23/03/2001 <http://epigraf.fisek.com.tr/index.php?num=385>.(12.07.2012)

SCHELER, Max, *İnsanın Kosmostaki Yeri*, (Çev.: Harun Tepe), Ayraç Yayınları, 1998.

SCHOPENHAUER, Arthur, *Hayatın Anlamı*, (Çev.: Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul, 2010.

SEVİNÇGÜL, Ömer, *Albert Camus Ruha Dokunan Düşünceler*, Carpe Diem Yayıncılık, İstanbul, 2008.

-----, *Ne Demiş Albert Camus*, Carpe Diem Yayıncılık, İstanbul, 2010.

TİMUÇİN, Afşar, *Varoluşçu Filozoflar* (www.aymavisi.org/makale/varoluscu)

TOKU, Neşet, "Başkaldırı", *Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü VII. Uluslararası Felsefe Günleri 13-15 Mayıs, Bildiri Özetleri (Abstracts)*, 2009.

TÜRKYILMAZ, Ümran, 'Albert Camus'nün Caligula'sında Yaşam Ölüm Diyalektiği', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 43,2(2003).

YALOM, İrvin, *Varoluşçu Psikoterapi*, (Çev.: Zeliha İyidoğan Babayiğit), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001,18-19'dan aktaran Oğuz Öcal, "Varoluşsal Sorunlar, Birey ve Yeni Hayat", TÜBAR-XXVIII-/2010-Güz.

ÖZET

Bu çalışmada, varoluşçu filozoflar arasında gösterilen yirminci yüzyıl sanatçı-filozoflarından Albert Camus'nün insan anlayışı ele alınmıştır. Camus, insanın varoluşsal sorunları özellikle absürd ve trajik durumundan yola çıkmıştır. Camus, Nietzsche'den sonra nihilizm (hiççilik) problemini ele almış ve bu mantığı sonuna kadar götürmüştür. Sonuçta, nihilizmin insan açısından bir çıkmaz olduğunu görmüştür. Özellikle absürd (uyumsuz-saçma) karşısındaki intihar ve umut gibi tavırları eleştirmiştir. Camus, temeli yıkma değil yaratma mantığına dayanan başkaldırma felsefesinde absürdün bilincindeki insanı temel almıştır. Camus'nün başkaldırı ahlakı yok etmeden değil, yaşamdan yana olan bir anlayıştır.

ABSTRACT

In this work, the humanbeing perception of Albert Camus, who is one of the author- philosopher of twentieth century and is pointed among the existentialist philosophers, was dealt with. Camus started from human's existential problems especially from his absurd an tragic situation. Camus is the one who discussed the problem of nihilism an let to the end of this matige after Nietzsche. In the end he found that nihilism is an impasse in terms of human. He critisized the attitudes towards absurd such as suicide and hope. Camus based on the man who is aware of absurd in philosophy of revolt the basis of which is the logic of creation, not destruction. Camus's morality of rebellion is a concept which is not in favor of destruction but is in favor of living.